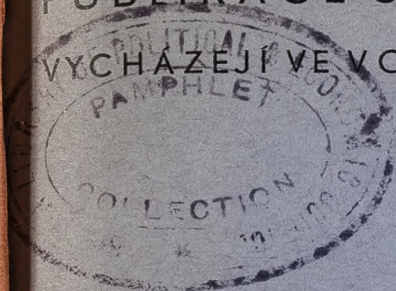

PUBLIKACE SOCIÁLNÍHO ÚSTAVU ČSR. • ČÍSLO 69

VYCHÁZEJÍ VE VOLNÝCH LHŮTÁCH NEJMÉNĚ ČTYŘIKRÁT DO ROKA

HD4

93

DR. ING. BOHUSLAV GLOS:

Práce a mzdy žen

Problém ženských mezd

V PRAZE 1937 • CENA 10 Kč

Vytiskla Lidová knihtiskárna Antonín Němec a spol. v Praze II, Hyberská ulice číslo 7 nové

Používání novinové známky povoleno ředitelstvím pošt a telegrafů v Praze č. j. 207.513-VII. - 1927

PUBLIKACE SOCIÁLNÍHO ÚSTAVU ČSR. - ČÍSLO 69

Vychází ve volných lhůtách nejméně čtyřikrát do roka

PRÁCE A MZDY ŽEN

Problém ženských mezd

NAPSAL Dr. ING. BOHUSLAV GLOS

V PRAZE 1937 - CENA 10 Kč

Vytiskla Lidová knihtiskárna A. Němec a spol. v Praze II, Hybernská ulice číslo 7

Používati novin. známky povoleno řed. pošt a telegr. v Praze č. j. 207.513-VII.-1927

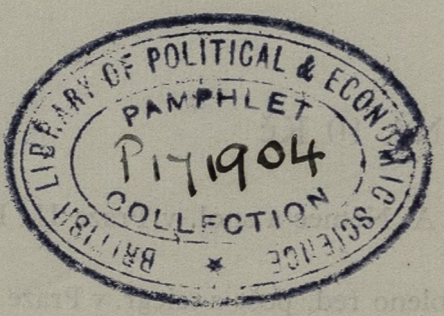
PUBLIKACE SOCIÁLNÍHO ÚSTAVU ČSR - ČÍSLO 48
Vychází v celkové hodnotě roční příjmy do roku

PRÁCE A MZDY ŽEN

Problém ženských mezd

NAPISAL DR. ING. BOHUSLAV ČUD

wages - Czechoslovakia

ženským měnám než mužům, jež uváděly v minulých letech
do povstání a přispěla tak ke vzniku a emancipaci žen. Vážnější
tabulka, znázorňující pohyb počtu pojištěných v ústřední
níže ústavu, ukazuje, jak na druhé straně, kdy podnikatelé jsou nuceni
snížovat mzdy, zejména v době krize, a jak se vlivem
11

1. DŮLEŽITOST PROBLÉMU.

Je obecně známo, že ženy dostávají i za stejnou práci nižší mzdy než muži a že jejich mzdy jsou mnohdy hladové. Rozhlédněme se, zda nepřiměřeně nízké mzdy žen nepůsobí v životě žen samých i v celém životě hospodářském tak, že by bylo vhodné otázkou se důkladně zabývat.

83% dělnic v naší republice má nižší mzdu než Kč 450.— měsíčně a téměř 71% dělnic má měsíční mzdu nižší než Kč 350.—.¹⁾ Sta domáckých dělnic vydělává si při pilné 10—12hodinové práci (trásnění šátků, výrobě vlasových sítěk, nitěných knoflíků atd.) okolo Kč 4.— denně a dokonce i méně. Není třeba dokazovat, že dělnice takto placené špatně bydlí, nedostatečně se živí a šatí, trpí sebepodceňováním, což vše zhoršuje jejich výkonnost. Nízká mzda, bez naděje na zlepšení, vede k apatické lhostejnosti, jež ubíjí všechnen zájem o práci, často i zájem o sebevzdělání, o výchovu dětí a kulturu vůbec. Avšak nejen to. Dryáčnická reklama nezanechává dělnici lhostejnou. I v ní, která má v kapse jen pár haléřů, jsou vzbuzeny touhy po pěkných šatech, dobrém jídle a příjemných zábavách. A poněvadž ve svém normálním zaměstnání si nemůže nikdy na to vydělat, snaží se všech těch krásných věcí dosáhnouti jiným způsobem. Většina statistik zjišťuje, že bída je hlavní příčinou prostituce. Málo pomohou kázání o mravnosti. Je třeba odstranit příčinu zla.

Je nesprávné namítati, že výše ženských mezd je bezvýznamná, protože si ženy vydělávají většinou jen na parádu. Rozsáhlou anketou, provedenou r. 1931 dělnickou komorou ve Vídni, bylo zjištěno, že 82.3% ve Vídni zaměstnaných žen je odkázáno úplně samo na sebe a z těchto že více než polovina musí z výdělku ještě vydržovat jednu nebo více osob. U vdaných žen byla dokonce zjištěna strašná skutečnost, že přes 41% z nich má nezaměstnané muže, takže žena jest jediným živitelem rodiny, kdežto muž se stará o domácnost.

Ale ani pro muže, kteří jsou většinou obhájci nižších ženských mezd, není nepoměr mezi mzdami mužů a žen výhodným, neboť nižší mzdy žen vedou k postupnému nahrazování mužů ženami. Nebyla to pokrokovost podnikatelů, ale možnost platit

¹⁾ Podle statistiky Ústřední sociální pojišťovny za r. 1934.

ženám méně než mužům, jež uvedla v minulém století statisíce dělnic do továren a přispěla tak nechtíc k emancipaci žen. Následující tabulka, znázorňující pohyb počtu pojištěnců Všeobecného pensijního ústavu, ukazuje, jak za dnešní krise, kdy podnikatelé jsou nuceni snižovat režii, relativně stoupá počet levnějších ženských pracovních sil:

Den	Počet pojištěnců VPÚ.			
	mužů	žen	všech	% žen
31. 12. 1929	213.803	73.916	287.719	25.7
31. 12. 1931	233.782	89.348	323.130	27.7
31. 12. 1933	223.025	88.912	311.937	28.5
31. 12. 1934	227.482	89.258	316.739	28.2
31. 12. 1935	236.383	94.337	330.720	28.5

Příčina jest jasná. Průměrné roční služné žen, pojištěných u Všeobecného pensijního ústavu, činilo v r. 1934 Kč 8813.—, kdežto průměrné roční služné mužů, pojištěných u téhož ústavu, činilo Kč 16.425.—. Všimneme-li si kromě toho poklesu služného za uvedená léta, vidíme, že důchody mužů klesly o 11.63%, důchody žen však o 12.75%. Tato data svědčí o tom, že ženám zaměstnavatelé spíše mohou snížit a snižují než mužům. Statistiky Všeobecného pensijního ústavu dokazují též, že nezaměstnanost žen je poměrně menší než nezaměstnanost mužů.

Stejně dokazují relativní vzrůst počtu zaměstnaných dělnic statistiky Ústřední sociální pojišťovny:

rok	Průměrný počet dělníků pojištěných pro případ nemoci			
	mužů	žen	všech	% žen
1929	1,609.024	896.513	2,505.537	35.78
1930	1,560.133	884.557	2,444.690	36.18
1931	1,463.393	846.295	2,309.688	36.64
1932	1,288.917	780.097	2,069.014	37.70
1933	1,152.100	735.550	1,887.650	38.97
1934	1,140.901	738.471	1,879.372	39.29
1935	1,165.616	752.951	1,918.567	39.25

Z tabulky je zřejmé, že v době krise ubylo u Ústřední sociální pojišťovny daleko méně pojištěných žen než mužů. Také zde rozhodujícím činitelem byla jistě výše mzdy, která v r. 1934 činila u mužů

průměrně denně Kč 19.11, u žen Kč 11.95, ovšem vedle poměru pohlaví v populaci v době poválečné, jež nutí dnes ve větším rozsahu neprovdané ženy vyhledávat výdělečné zaměstnání.

Avšak vylučování mužů levnějšími ženami má ještě další následek. „Vypuzená mužská síla chce žít, nabídne se za nižší mzdu a tato nabídka opět tlačí mzdy dělnic. Snižování platů stává se šroubem, který je uváděn v pohyb neustále se měnící technikou pracovní, zvláště když tento převodní proces následkem získané úspory pracovních sil propouští také dělnice, což znovu rozmnožuje nabídku rukou.“²⁾

Zmínil jsem se již o tom, že nízké mzdy způsobují často apatickou lhostejnost k vyšším zájmům a defekty mravní. Tyto zjevy stejně jako obtížná organisovatelnost žen nuzně žijících způsobují, že celé masy dělnic stávají se velikou překážkou pokroku dělnictva vůbec, neboť pokrok určité třídy, tak jako pokrok národa, je téměř nemožný, jestliže se ho nezúčastní také ženy.

Nutno připomenouti ještě jednu důležitou okolnost: Není pochybnosti o tom, že současný rozvrat hospodářského života je do značné míry způsoben nedostatečnou kupní silou nejširších vrstev. Zrationalisované podniky zvýšily sice značně svoji výrobní kapacitu, současně však nepřizpůsobily mzdy, t. j. kupní sílu svých zaměstnanců, zvýšené výrobnosti a nadto ještě vyřadily armády nezaměstnaných. Ženy staly se dnes nejen důležitou složkou výrobní, ale také konsumní. V dalších kapitolách ukáží, jak nízké jsou většinou jejich důchody. Tyto okolnosti ukazují jasně, že současné nesnáze hospodářské jsou neřešitelné bez podstatného zvýšení kupní síly žen, to znamená jejich mezd.³⁾

Nejsou proto nižší mzdy žen jevem bezvýznamným a ze stručně naznačených důsledků špatných odměn žen výdělečně činných je zřejmé, že jde o jeden z nejdůležitějších problémů ženské práce a o ožehavý problém sociální.

2. ÚKOL PRÁCE.

Úkolem sociálně politické práce tohoto druhu jest nalézt cesty, jež by vedly ke zlepšení dnešního neuspokojivého stavu. A má-li taková práce míti dobrý základ, je třeba dříve, než budou hledány cesty k nápravě, zjistiti přesně, jaký je dnešní stav a jaké jsou jeho příčiny.

²⁾ A. Bebel: Žena a socialismus, str. 220.

³⁾ Podrobně rozebírá tuto otázku dr. Evžen Štern v knize „Technický pokrok, pracovní doba a mzdy“, Praha 1934.

Bude proto úkolem práce o ženských mzdách:

1. Zjistiti, jak veliká je diference mezi mzdami mužů a žen, zda je zjevem všeobecným nebo zjevem vyskytujícím se jen v určitých povoláních nebo krajích. Existence rozdílů mezi mzdami žen a mužů není ještě důkazem nespravedlnosti nižších ženských mezd, neboť menší odměna může býti také za menší výkon. Bude proto třeba zjistiti i výše mzdových sazeb pro muže a ženy při jednotlivých úkonech a v různých povoláních, a to zejména tam, kde výkony mužů a žen jsou stejné nebo rovnocenné.

2. Bude-li zjištěno, že nižší ženské mzdy i při stejných výkonech jsou jevem všeobecným, bude třeba pátratí po příčinách nižšího odměňování žen. Také z tohoto rozboru bude možno usuzovati o oprávněnosti nebo neodůvodněnosti jevu.

3. Vzhledem k tomu, že nižší mzdy žen bývají považovány za spravedlivé, i když není rozdílů mezi výkonností žen a mužů, bude třeba zabývat se otázkou jejich spravedlnosti. Budeme nuceni hledati zásady, podle nichž by ženské mzdy měly býti stanoveny, a odmítnouti zásady nespravedlivé.

4. A konečně, zjistíme-li, že mzdy žen jsou nespravedlivě nízké proti mzdám mužů a u velkého procenta žen nedostatečné, bude třeba hledati cestu k nápravě. Určité cesty k nápravě budou dány již rozбором příčin tohoto jevu. O jiných budeme se snad moci poučit ze zákonodárných ustanovení států, snažících se upravití nepoměr mezi mzdami žen a mužů, nebo je nalezneme sami.

Zdalo by se snad vhodným zkoumati při této práci i otázku, v kterých povoláních jsou ženy nejlépe placeny a zda toto souvisí s tím, že se proto k některým zaměstnáním nejlépe hodí. Všimneme si letmo také této otázky. Avšak správně uvádí dr. Macek, že k podobným závěrům by bylo potřebí, aby ženy měly příležitost uplatnit se tam, kde by chtěly. „Dosavadní společenský řád však je soustavou překážek k nasbírání zkušeností, neboť dává ženám ještě méně příležitostí k uplatnění, nežli dává mužům.“⁴⁾

Konečně poznamenávám, že tato práce se týká toliko žen pracujících jako dělnice a úřednice v soukromých podnicích, neboť mzdy a služné těchto žen liší se nejvíce od důchodů mužů. Ženy ve veřejných službách mají sice některé platové nevýhody proti mužům (výchovné na děti, méně odpovědná a placená místa), celkem mají však stejné důchody jako muži, a proto se jimi v této práci zabývat nebudu. Otázka důchodů žen samostatně výtěžně činných nepatří vůbec do rámce pojednání o ženských mzdách.

⁴⁾ Dr. Josef Macek, Základy sociální politiky, str. 178.

3. METODA PRÁCE.

Opíraje se především o poznatky ze skutečného života, užívám přirozeně metody induktivní. Snažil jsem se seznámiti se s prací a životem dělnic a s názory jejich zaměstnavatelů zejména osobní zkušeností. Poněvadž však rozsah osobních zkušeností jednotlivce je malý, byly by závěry z tohoto plynoucí platné jen pro malý výsek zkoumaného jevu. Bylo proto třeba hledati prameny, jež by zachycovaly objektivně větší výseky ze života a práce dělnic. V tomto směru posloužily mi především výsledky anket.

V Československé republice nebyly, bohužel, zjišťovány dosud rozsáhlejší anketou sociální poměry dělnic. Proto se musíme spokojiti s výsledky ankety vídeňské Dělnické komory z r. 1931, zpracované sekretářkou dr. Käthe Leichterovou,⁵⁾ a berlínskou anketou z téhož roku, týkající se mladých dělnic, kterou zpracovala Lisbeth Franzen-Hellersbergová.⁶⁾ Výsledky těchto anket se mohou aplikovati i na naše poměry, neboť mzdy, pracovní podmínky a celý život dělnic vídeňských a berlínských neliší se v r. 1931 podstatně od sociálních poměrů dělnic našich.

Důležitější pro nás jsou výsledky ankety vídeňské, neboť této anketě se zúčastnilo 1320 průmyslových dělnic a dr. Käthe Leichterová spolu s řadou sekretářek odborových organizací zpracovala sebraný materiál i statisticky. Kromě toho zachycuje tato anketa sociální poměry dělnic téměř všech průmyslových odvětví, různého věku, vdaných i svobodných, takže její průkaznost je značná. Jak při podobných anketách bývá pravidlem, zúčastnila se i této ankety zejména dělnická elita, takže anketa zobrazuje dělnice spíše ve světle lepším než v horším.

Dále použito bylo zpráv sekretariátů 28 čs. odborových organizací, jež byly požádány o zodpovězení několika otázek týkajících se výše ženských mezd a vysvětlení jejich nízkého stavu. Od nich byly také získány kolektivní smlouvy jednotlivých odborů, k nimž některé sekretariáty připojily cenné vysvětlivky.

Podobnou dotazníkovou akci podnikl jsem i v zahraničí a tak se mi dostalo 35 odpovědí téměř ze všech států evropských, z Kanady, Spojených států severoamerických a Jihoafrické Unie. Odpovědi získány byly většinou od ministerstev nebo oficiálních korporací uvedených států, takže jsem je mohl považovati za věrohodné. Velmi podrobné informace rázu mezinárodního získány byly též od Mezi-

⁵⁾ Käthe Leichterová: So leben wir... 1320 Industriearbeiterinnen berichten über ihr Leben.

⁶⁾ Lisbeth Franzen-Hellersbergová: Die jugendliche Arbeiterin, ihre Arbeitsweise und Lebensform.

národního úřadu práce v Ženevě, Schweizerische Zentralstelle für Frauenberufe v Curychu a university v Chicagu.

Na rozdíl od ostatních států je oficiální československá mzdová statistika velmi chudá, pokud jde o srovnání mezd mužů a žen. Výbornou statistiku mezd, jakož i počtu, věku a nemocnosti mužů a žen má však Ústřední sociální pojišťovna a Všeobecný pensijní ústav. Tyto statistiky poskytují cenný průkazný materiál.

4. LITERATURA.

Problém nižších ženských mezd není dosud v československé národohospodářské literatuře zpracován. Menší zmínky o ženských mzdách najdeme v pracích dr. J. Macka, F. Plamínkové, dr. E. Šterna, dr. E. Schoenbauma a j. a jest z nich patrné, že českoslovenští sociální pracovníci jsou si tohoto problému vědomi.

Zahraniční literatura o problému ženských mezd je dosti bohatá.⁷⁾ Většina prací zabývá se však jen menším výsekem tohoto problému a nezpracovává jej v celé jeho šíři. Jednotlivé prameny literární a původní budou uvedeny na příslušných místech.

⁷⁾ Viz seznam použité literatury.

II. DIFERENCE MEZI MZDAMI ŽEN A MUŽŮ.

1. MZDY ŽEN V DĚJINNÉ PERSPEKTIVĚ.

Skutečnost, že ženy dostávají menší mzdy než muži, není nová. Nejstarší data, ukazující, že již před 500 lety byly v Anglii velké rozdíly mezi mzdami žen a mužů, najdeme na př. v tabulce vypracované M. G. Mulhallem:⁸⁾

Rok	Nominální roční mzda								
	pastevci			dělníci			ženy		
	£	s	d	£	s	d	£	s	d
1400	—	16	—	—	12	—	—	8	—
1500	1	6	—	1	—	—	—	14	—
1600	1	16	—	1	12	—	1	—	—
1700	5	—	—	4	—	—	3	—	—
1800	16	—	—	12	—	—	8	—	—
1850	25	—	—	20	—	—	10	—	—
1880	36	—	—	30	—	—	15	—	—

Z tabulky je zřejmé, že anglické ženy od pradávna nedostávaly více než asi polovinu mzdy pastevců a dvě třetiny mezd dělníků. Vidíme také, že při pohybech cenových (r. 1850 a 1880) se tento rozdíl zvětšoval. Tak v r. 1880 dostávaly anglické ženy za svou práci jen 42% z toho, co pastevci, a 50% mzdy dělníků.

Švýcarské statistiky, zachycující ženské mzdy od r. 1888, potvrzují značné rozdíly mezi mzdami mužů a žen přes to, že vykazují určitý vzestup ženských mezd. V letech 1888 až 1891 činily mzdy švýcarských žen 50% mezd mužů. V r. 1913 stouply na 59%, v r. 1918 klesly na 56% a v letech 1925 až 1927 stouply opět na 58% mezd mužů.⁹⁾

Podobné poměry vykazují i statistiky jiných zemí. V Rakousku činila před světovou válkou mzda dělnic, pracujících v textilu a kovoprůmyslu, 50% mezd dělníků pracujících v těchto oborech. V Německu vydělávaly dělnice pracující v textilu před válkou 64%

⁸⁾ Michael G. Mulhall: The Dictionary of Statistics, London 1892. Citováno z publikace dr. G. Reifa „O metodě a programu statistiky mzdové u nás“, str. 2.

⁹⁾ Nelli Jaussiová: Der wirtschaftliche Aufstieg der Frau, str. 19.

toho co muži, v Norsku 57%, ve Švédsku 66%, v Dánsku 72%, ve Spojených státech 81—92% atd.¹⁰⁾

Období světové války, jež přivedlo veliký počet žen do výdělečných povolání, vykazuje ve většině zemí vzestup ženských mezd v poměru ke mzdám mužů. Tak na př. v Dánsku, kde průměrná hodinová mzda žen před válkou (29·6 öre) činila 53·8% průměrné hodinové mzdy mužské, stoupl toto procento v r. 1920 na 59·8% a v r. 1927 na 60·7% (muži 140 öre, ženy 85 öre).

Ve Francii v r. 1911 činila průměrná hodinová mzda mužů 0·46 fr, žen 0·23 fr. Mzda žen činila tedy 50% mzdy mužů. Do r. 1926 stouply mzdy žen v poměru ke mzdám mužů o 7—8% (průměrná hodinová mzda mužů 3·22 fr, žen 1·86 fr). Podobně v Norsku činila před válkou průměrná mzda žen jen 56·3% průměrné mzdy mužů a stoupla do r. 1923 na 66·9%.

Také jiné státy, jako Německo, Švédsko, Austrálie, Spojené státy severoamerické atd., vykazují poměr mezi mzdami žen a mužů po válce o 4—7% lepší nežli před válkou. Abnormální vzestup mezd zaznamenává Kanada, která zavedla v r. 1917 pro ženy minimální mzdy. Zde na př. u zemědělských dělnic stouply mzdy do r. 1932 o 35% proti mzdám předválečným, mzdy mužů toliko o 6%.¹¹⁾

Uvedená data ukazují, že ženy byly vždy hůře placeny než muži, že však poměr mezi mzdami žen a mužů není stálý. Vývoj za posledních 25 let vykázal v mnoha státech podstatný vzestup ženských mezd v poměru ke mzdám mužů.

2. MZDOVÉ POMĚRY ŽEN V ČSR.

Nejpřehlednější obraz o mzdových poměrech v Československu podávají nám data Ústřední sociální pojišťovny a Všeobecného penzijního ústavu, neboť první ústav zachycuje mzdy dělníků pojištěných pro případ nemoci, stáří a invalidity podle zákona č. 221/1924 a ústav druhý služné většiny soukromých úředníků. Statistiky obou ústavů můžeme též považovati za nejvěrohodnější pramen o mzdách v Československu. Poněvadž oba ústavy roztrídí své pojištěnce podle mzdových tříd, mohou zjistiti nejen střední mzdy připadající na jednoho pojištěnce, ale také jaký počet pojištěnců požívá mzdu určité výše, což je pro naše zkoumání velmi důležité.

Statistika nemocenského pojištění vykazuje v letech 1929—35 tyto průměry denních započitatelných výdělků mužů a žen:

¹⁰⁾ Srovnej: Dr. Agnes Garbeová: Die Frauenlohnfrage und ihre Entwicklung in der Kriegs- und Nachkriegszeit, str. 29. J. Kuczynski: Arbeitslohn und Arbeitszeit in Europa und Amerika 1870 bis 1909.

¹¹⁾ Internationale Rundschau der Arbeit, roč. 1928, str. 629.

Rok	Muži	Ženy	Všichni
1929	22·10	13·76	19·11
1930	22·17	13·77	19·13
1931	21·71	13·37	18·66
1932	20·78	12·68	17·73
1933	19·66	12·12	16·72
1934	19·11	11·95	16·30
1935	18·72	11·62	15·93

Dostává tedy československá dělnice toliko 62·5% mzdy československého dělníka.¹²⁾

Podle mzdových tříd byli pojištěnci povinně i dobrovolně pojištěni pro případ nemoci podle citovaného zákona vr. 1934 rozděleni takto:

Mzdová třída	Měsíční mzda		Počet pojištěných		% poj. připadající na jednotlivé mzdové třídy	
	od Kč	do Kč	mužů	žen	mužů	žen
1.	—	150.—	132.055	75.380	11·6	10·2
2.	150.—	250.—	155.489	279.460	13·6	37·9
3.	250.—	350.—	152.751	168.692	13·4	22·8
4.	350.—	450.—	139.776	97.797	12·2	13·3
5.	450.—	550.—	123.695	65.146	10·8	8·8
3.	550.—	637.—	97.100	27.869	8·6	3·8
7.	637.—	712·50	66.254	10.027	5·8	1·4
8.	712·50	787·50	57.116	6.207	5—	—8
9.	787·50	862·50	50.183	3.975	4·4	—5
10.	862·50	nejvyšších	166.482	3.918	14·6	—5
			1,140.901	738.471	100—	100—

Z předcházející tabulky je zřejmé, že měsíční mzdu nižší než Kč 350.— mělo 70·9% žen a 38·6% mužů a nižší mzdu než Kč 450.— mělo 83·2% žen a 51·1% mužů. Tato čísla nejsou však nikterak náhodná a nejsou také jen důsledkem hospodářské krise. V r. 1928 nedosáhlo 78·99% žen vyšší měsíční mzdy než Kč 450.—, kdežto mužů s nižší mzdou než Kč 450.— bylo v témže roce toliko 41·32%.¹³⁾

¹²⁾ Dr. E. Schoenbaum: K teoriím o původu nezaměstnanosti. Naše doba, prosinec 1935, str. 191.

¹³⁾ Propočítáno podle zprávy o pohybu pojištěnců podle zák. 221/1924 za rok 1928, uveřejněné ve Věstníku Ústřední sociální pojišťovny III/12, prosinec 1929, str. 236. K uvedené tabulce a ke všem mzdovým statistikám Ústřední sociální pojišťovny dlužno poznamenati, že v propočítaných mzdách nejsou plně zahrnuty naturální požitky. Vzhledem k tomu, že naturální požitky má větší procento žen než mužů (služebné), vykazuje mzdová statistika rozdíly mezi mzdami žen a mužů o něco větší, než jsou ve skutečnosti.

A nejinak tomu bylo v r. 1930, kdy procento žen se mzdou nižší než Kč 450.— činilo 74.43% a procento mužů se mzdou nižší než Kč 450.— pouze 37.42%.¹⁴⁾

Statistika tato zachycuje téměř všechny za mzdu pracující ženy, neboť podle všeobecného sčítání lidu v r. 1930 napočteno bylo celkem 896.000 dělnic, nádenic a učednic a pojištěno jich bylo u Ústřední sociální pojišťovny 885.000. Uvedená čísla třeba ovšem brát s rezervou, neboť sčítání lidu a statistiky ÚSP. používají rozdílných metod sčítacích. Je pravděpodobné, že při sčítání lidu neprohlásily se za dělnice všechny ženy, jež byly, třeba přechodně, pojištěny u ÚSP.

Ještě větší rozdíly mezi důchody žen a mužů vykazují statistiky Všeobecného pensijního ústavu. Průměrné roční služební požitky všech pojištěnců VPÚ. činily v r. 1934 Kč 14.280.—. Průměrné roční požitky mužů činily Kč 16.426.—, žen Kč 8813.—. Rozdíl mezi důchodovou úrovní žen a mužů úřednického stavu je tedy velmi značný, neboť průměrné služební požitky žen činí jen 53.7% průměrných ročních služebních požitků mužů. Je sice pravda, že v době hospodářské krise se difference mezi důchody mužů a žen, pojištěných u VPÚ., zvětšila, ale rozdíl není značný. Tak v r. 1929 činily průměrné roční požitky mužů pojištěných u VPÚ. Kč 18.585.—, žen Kč 10.100.—, v r. 1931 u mužů Kč 17.983.— a u žen Kč 9582.—.¹⁵⁾

Zajímavá je pro naši otázku zejména statistika rozvrstvení pojištěnců Všeobecného pensijního ústavu podle tříd služného:

Třída	Služné		Relativní počet pojištěnců v %			
			k 31. 12. 1929		k 31. 12. 1935	
	od Kč	do Kč	muži	ženy	muži	ženy
1.		3.000	5	7	6	11
2.	3.000	6.000	6	19	10	25
3.	6.000	9.000	10	22	13	25
4.	9.000	12.000	15	24	17	21
5.	12.000	15.000	12	11	12	8
6.	15.000	18.000	11	7	10	4
7.	18.000	24.000	17	7	14	4
8.	24.000	30.000	9	2	7	1
9.	30.000	36.000	5	1	4	1
10.	36.000	42.000	3	—	2	—
11.	42.000	výše	7	—	5	—
			100	100	100	100

¹⁴⁾ Propočteno podle zprávy o pohybu pojištěnců podle zák. 221/1924 za rok 1930, uveřejněné ve Věstníku Ústřední soc. pojišťovny V/8, červen 1931, str. 123.

¹⁵⁾ Jaroslav Bulina: Sociální poměry soukromých zaměstnanců v letech 1929 až 1934 ve světle statistik Všeobecného pensijního ústavu, str. 12.

Z uvedené tabulky plyne, že nízké třídy žen, až do čtvrté včetně, jsou u žen mnohem více obsazeny než u mužů, kdežto ve vyšších třídách je tomu naopak. 61% žen pojištěných u VPÚ. má nižší služné než Kč 9000.— ročně, kdežto mužů s nižším služným než Kč 9000.— je toliko 29%.

Není pochybnosti o tom, že difference mezi mzdami žen a mužů, pojištěných u VPÚ., jsou způsobovány tím, že řada mužů zastává místa vedoucí, kdežto velké množství žen místa podřadná. Difference mezi služným mužů a žen, i téhož stáří, jsou však tak veliké, že lze usuzovati, že ženy i při téže nebo podobné práci jsou všeobecně hůře placeny. Z tabulky je též zřejmé, že vyšší měsíční služné než Kč 1500.— je u žen zjevem velmi řídkým a nad Kč 2000.— téměř výjimečným.

Ze statistiky, udávající rozvrstvení pojištěnců VPÚ. podle tříd služného v jednotlivých druzích podniků, vyplývá, že nejlepší mzdové poměry pro ženy jsou v peněžnictví, kde 34% žen mělo 31. 12. 1931 vyšší roční služné než Kč 18.000.— proti 63% mužů. Nejhorší mzdové poměry pro ženy i muže jsou pak v obchodě, kde 88% žen mělo nižší roční služné než Kč 12.000.— (proti 71% mužů) a kde největší procento žen (29%) mělo roční služné Kč 3000.— až 6000.— a 20% žen méně než Kč 3000.—.¹⁶⁾

Rozdíly mezi mzdami žen a mužů v jednotlivých oborech.

Nejdůležitějším oborem pro ženy je průmysl textilní, neboť zde k 31. 12. 1932 bylo zaměstnáno 131.400 žen z celkového počtu 591.358 žen, pojištěných u Ústřední sociální pojišťovny v r. 1932, a jen 77.800 mužů.¹⁷⁾ Je tedy v textilním průmyslu zaměstnáno 22% ze všech u ÚSP. pojištěných dělnic a v oboru samém je 63%, t. j. téměř dvě třetiny, žen a jedna třetina mužů. Průměrná denní mzda žen, pracujících v tomto oboru, byla 31. 12. 1932 Kč 15.66, průměrná denní mzda mužů Kč 21.59. Průměrná denní mzda žen činila tedy 75% mzdy mužů, což je pro ženy poměr příznivější než v jiných oborech. Pro ženy příznivý byl poměr v továrnách zpracovávajících bavlnu, kde bylo zaměstnáno 43.960 žen, t. j. v textilu počet nejvyšší, a kde průměrná denní mzda k 31. 12. 1932 činila u mužů Kč 20.80 a u žen Kč 16.69. Nejméně příznivý poměr mezi mzdami žen a mužů je v jiném oboru, ženami čteně obsazeném, krejčích, švadlen, vyši-

¹⁶⁾ Časopis „Pensijní pojištění“, březen 1936 — zvláštní číslo, článek „Statistika pojištěnců Všeobecného pensijního ústavu“.

¹⁷⁾ Statistika invalidního a starobního pojištění o nemocnosti dělníků za léta 1931 a 1932, str. 107. — Dlužno upozorniti na to, že počet pojištěnců jest v jednotlivých měsících různý. Pro zjednodušení uvádím číslici jen k určitému datu.

vaček a modistek, kdež bylo zaměstnáno 26.863 žen. Průměrná denní mzda muže činí v tomto oboru Kč 16.70, kdežto mzda ženy Kč 9.18.¹⁸⁾

V textilním oboru je poměrně málo prací výhradně mužských (přadláci, vazači, přisukovači atd.), zato však více prací, vykonávaných ženami (sukačky, vyšivačky, naváděčky, přisukovačky, snovačky, motačky atd.). Vykonávají-li muži a ženy různé práce, jsou mzdy mužů vždy nepoměrně vyšší. Je však též mnoho prací, vykonávaných muži i ženami, kde také ženy dostávají mzdy o něco nižší. Tak na př. hodinová mzda vlkařů je Kč 1.50, vlkařek Kč 1.30, trhačů Kč 1.65, trhaček Kč 1.40, plničů a klepačů Kč 1.40, plniček a klepaček Kč 1.25 atd.¹⁹⁾

Ale ani tam, kde se pracuje v úkolu, nemají muži a ženy mzdy vždy stejné. Tak na př. vlkaři a vlkačky mají kromě pevných hodinových mezd prémie Kč 1.— za 100 kg hotové příze. Kolektivní smlouva v brněnském vlnářském průmyslu však praví: „Tam, kde muži a ženy pracují společně, rozdělí se prémie tak, že muž obdrží dvakrát tolik co žena.“ Jaká je zde logika?

Zajímavé je, že na př. v přádelnách odpadků dostávají ženy, zapracované na odpadkových strojích, méně než muži nezpracovaní. (Muži zapracovaní Kč 2.—, méně zapracovaní Kč 1.90, ženy zapracované Kč 1.85, méně zapracované Kč 1.75.²⁰⁾ Rozdíl v pohlaví je příčinou větší difference mzdové nežli rozdíl v zapracovanosti.

Dr. Evžen Štern poukazuje zejména na hrozný mzdový poměr, jež nastaly za doby krise na Slovensku a Podkarpatské Rusi, o čemž Zpráva živnostenských inspektorů za r. 1932 ve všeobecném přehledu uvádí toto:

„Životní úroveň mnohých dělnických skupin, zejména na Slovensku a Podkarpatské Rusi, byla stlačována na úroveň, která sotva stačila k uspokojení nejskromnějších potřeb, nutných k uchování zdravého lidského organismu. Tak na příklad výdělek dělnic-začátečnic v některých pletárnách ve zvolenském dozorčím okrese činil za 8 hodin jen Kč 6.— a ve smaltovně v témž obvodu měly začátečnice pouhých 80 hal. za hodinu.“²¹⁾

Celkem však můžeme říci, že v textilních továrnách nejsou mzdové rozdíly poměrně velké. Částečně jsou odůvodněny rozdílností práce, ale většinou dostávají ženy nižší mzdy prostě proto, že jsou to ženy.

Daleko horší než v textilních továrnách jsou mzdové poměry pro

¹⁸⁾ Tamtéž.

¹⁹⁾ Zpráva o činnosti Svazu textilního dělnictva k řádnému sjezdu za období od 1. ledna 1928 do 31. prosince 1931, str. 135.

²⁰⁾ Východočeská textilní hromadná smlouva dělnická z 11. června 1935, str. 30.

²¹⁾ Dr. Evžen Štern: Technický pokrok, pracovní doba a mzdy, str. 87.

ženy v krejčovně, výrobě prádla a pod., neboť zde je kontrola odborovými organizacemi mnohem nesnadnější. Je žalostné, že právě tento obor, ve kterém ženy pracovaly již po staletí, poskytuje jim výděly tak nepatrné.

Již kolektivní smlouva, v níž jsou většinou sazby úkolové, má při dámské krejčovně zvláštní sazby pro muže a zvláštní pro ženy. Tak na př. v Praze v závodech III. kategorie (celkem jsou 4 kategorie) vydělává si týdně

samostatný muž Kč 228.—, žena Kč 129.—
nesamostatný muž Kč 178.—, žena Kč 99.—
muž po vyučení Kč 159.—, žena Kč 69.—.²²⁾

Vydělává si tedy samostatná žena méně než nesamostatný muž.

Jak mi odborová organizace sdělila, slouží mzdový ceník jen za základ, ale ve skutečnosti jsou mzdy velmi různé. Ženy dostávají mzdy nejčastěji týdenní podle odborné zdatnosti určené zaměstnavatelem. Při tom bývají obyčejně zkráceny, „a to proto, že dělnice jsou nerozhodné a nemají ve většině případů vlastního úsudku o své výkonnosti a někdy zase nemají odvahy, aby svoji odbornou zdatnost mohly obhájití“. Muži častěji požadují a dostávají mzdu od kusu, „lépe si cení svoji výkonnost, domáhají se přiměřeného placení mezd, nepřipustí tak snadno porušení mzdového sazebníku snížením.“²³⁾

V továrnách na prádlo jsou zaměstnány jenom ženy, podle sdělení odborové organizace z poloviny svobodné, z poloviny vdané. Pracují podle úkolových sazeb a týdenní jejich výdělek činí Kč 90.— přes to, že jejich práce vyžaduje velké zručnosti, zapracovanosti a je velmi vysilující.

Nejhůře jsou na tom jak v oboru textilním, tak v jiných oborech dělnice domácké. Je sice pravda, že domácká práce je placena sazbami od kusu bez zřetele na to, kdo práci dělal, ale ve skutečnosti, zejména v oborech nejhůře placených, jsou zaměstnány téměř výhradně ženy.

Tak na příklad vyšíváním a třásněním šátků zabývají se v Olomouci dvě firmy, pro něž v době konjunktury pracuje až 400 dělnic z Olomouce a okolí, v době krise asi 100 dělnic. Při pilné 10—12hodinové práci vydělají si tyto domácké dělnice Kč 3.— až Kč 4.— denně. Poněvadž však v rodinách vyšivaček je velká nouze,

²²⁾ Kolektivní smlouva zakázková pro obvod Společenstva krejčích v hl. městě Praze, platná od 7. dubna 1930.

²³⁾ Dopis Svazu krejčích, výrobců prádla a příbuzných odborů v Praze, zaslaný mi dne 25. května 1934.

je i po této bídě placené práci značná poptávka. Pracuje se zvláště pro vývoz na Balkán.²⁴⁾

Výrobou výšivek po domácku zaměstnávají se na př. dělnice v okrese litovelském, rýmařovském, zábřežském a šumperském. Tyto dělnice nevydělavají si rovněž při 10hodinové práci více než Kč 4.— až Kč 7.— denně.

Při domácí výrobě vlasových a hedvábných sítěk, která je rozšířena na Dražansku, Vyškovsku, Mor. Třebovsku, vydělávají si síťovačky a háčkovačky při 10hodinové práci Kč 5.— až Kč 8.—, švadleny Kč 15.— až Kč 20.—.²⁵⁾

Nejubožejší je domácí výroba nitěných knoflíků, která je provozována od šedesátých let minulého století v okrese šumperském a zábřežském. Výroba dodnes je toliko ruční a při pilné 12—14-hodinové práci může si jedna osoba vydělati Kč 1.— až Kč 1.50 denně.²⁶⁾

Počátkem tohoto století bylo ve zmíněných okresech zaměstnáno asi 6000 pracujících, z nichž téměř polovina byly děti, ostatní většinou ženy. Dnes pracuje zde 500—600 dělnic. Uvedené mzdy Kč 1.— až Kč 1.50 jsou nejen vykořisťováním, ale svědčí i o veliké bídě krajů, kde je přijímána mzda 10 haléřů za hodinu.

Dalším pro ženy důležitým průmyslovým oborem je obor potravin, pochutin a požívatin, neboť zde bylo zaměstnáno 31.12. 1932 46.682 žen (99.632 mužů). Průměrná denní mzda žen k témuž datu byla Kč 15.38, průměrná denní mzda mužů Kč 21.89. Činila tedy mzda žen v tomto oboru 70% mezd mužů. Nejlepší mzdové poměry pro ženy byly v oboru zpracování tabáku, kde ženy vydělávaly dokonce více než muži. (Průměrná denní mzda mužů Kč 19.59, žen Kč 19.61.) Je to proto, že se v Československé tabákové režii uplatňuje zásada rovnosti žen s muži, a proto, že se zde pracuje hodně v úkolu, kde se velmi uplatní hbitost ženských prstů. V tabákových továrnách jsou zaměstnány převážně ženy. Velmi nepříznivý poměr mezi mzdami žen a mužů je zato v pivovarech (průměrná denní mzda mužů Kč 28.37, žen Kč 15.96), neboť zde jsou zaměstnány většinou muži (16.925 mužů a 986 žen) a ženy vykonávají práce podružné.

V potravinářském oboru je nejvíce žen zaměstnáno u hostinských, řezníků a uzenářů a mezi mužskými a ženskými mzdami není

²⁴⁾ Dr. E. Sommer, tajemník Obch. komory v Olomouci: Domácká práce v obvodu Obchodní komory olomoucké, Olomouc 1933, str. 50.

²⁵⁾ Týž, str. 30.

²⁶⁾ Týž, str. 35.

v tomto zaměstnání rozdíl veliký (průměrná denní mzda mužů Kč 19.39 a žen Kč 15.74).²⁷⁾

Srovnání mezd žen a mužů je dobře možné v továrnách na čokoládu a cukrovinky, kde je rovněž zaměstnáno velké procento žen. Kolektivní smlouva, uzavřená v tomto oboru 19. září 1928, rozděluje dělníky na pět kategorií: 1. vyučené dělníky odborné, 2. pomocné dělníky, 3. řemeslníky, 4. ženy, 5. mistry. Ženy pak podobně jako ostatní kategorie dělnictva jsou rozděleny do tří skupin: a) ženy zaměstnané při pracích lehčích, b) ženy zaměstnané při pracích těžších, c) dozorkyně. V každé skupině jsou mzdy odstupňovány podle doby nepřetržitého zaměstnání u téže firmy. Hodinová mzda žen zaměstnaných při lehčí práci pohybuje se od Kč 1.12 do Kč 1.87, hodinová mzda dělnic zaměstnaných při těžší práci od Kč 1.32 do Kč 2.10; dozorkyně mají týdenní mzdu Kč 159.—. Hodinové sazby mužů jsou u dělníků vyučených odborně od Kč 2.91 do Kč 4.42, u dělníků pomocných od Kč 1.77 do Kč 3.54, u řemeslníků od Kč 2.70 do Kč 4.16; týdenní mzda mistrů činí nejméně Kč 291.—. Zajímavé je, že nejvyšší kategorie žen, pracujících v podniku nepřetržitě asi dva roky, dostává právě takové mzdy jako nejnižší kategorie pomocných dělníků-mužů, majících méně než 18 let.

V lihovarech, kde je zaměstnáno poměrně malé procento žen, jsou mzdy žen nepoměrně nižší mezd mužů, neboť ženy jsou zaměstnány většinou při pracích pomocných. Průměrná denní mzda mužů v tomto oboru činila 31. prosince 1932 Kč 24.29, průměrná denní mzda žen Kč 15.06.

Podle kolektivní smlouvy, sjednané v tomto oboru dne 23. října 1929, jsou rozděleni lihovarští dělníci na šest tříd, při čemž ženy jsou zařaděny do šesté, poslední skupiny a postaveny na roveň dělníkům do 18 let. Srovnáme-li mzdy žen se mzdami pomocných dělníků a dělníků na dvoře, vidíme, že tito dosahují hodinových mezd Kč 4.08, 3.67 a 2.20 podle toho, do které kategorie je zařaděn závod, v kterém pracují, ale ženy dostávají jenom Kč 2.30, 2.08 a 1.82 na hodinu, opět podle kategorie závodu. Jsou tedy rozdíly mezi těmito dvěma třídami dosti značné zejména v místech průmyslovějších.

V cukrovarech, kde ženy tvoří necelou čtvrtinu dělnictva, jsou rovněž velké rozdíly. Průměrná denní mzda mužů činila tam 31. 12. 1932 Kč 28.26, kdežto žen Kč 16.49. Podle kolektivní smlouvy ze dne 27. června 1932 jsou ženy zařaděny mezi pomocné dělnictvo

²⁷⁾ Tato a další data o průměrných denních mzdách mužů a žen a o jejich počtu v jednotlivých oborech jsou vzata ze „Statistiky invalidního a starobního pojištění a nemocnosti dělníků za léta 1931 a 1932“ (Praha 1936), a to data k 31. 12. 1932.

a jsou rozděleny na dvě kategorie: děvčata pod 16 let jsou postavena na roveň hochům pod 16 let, děvčata nad 16 let a ženy jakéhokoliv věku jsou postaveny na roveň výrostkům pod 18 let. Denní mzda žen, postavených na roveň výrostků, činí v nejlepší kategorii Kč 14·50, t. j. 60·42% denní mzdy „méně výkonných a méně vyspělých pomocných dělníků přes 18 let“. Roční remunerace mužů činí Kč 120.—, žen Kč 100.—; přiděl cukru mužům 15 kg, ženám 10 kg.

V průmyslu z pracujícím kůže, tedy ve výrobě obuvi, kožišnictví a rukavičkářství atd., kde k 31. 12. 1932 bylo zaměstnáno 14.689 žen, t. j. více než polovina všech zaměstnanců, není rozdíl mezi mzdami žen a mužů tak značný. Průměrná denní mzda mužů k 31. prosinci 1932 činila Kč 24·66, žen Kč 20·07, čili 81% mezd mužů. Srovnání mezd ženských a mužských je však v tomto odvětví obtížné, neboť práce, které provádějí ženy a muži, jsou naprosto rozdílné. Stává se sice, zejména při výrobě obuvi, že ženy a muži pracují na stejných strojích, ale to jsou případy řídké, a tu platí pro muže i pro ženy sazby stejné. Stává se také, že zdatná žena vydělá více než muž, ale většinou mzdy mužů, pracujících na stejných strojích a při stejných sazbách jako ženy, bývají vyšší, neboť prý „muži jsou vytrvalejší než ženy a pak ženy bývají častěji indisponovány“.²⁸⁾ Téměř výhradně pracuje se za mzdu od kusu, toliko asi 20% žen v celém oboru pracuje za mzdu hodinovou. Avšak v jednotlivých odvětvích tohoto oboru jsou poměry dosti odlišné.

V továrnách na obuv jsou ženy zaměstnány jako šičky, lepičky, kosířky, při výpomocných pracích, ve výpravně a jako umyvačky. Muži pracují zejména u strojů. Prvotřídní šičky vydělají při kusové mzdě v době dobré konjunktury Kč 120.— až 170.— týdně, druhotřídní Kč 90.— až 130.—. Lepičky za stejných podmínek Kč 90.— až 150.—, kosířky Kč 80.— až 130.—, pomocné dělnice Kč 60.— až 80.—. V době špatné konjunktury klesají tyto výdělky o více než 50%, při čemž ženy, stejně jako muži, musejí chodit pracovat do závodu celý týden. Muži, zaměstnaní u těžších strojů, vydělávají týdně Kč 160.— až 240.—, v některých případech až Kč 340.—. Dělníci u podřadnějších strojů Kč 120.— až 180.—, pomocní dělníci Kč 90.— až 150.—.

V obuvnické maloživnosti jsou zaměstnány ženy jen jako šičky svršků. Tuto práci muži vůbec nedělají, jelikož ženy ji dovedou lépe. Jejich mzda je vesměs týdenní, neboť obuvnická maloživnost nemůže dnes práci od kusu odměňovat. Kromě toho musí šička často čekat na dělníka, až je hotov s přípravnou prací. Mzda šiček v Praze

²⁸⁾ Tyto a další informace o poměrech v kožedělských odborech jsou vzaty z dopisů ze dne 22. a 24. května 1924, zaslanych mi Unii kožedělníků v Praze.

a v Brně činí Kč 130.— až 150.— týdně, v menších městech Kč 90.— až 120.—. Muži zaměstnaní při lepení svršků vydělají Kč 140.— až 200.— týdně.

Výroba rukavic provádí se jen po domácku v okolí Dobříše, Příbramě, Hostomic pod Brdy, na jihozápadní Moravě a jinde. Muži zaměstnaní jsou jen jako střihači a vydělávají Kč 180.— až 300.— týdně. Při šití rukavic jsou zaměstnány jen ženy, jsou placeny od kusu a vydělávají Kč 25.— až 60.— týdně. Někdy vydělávají si Kč 90.— až 120.— týdně, ale tu se nejedná o mzdu jedné ženy, nýbrž celé rodiny, která při práci pomáhala.

Stejně špatné mzdové poměry jsou při domácké výrobě pletené obuvi. Je to jen sezonní zaměstnání (od října do května) a pracuje se zvláště pro vývoz. Ženy, pracující v tomto oboru, vydělávají Kč 30.— až 60.— týdně, při čemž pracují 12—16 hodin denně.

V obuvnickém průmyslu tvoří po stránce mzdové samostatnou kapitolu závody Baťovy. Tomáš Baťa byl sice toho názoru, že provdaná žena se nemá věnovat výdělečné práci, nýbrž domácnosti a dětem. Muž si má vydělat tolik, aby své rodině mohl opatřit vše, čeho potřebuje. Proto prý též zavedl systém vysokých mezd. Avšak pokud je žena zaměstnána, má býti stejně odměňována jako muž a mít tytéž možnosti výdělku. Celkem lze říci, že se Baťovy závody drží těchto principů. Desítky děvčat průměrně dvacetiletých vydělávají si až Kč 300.— týdně a průměrná mzda v květnu 1934 činila na př. v punčochářské dílně, kde jsou zaměstnány vesměs ženy, Kč 210.— týdně.²⁹⁾ Průměrná roční mzda dělníků, pracujících ve Zlíně, byla v r. 1931 Kč 9376·44, průměrná roční mzda žen Kč 7787·68.³⁰⁾ Rozdíl mezi mzdami žen a mužů v Baťových závodech vzniká také tím, že je v nich zaměstnáno poměrně málo žen na vedoucích místech. Bylo mi řečeno, že ženy se pravidelně dříve vdají, než se dostanou na vedoucí místo. Kromě toho prý se zdá vedoucím podnikem nerentabilním „forsírovat“ ženy na vedoucí místa, neboť z uvedeného důvodu tam dlouho nezůstanou.

V koželužských závodech, kde ženy tvoří více než čtvrtinu všech zaměstnanců, činila dne 31. prosince 1932 průměrná mzda mužů Kč 25·93, průměrná mzda žen Kč 15·74. Většinou se pracuje za mzdu od kusu, která je pro muže i ženu stejná. Za mzdu hodinovou pracují jen pomocní dělníci a pak dělníci v některých pomocných závodech. Hodinová mzda podle kolektivní smlouvy činí v Praze u mužů Kč 3·20 až 4·60, u žen Kč 2.— až 2·30. V ostatních

²⁹⁾ Podrobnější mzdové statistiky Baťovými závody mi dány nebyly.

³⁰⁾ Statistika nemocenského pojištění za rok 1931, str. 167.

městech činí hodinová mzda mužů Kč 2·70 až 3·90, žen Kč 1·80 až 2·10. Průměrně vydělají muži Kč 150.— až 280.— týdně, ženy Kč 90.— až 160.—. V době špatné konjunktury jsou mzdy až o polovinu menší.³¹⁾

V sklářském průmyslu, který zaměstnával v r. 1932 4331 žen (v r. 1929 14.000), t. j. třetinu všeho dělnictva, činila průměrná mzda mužů v témže roce Kč 26·71, průměrná mzda žen Kč 13·82, čili 52% mezd mužů. Avšak ve sklářství vykonávají ženy práce zcela jiné než muži, obyčejně práce pomocné, takže srovnání není dobře možné. Tak na př. podle mzdového sazebníku, sjednaného 28. května 1929 pro sklárnu Zahn a Göpfert v Květné,³²⁾ zaměstnány jsou ženy jako vymyvačky, přikryvačky, vazačky, čističky, štěpačky a voskačky. Muži naproti tomu jsou zaměstnáni jako taviči, pánvaři, topiči, kováři a pod. Mzda žen pohybuje se mezi Kč 7·50 až 16·50 za den. Mzda mužů je většinou týdenní a pohybuje se mezi Kč 110.— až 360.— za týden. Rozdílné sazby pro muže a ženy za tytéž práce nalezneme na př. ve mzdovém sazebníku J. Schreber a synovci v Lednické Rovně, v Jindřichově huti a v Reichových sklárnách v Krásné a na Vsetíně.³³⁾ Tak na př. nosiči skla mužští mají denní mzdu Kč 17·60, ženští Kč 10·40, třidiči mají týdenní mzdu Kč 151·25, třidičky Kč 76·65, t. j. jenom 51% mzdy mužů. Nádeníci vydělávají Kč 13·20 až 19.— denně, nádenice Kč 12.—, baliči skla Kč 15.— až 19·50, baličky Kč 10·35 až 13·42. Poslední dva případy ukazují, že i při zaměstnáních, k nimž se ženy dobře hodí, nemůže vydělati nejzdatnější žena tolik, kolik nejméně zdatný muž.

Za nynější krise se mzdy podstatně zhoršily. U vyšších kategorií mzdových, v nichž jsou zaměstnáni většinou muži, činilo snížení 15—20%, u nižších kategorií jen 1—3%. Toto snížení mezd dočasně zmenšilo rozdíl mezi mzdami žen a mužů.³⁴⁾

Dobrym příkladem, jak špatně je placena práce vykonávaná výhradně ženami, jsou jejich mzdy v jabloneckém sklářství. Zde jsou zaměstnány ženy nejvíce jako navlékačky drobných perel a zrn náhrdelníkových. Tyto dělnice dostávají broušené, leštěné a iriso- vané perličky od faktorů jednotlivých podnikatelů a pracují tak, že stejné druhy perliček nasypou do dřevěných krabic, vezmou dovedně do pravé ruky 12—20 jehel s navléknutou bavlnkou a rychle navlékají perličky na jehly a nitě. Navléknuté perličky třídí pak na dílky po 100 kusech a 10 dílků tvoří jeden svazek. Mzda navlékaček dosaho-

³¹⁾ Dopisy Unie kožedělníků v Praze zaslané mi dne 22. a 24. května 1934.

³²⁾ Mzdové sazebníky jsou sjednávány pro jednotlivé sklárny individuálně.

³³⁾ Mzdové sazebníky ze dne 1. června 1929.

³⁴⁾ Dopis zaslaný mi Svazem sklářského dělnictva v Teplicích-Šanově ze dne 30. května 1934.

vala v r. 1928, tedy v době konjunktury, nejvýš 20 haléřů za 10 m svazků.³⁵⁾ Jest jisté, že tato práce je prací mechanickou, ale ani za tvořivou práci, jakou je sestavování perliček v taštičky, náhrdelníky a jiné ozdobné předměty, při níž musejí dělnice uplatniti značný vkus a často i vlohy umělecké, nevydělají si mnohem více. Antonín Korál, konsulent Obchodní, živnostenské a průmyslové ústředny, si stěžuje, že dělnice ani při této práci nevydělají denně více než Kč 6.— až 10.— a i zvláště pilné dělnice, zhotovující kabelky, vydělají nejvýše Kč 15.—. Za pěkně udělanou kabelku dostal podnikatel v r. 1928 i Kč 1000.—. Dělnice dostala za zhotovení kabelky Kč 3.—.³⁶⁾

Zemědělské podniky vykazují poměrně malé rozdíly mezi mzdami mužů a žen, ale i tyto jsou vlastně neodůvodněné. Při polním hospodářství je výdělečně činné množství žen (k 30. 6. 1932 170.925 žen a 186.285 mužů) a jejich průměrná denní mzda činila k 30. 6. 1932 Kč 9·58, kdežto u mužů Kč 11·87. Při mlácení strojem činila průměrná mzda k uvedenému datu u mužů Kč 20·40, u žen Kč 10·56.³⁷⁾ Také zde je ovšem třeba bráti průměrné denní mzdy vykázané ÚSP. s určitou rezervou, neboť naturální požitky, v zemědělství tak časté, nejsou ve mzdách plně započteny.

Podrobných kolektivních smluv není. Na Moravě byly v r. 1935 stanoveny úředně jen nejnižší mzdy pro čeleď ze Slovenska. Za nejnižší mzdu považuje se u dospělého čeledína v letních měsících mzda měsíční Kč 200.—, u čeledína slabšího Kč 150.—, u služby dospělé Kč 175.—, u slabší Kč 140.—. V zimních měsících jsou ovšem mzdy nižší.

Také ženy zaměstnané v obchodech mají služné podstatně nižší než muži. Tak na př. z obchodních zaměstnanců, pojištěných u Všeobecného pensijního ústavu, 73% žen mělo k 31. 12. 1931 služné nižší než Kč 9000.— ročně, kdežto mužů toliko 55%. Při tom nutno přihlížeti ještě k tomu, že u nejmladších sil jsou mzdy mužů horší než mzdy žen.

V kolektivních smlouvách obchodního pomocnictva nejsou sice rozdíly mezi platy žen a mužů uvedeny, ale v praxi jsou dosti značné. Tak na př. v jednom pražském jednotkovém obchodě bylo podle mzdové listiny 1. 12. 1934 zaměstnáno v prodejně 138 prodavaček s průměrným měsíčním platem Kč 588·65 a jeden prodavač s platem Kč 700.—. Dozorců, asistentů a obchodvedoucích bylo v prodejně osm mužů a pět žen. Plat těchto žen pohyboval se mezi Kč 725.— až 1100.—, kdežto plat mužů přesahoval většinou

³⁵⁾ A. Korál, Domácká práce v čs. sklářství, str. 4.

³⁶⁾ Tamtéž, str. 6. až 8.

³⁷⁾ Statistika invalidního a starobního pojištění za rok 1931 až 1932, str. 106.

Kč 1450.— a dosahoval až Kč 5000.— měsíčně. Ve skladu bylo zaměstnáno 17 žen s měsíčním platem Kč 525.— až 720.— a 10 mužů s platem Kč 625.— až 1840.—. Při tom polovina mužů měla plat vyšší než Kč 1000.—. V účtárně tohoto podniku bylo k témuž datu zaměstnáno 13 mužů a 42 žen. Mzdy žen se až na jednu výjimku pohybují mezi Kč 500.— až 1000.—, naproti tomu mzdy mužů až na dvě výjimky pohybují se mezi Kč 1200.— až 5250.—. Podobně v nákupním oddělení a vzorkovně. Je sice jisto, že v tomto podniku je řada mužů, jejichž práce co do kvality se nedá srovnat s prací jejich kolegyň, ale i průměr vykazuje značné odchylky. Kromě toho mzdové poměry v jednotkových obchodech jsou ještě o něco lepší než mzdové poměry ostatního obchodního pomocnictva.

Je sice pravda, že mnoha mladých mužů je zneužíváno v podnicích jako volentérů a praktikantů s platy minimálními, ale děvčat, pracujících za Kč 200.— až 300.— měsíčně, dokonce i absolventek obchodní akademie, je mnohem více.

Celkem lze říci o mzdách žen, zaměstnaných v československém průmyslu, zemědělství a obchodu, že ženy vykonávají většinou práce kvantitativně nebo kvalitativně jiné než muži a jsou proto za své práce jinak odměňovány. Avšak rozdíly jsou většinou tak veliké, že je zřejmé, že při odměňování žen uplatňuje se i jiný moment než pouhá kvalita nebo kvantita výkonu. V mnohých případech vydělá při téže nebo podobné práci nejvýkonnější žena méně nebo stejně mnoho jako nejméně výkonný muž. Nejmenší rozdíly jsou v oboru textilním, kde je zaměstnáno poměrně největší procento žen a kde často dostávají za týž úkon muži i ženy mzdy stejné. Ale i v tomto oboru je mnoho prací, kde výkon muže a ženy ani kvalitativně, ani kvantitativně není rozdílný, a přece difference, byť malá, existuje. Lze proto míti za prokázáno, že v československém průmyslu, obchodu a zemědělství zásada „za stejnou práci stejný plat“ uplatněna není, přestože není možno upříti mnohým odborovým organizacím snahu ji uplatňovati. Je dodržována toliko většinou při mzdách úkolových. Podnikateli je však obcházena tak, že nechávají často muže konati tutéž práci za mzdu úkolovou, ženu však za mzdu hodinovou, při které jí zaplatí méně.

3. MZDOVÉ POMĚRY ŽEN V ZAHRANIČÍ.

Nižší odměňování ženské práce není zjevem jen československým. Rozdíly mezi mzdami žen a mužů jsou sice v jednotlivých zemích a povoláních různé, ale jsou všude. Nejmenší rozdíly mezi mzdami žen a mužů jsou téměř ve všech státech v průmyslu textilním. V Maďarsku na př. nejsou v tomto oboru podle maďarských statistik rozdíly vůbec žádné, v Německu průměrná mzda žen činila v r. 1929 73% mezd mužů, v Dánsku 70%, ve Švédsku 65%, v Anglii 60%. Nejméně příznivý poměr mezi mzdami žen a mužů je pro ženy v tis-

kárnách, neboť v těchto závodech vykonávají muži skutečně pravidelně práce, vyžadující vyšší kvalifikaci. Ve Spojených státech činila průměrná mzda žen v tomto oboru v r. 1929 jen 39% průměrné mzdy mužů, v Anglii 43%, v Dánsku 52%, ve Švédsku 55%.

Mzdová statistika není ovšem ve všech státech stejně dokonalá a také ochota úřadů není všude stejná. Proto z některých států mohu uvést data podrobnější, z jiných jen velmi kusá.³⁸⁾

Australie: Průměrná mzda žen v této zemi činí asi polovinu průměrné mzdy mužů. Tendence ženských mezd je však v poměru ke mzdám mužů vzestupná. Od r. 1921—1929 zlepšil se poměr mezi mužskými a ženskými mzdami v jednotlivých povoláních o 2—3%. Nejmenší rozdíly mezi mzdami žen a mužů jsou zde při službách v domácnosti, v hotelích a pod. Průměrná týdenní mzda činila r. 1929 v tomto povolání u mužů 92/6 sh, u žen 54/9 sh. Činila tedy mzda žen 59% mzdy mužů. Nejméně výhodný je pro ženy poměr v průmyslu poživatin, kde průměrná mzda žen nečinila v r. 1929 více než 49% průměrné mzdy mužů.³⁹⁾

Dánsko: Průměrná mzda žen činila ve IV. čtvrtletí r. 1929 v Kodani v jednotlivých oborech 48—70% průměrné mzdy mužů. V průmyslu textilním, kde v uvedené době činil průměr ženských mezd Kr 41·28 a mezd mužských Kr 58·56, byl vztah nejpríznivější (70%). U dělnictva zemědělského byl v letním pololetí r. 1929 poměr mezd žen ke mzdám mužů jako 62 ke 100. V ostatních oborech činily mzdy žen téměř vesměs 50% mezd mužů.⁴⁰⁾

Francie: Francouzské statistiky vykazují stále zlepšování poměru mezd žen ke mzdám mužů. Tak v průmyslu oděvnickém stoupl poměr ten z 53% v r. 1921 na 60% v r. 1929, v kovoprůmyslu ze 69% v r. 1923 na 77% v r. 1929, při čemž statistika kovoprůmyslu zahrnuje jen dělníky nekvalifikované a vyjadřuje skutečné výdělky mužů a žen.⁴¹⁾

Maďarsko udává ve svých statistikách velmi příznivý poměr mezi mzdami mužů a žen. V průmyslu textilním činí přy mzdy žen 100% mezd mužů, v průmyslu potravin 65%, v kovoprůmyslu 54% a v ostatních oborech průmyslových a obchodních u zaměstnanců s praxí vyšší než 5letou 68%. Statistika je zpracována za r. 1927, neudává však, zda jde o mzdové sazby, či skutečné výdělky.⁴²⁾

³⁸⁾ Pravidelné zprávy o poměru ženských mezd ke mzdám mužů soustavně podávají publikace Mezinárodního úřadu práce, na př. časopis Internationale Rundschau der Arbeit.

³⁹⁾ Zprávy Státního úřadu statistického ČSR., roč. 12, 1931, č. 107.

⁴⁰⁾ Zprávy Státního úřadu statistického ČSR., roč. 12, 1931, str. 873.

⁴¹⁾ Tamtéž, str. 874.

⁴²⁾ Zprávy Státního úřadu statistického ČSR., roč. 12, 1931, str. 874.

V zemědělství v r. 1931 byly průměrné denní mzdy mužů 1·60 Pö, u žen 1·16 Pö.⁴³⁾

V Německu se poměr mezd za léta 1925—1929 postupně zhoršoval v neprospěch žen. Tak v textilním průmyslu činil průměr ženských mzdových sazeb, stanovených v r. 1925 kolektivní smlouvou, 80% mezd mužů, v r. 1927 70%, v r. 1929 73%. Ve výrobě kartonáží klesl na př. poměr mezi mzdami žen a mužů z 67% v r. 1925 na 65% v r. 1929 a tak pod.⁴⁴⁾ V r. 1932 činila průměrná hodinová mzda v průmyslu, hornictví a veřejné správě u nevyučených dělníků 63 Rpf, u nevyučených dělnic Rpf 43·5, t. j. 69%; u vyučených dělníků Rpf 80—, u zaučených dělníků Rpf 68·4, u vyučených a zaučených dělnic Rpf 52·3. Uvedená čísla ukazují, že také v Německu vyučené a zaučené dělnice jsou hůře placeny než nevyučení dělníci.⁴⁵⁾

Norské průměrné nominální týdenní mzdové sazby dospělých žen, pracujících v Oslu, rovněž nejsou příznivé. Na př. v průmyslu oděvnickém činila mzda v r. 1929 u mužů Kr 65·28, u žen Kr 38·40, což je 59% mezd mužských; v průmyslu grafickém a knihvazačství 66%, v průmyslu poživatin 70% mezd mužů. V norském zemědělství činily průměrné pololetní výdělky za letní pololetí v r. 1929 u mužů Kr 302—, u žen Kr 197—, což činí 65% výdělků mužů. Procento ženské mzdy jeví v Norsku stoupající tendenci.⁴⁶⁾

Litva vykazuje, podobně jako Německo v r. 1932, průměrné hodinové nominální mzdy v průmyslu a obchodu podstatně nižší u vyučených žen než u nevyučených mužů. Průměrná nominální hodinová mzda u vyučených mužů byla v r. 1932 69 centů, u vyučených žen 37 centů; u nevyučených mužů 49 centů, u nevyučených žen 31 centů.⁴⁷⁾

Rakousko. Také rakouské dělnice jsou odměňovány hůře než dělníci. Jejich mzda téměř nikdy, ani u nejzdatnějších, nedosahuje mzdové hladiny nejnižších kategorií mužů. V r. 1927 činila průměrná mzda dělnic v průmyslu stavebním, kovoprůmyslu a knihvazačství jen dvě třetiny mezd nejnižších kategorií dělníků a živnosti stolařské a v knihtiskárnách tři čtvrtiny. Průměrná týdenní mzda pomocných dělníků v kovoprůmyslu činila v r. 1927 S 35·52, pomocných dělnic S 24—, t. j. 65% mzdy mužů, průměrná týdenní mzda pomocných dělníků stavebních byla S 55·20, pomocných dělnic S 37·44, t. j. 68% mzdy mužů.⁴⁸⁾

⁴³⁾ Internationale Rundschau der Arbeit, 1933, č. 6, str. 595.

⁴⁴⁾ Zprávy Státního úřadu statistického ČSR., roč. 12, 1931, str. 875.

⁴⁵⁾ Internationale Rundschau der Arbeit, 1933/6, str. 591.

⁴⁶⁾ Zprávy Státního úřadu statistického ČSR., roč. 12, 1931, č. 107, str. 875.

⁴⁷⁾ Internationale Rundschau der Arbeit, 1933/6, str. 596.

⁴⁸⁾ Helga Immendorferová: Die Lohnarbeit der Frau, str. 18.

Příznivější poměr byl od r. 1930 ve vídeňské průmyslové oblasti v průmyslu dřevařském, kde týdenní mzdové sazby, platné od 18. srpna 1930, činily u zaučených pomocných dělníků S 44·16, u zaučených pomocných dělnic S 38·88, t. j. 88% mezd mužů; u nezaučených pomocných dělníků S 41·76, u nezaučených pomocných dělnic S 32·64, t. j. 78% mezd mužů.⁴⁹⁾

Spojené státy severoamerické mají rovněž průměrné mzdy ženské značně nižší nežli průměrné mzdy mužů. V prosinci 1929 byl poměr mezi skutečnými průměrnými týdenními výdělky žen a mužů v jednotlivých průmyslových oborech tento:⁵⁰⁾

	Muži \$	Ženy \$	Poměr v %
V průmyslu bavlnářském.....	22·81	14·58	64
„ vlnářském.....	24·34	18·36	75
„ obuvnickém.....	25·63	17·83	70
„ automobilovém.....	29·40	15·99	54
„ chemickém.....	31·75	15·18	48
„ tiskařském.....	44·16	16·98	39
V ostatních průmyslových oborech.....	31·36	17·36	56

Během krise se poměry mezi mzdami žen a mužů ještě zhoršily. Mezinárodní úřad práce udává, že to je způsobeno ve Spojených státech tím, že ženy vykonávají většinou práce méně kvalifikované, a pak, že zásada „za stejnou práci stejný plat“ není zaměstnavateli uplatňována.

Důležitý zásah do poměru mezi mzdami žen a mužů učinil zde Roosevelt svými pracovními kody v rámci zákona o národní obnově (NRA.). Podle většiny pracovních kodů (77%) nemá být vůbec rozdílů mezi mzdami žen a mužů při téže práci. Kde jsou rozdíly mezi mzdami žen a mužů připuštěny, činí pravidelně 5 c za hodinu. Na př. základní sazba u mužů činí 40 c, u žen 35 c, nebo u mužů 37·5 c, u žen 32·5 c atd. Celkově nemají být mzdy žen nižší o více než 12·5% až 18% a také počet zaměstnanců, u nichž mzdy nižší než minimální jsou připuštěny, nesmí přesahovat určité procento.

Bohužel, jsou však v některých kódech ustanovení, jež se sice týkají všech zaměstnanců, jež však postihují obzvláště ženy. Tak na př. jsou mnohde dovoleny nižší sazby za „lehčí práci“, nebo nižší sazby pro zaměstnance, kteří měli 15. června 1925 mzdy nižší než nynější minima.

⁴⁹⁾ Zprávy Státního úřadu statistického ČSR., roč. 12, 1931, čís. 107, str. 876.

⁵⁰⁾ Mary Elisabeth Pidgeon: Wages of Women in 13 States. Zprávy Státního úřadu statistického ČSR., roč. 12, str. 877.

Tím dostává se do kodů určitý rozpor. Na jedné straně snaží se uplatnit zásadu „za stejnou práci stejný plat“, na druhé straně nechtějí příliš měnit dřívější poměr. Lze však říci, že kody, byť i jejich osud byl dnes už velmi nejistý, zlepšily poměr mezi mzdami žen a mužů ve prospěch žen.⁵¹⁾

Švédsko. V průmyslu, hornictví, obchodu a veřejné správě činila průměrná hodinová mzda mužů v r. 1931 Kr 1·30, žen Kr —·75, průměrné denní výdělky mužů byly v témže roce Kr 10·29, žen Kr 5·90. V zemědělství byl v r. 1931 průměrný roční výdělek dělníka Kr 1124—, dělnice Kr 803—.

Rovněž ve Švédsku stoupají mzdy žen relativně více nežli mzdy mužů, takže rozdíl se postupně zmenšuje.⁵²⁾

Ve švýcarském zemědělství, hornictví, průmyslu, obchodu a státní službě byly v r. 1931 vykázány tyto výdělky:

	Hodinové Šv. Frs.	Týdenní Šv. Frs.
u mužů vyučených	1·51	12·62
u mužů nevyučенých	1·16	9·97
u žen vyučených a nevyučенých	0·78	6·63

Činí tedy průměrná týden ní mzda dělnic vyučených a nevyučенých 64% týdenní mzdy nevyučенých mužů. Avšak poměr se také zde postupně nepatrně zlepšil.⁵³⁾

Velká Británie a Irsko vykazují rovněž značné rozdíly mezi mzdami žen a mužů. Příznivější poměr pro ženy je v průmyslu bavlnářském, lnářském, česané příze, obuvnictví, oděvnictví, kde činí průměrná mzda žen 57 až 60% průměrné mzdy mužů. Větší rozdíly vykazuje průmysl chemický, požívatin a živnosti grafické, kde průměrná mzda žen činí méně než polovinu. Poměr mezi mzdami žen a mužů je celkem stálý, přestože občas objeví se v některém odvětví relativní pokles nebo vzestup ženských mezd.⁵⁴⁾

V textilním průmyslu, který je pro ženy nejdůležitější, byl v říjnu 1931 poměr mezi týdenními mzdami žen a mužů takový:⁵⁵⁾

⁵¹⁾ Z četné literatury o hospodářských reformách ve Spojených státech, jež zabývá se též mzdami žen, dlužno uvést: La reconstruction économique et sociale aux États Unis, Bureau international du travail, Genève 1935, str. 167; Dr. Louis Bonnichon: Des aspects sociaux de la „Réforme Roosevelt“, Paris 1934, str. 148—151; Dr. Evžen Štern: Technický pokrok, pracovní doba a mzdy, Praha 1934, str. 37.

⁵²⁾ Internationale Rundschau der Arbeit, 1933, č. 3, str. 297.

⁵³⁾ Tamtéž, roč. 1933, čís. 6, str. 598.

⁵⁴⁾ Zprávy Státního úřadu statistického ČSR., roč. 12, č. 107, str. 892.

⁵⁵⁾ Internationale Rundschau der Arbeit, 1934, č. 12, str. 1190.

	Muži		Ženy	
	s	d	s	d
v průmyslu bavlnářském	45	3	27	3
v průmyslu vlnářském	49	4	27	7
v barvárnách, tiskárnách a pod.	48	7	24	3

Jedinou výjimku tvoří sovětské Rusko. Zde postaveny jsou ženy na roveň mužům nejen politicky, ale i hospodářsky. Sovětský průmysl, zemědělství, správní úřady a vědecké instituce nečiní rozdílu mezi zaměstnaným mužem a ženou. Zásada stejné mzdy za stejnou práci je zde skutečně dodržována. Výše mzdy závisí jak u muže, tak u ženy na výkonnosti a kvalifikaci, za niž se považuje souhrn znalostí, rutiny a teoretické přípravy pracovníka.

Z tohoto důvodu nerozlišují též sovětské mzdové statistiky mzdy mužů a žen, ač pro naše zkoumání by bylo velmi zajímavé, jakých mezd dosáhly ženy při skutečně rovné soutěži s muži. Březnový leták Svazu přátel SSSR. z r. 1936 však uvádí, že v mnoha případech ukázala praxe, že hodnota ženské práce je vyšší než mužských sil a že v četných pracovních oborech, které vyžadují speciálního školení, dosáhly sovětské ženy vyšších mezd než muži.

Avšak je zajímavé, že sovětské ženy pronikají úspěšně do všech pracovních oborů. K 1. lednu 1935 bylo zaměstnáno v průmyslu SSSR. 1,918.000, t. j. 33·8% žen z celkového počtu, v dopravnictví uplatnilo se 380.000 žen, v lékařství 567.000 žen, v sovětské státní správě 163.000, v družstevnictví a společenském zásobování 613.400, v zemědělských kádrech 761.000 žen atd. Pozoruhodné je, že ředitelky podniků, předsedkyně sovětu, velitelky v armádě, malířky, sochařky a vědecké pracovnice nejsou tam řídkým zjevem. Tak na př. na sovětských vysokých školách vyučuje 2·5% profesorek, 8·4% docentek a je zde zaměstnáno 24·8% vědeckých asistentek.

Sovětské ženy nespokojují se též svou dosavadní kvalifikací, ale studují dále. V r. 1934 bylo školeny v továrních učilištích přes 400.000 žen. V tomtéž roce studovalo na vyšších školách 416.800 žen, na odborných technikách 601.000 žen a na dělnických fakultách 271.300 žen.⁵⁶⁾

Zdá se tedy, že sovětské ženy pracují skutečně za podmínek podstatně lepších nežli ženy v jiných státech a že budoucí zkoumání o práci a mzdách žen budou si muset ruských pracovnic bedlivě všimati.

* * *

⁵⁶⁾ Z článku „Sovětské ženy“, uveřejněném v měsíčním materiálu pro odbočky Svazu přátel SSSR., březen 1936, a ze studie „Materialien über die Lage der Frau“, Moskva 1936, ze studie inž. P. Schwarzkopfa „Ekonomika práce“, Monografie SSSR.; Organisaace práce, str. 72 a další.

Z uvedených dat je zřejmé, že nižší ženské mzdy nejsou zjevem výlučně československým, nýbrž světovým. Téměř ve všech státech světa nečiní mzdy žen více než polovinu až dvě třetiny mezd mužů a mzdy dělnic vyučených jsou většinou nižší než dělníků nevyučených. Jedinou výjimkou jest SSSR.

III. PŘÍČINY NIŽŠÍCH ŽENSKÝCH MEZD.

A. Přehled literárně historický.

V minulé kapitole jsme zjistili, že průměrné důchody žen činí 50—70% průměrných důchodů mužů a že tento rozdíl není jen výsledkem kvalitativně nebo kvantitativně menší výkonnosti žen. Vzhledem k tomu, že zjištěný zjev není náhodným, týkajícím se toliko některého oboru práce nebo některé země, nýbrž naopak zjevem všeobecným a existujícím již po staletí, budou i jeho příčiny rázu všeobecného. Můžeme proto hledati vysvětlení pro něj v mzdových zákonech a v mzdových teoriích.

Jakýsi náznak vysvětlení nižších ženských mezd ve smyslu zákona nákladového nacházíme již u Adama Smitha.⁵⁷⁾ Smith se totiž domnívá, dovolává se Cantillona, že muž musí vydělati nejméně dvojnásobek toho, co potřebuje ke své vlastní obživě, aby mohl vychovati dvě děti. O práci ženy praví pak, že „se má za to, že stačí pouze, aby uživila ji samu“.⁵⁸⁾ Tato teorie vysvětluje nižší ženské mzdy tím, že ženy mají menší potřeby než muži. U mužů nutno bráti v úvahu potřeby rodiny, u žen potřeby jednotlivce. Přes to, že tento poznatek je částečně správný, zanedbává Smithova teorie jiné důležité okolnosti, které mají vliv na výši mzdy, na př. výkonnost.

Dnes bývá mnohdy tvrzeno, že ze železného zákona mzdového zbyl správný poznatek, „že opravdové existenční minimum je dolní hranicí, pod kterou nemůže trvale klesnouti ani mzda necvičených dělníků“.⁵⁹⁾ Avšak ani tento poznatek není zcela správný. Každý ze své zkušenosti ví, že je mnoho žen, které mají mzdy tak nízké, že si svou práci toliko přivydělávají na úhradu svých osobních potřeb a

⁵⁷⁾ Nákladový zákon mez byl formulován Davidem Ricardo takto: „Přirozená cena práce jest ona cena, která jest nutná, aby mohli všichni dělníci žítí a udržovati svoje potomstvo tak, aby jako třída ani nevzrostli ani neklesli počtem.“ (Zásady politické ekonomie a zdaňování, český překlad od inž. A. Patočky a V. Smetánky, str. 57.) Skutečná nebo též tržní cena práce vyvíjí se podle nabídky a poptávky, má však vždy tendenci kolísati okolo existenčního minima dělníků, t. j. okolo jejich přirozené mzdy. Lasalle nazval tuto teorii „železným zákonem mzdovým“ a učinil z ní důležité agitační heslo socialismu.

⁵⁸⁾ Adam Smith: Blahobyt národů, vybrané kapitoly. Český překlad od inž. A. Patočky, přehlednutý dr. Jos. Mackem, str. 84—85.

⁵⁹⁾ Dr. A. Basch: Mzdové teorie, str. 7. V knize „Mzdy a ceny“, vydané Sociálním ústavem.

kterým část potřeb (byt, stravu) hradí rodiče nebo muž. Anketa vídeňské dělnické komory zjistila, že takových žen je mezi dělnicemi ve Vídni 17,7% ze všech výdělečně činných žen. Podobně výše ženských mezd konstatovaná v předchozí kapitole dokazuje, že v četných případech výdělky zaměstnaných žen nestačí ani na krytí nejn nutnějších potřeb. Nelze tedy považovati tvrzení, že existenční minimum tvoří dolní hranici, pod niž nemůže trvale klesnouti ani mzda necvičených dělníků, za všeobecně správné.

Teorie, považující existenční minimum za přirozenou mzdu, vznikla a byla zastávána v době, kdy mzdy dělnictva se opravdu pohybovaly okolo existenčního minima. Když však během doby reálné mzdy stouply, dostalo se do popředí mínění, že existenční minimum není ničím absolutním, nýbrž že může stoupat. Tak vznikla teorie životní úrovně (standard of life theory), zastávaná Brentamem, Schmollerem a jinými sociálními politiky, zdůrazňující směrodatnost vžití životní úrovně pro vytváření výše mezd. Rovněž tato okolnost je významnou pro utváření nižších ženských mezd, avšak sám zastávající této teorie Gustav Schmoller viděl i příčiny jiné. Práví: „Mzdy žen činí téměř všeobecně polovinu až dvě třetiny mezd mužů, při čemž je sporné, zda hlavní příčinou je menší výkon při témže druhu práce, nebo vliv tradice; důležitějším je, že ženám bývá přidělována lehčí práce, stejně jako to, že na mnoha místech se ženy nabízejí ve větším počtu a kromě toho kladou menší odpor stlačování mezd.“⁶⁰⁾ Vidí tedy Schmoller ještě čtyři další příčiny: rozdílnou výkonnost, vliv tradice, větší nabídku na trhu práce a menší resistenci žen.

Teorie mzdového fondu tvrdí, že mzda je závislá na poměru počtu dělnictva k množství kapitálu neb jiných ke koupi práce určitých fondů a nemá pro vysvětlení nižších ženských mezd významu. Jednak byla již tato teorie mnohokrát vyvrácena,⁶¹⁾ jednak snaží se spíše vysvětliti celkovou úroveň mezd nežli výši mezd jednotlivců nebo jednotlivých společenských skupin. Její zastávající John Stuart Mill, jenž byl horlivým obráncem práv žen, zmiňuje se o ženských mzdách na několika místech. Příčinu nižšího oceňování ženské práce vidí jednak v řadě předsudků a dále „v dnešním uspořádání měšťácké společnosti, která z každé ženy činí ve společenských vztazích jen přívěšek muže a umožňuje tak mužům, aby systematicky si brali větší podíl z toho, co vlastně náleží oběma“.⁶²⁾

⁶⁰⁾ Gustav Schmoller: Die soziale Frage, Klassenbildung, Arbeitsfrage, Klassenkampf, str. 268.

⁶¹⁾ Hermann, Seligmann a j. U nás dr. C. Horáček v knize: Nauka o mzdovém fondu.

⁶²⁾ J. S. Mill: Grundsätzen der politischen Ökonomie, str. 364, 278, 280.

Mocenské teorie mzdové, Marxova a Careyova, zdůrazňující vládu dřívější objektivisované práce nad prací přítomnou a závislost podnikatelů na dělnictvu, mohou do problému nižších ženských mezd vnést také trochu světla přes to, že jejich zastávající se touto otázkou nezabývali. Není totiž vyloučena souvislost mezi mzdami mužů a žen a jejich organisovaností v odborových organisacích, příp. jejich odolností vůči snahám zaměstnavatelů snižovati mzdy.⁶³⁾

Zastávající produktivní teorie mzdové, hlásající, že mzda je určována pracovním produktem, vztahují svou teorii výslovně také na mzdy žen (na př. Wieser) a tím přinášejí opět jisté vysvětlení nižších ženských mezd. Blíže se však nižšími ženskými mzdami nezabývají.⁶⁴⁾

Moderní národní hospodáři nepovažují však ani jedinou z předchozích teorií mzdových za takovou, jež by byla s to vysvětliti dnešní výši mezd. Zjišťují jednak, že mzdou není možno se zabývat jako zjevem naprosto samostatným, nýbrž že mzda je vlastně jen určitým případem ceny, podobně jako úrok nebo premie. Proto platí pro ni s určitými omezeními zákony cenové.⁶⁵⁾ Mzda, stejně jako cena, je určována celou řadou faktorů, z nichž někdy jedny, jindy druhé nabývají převahy. Tak vznikly pluralistické teorie mzdové, jež vlastně jsou naukami eklektickými, vybudovanými na základech, převzatých z teorií starších.

Z novodobých národohospodářů, již se snažili vysvětliti rozdíly mezi mzdami žen a mužů, nutno se zmíniti ještě o těchto:

Adolf Wagner se domnívá, že muž je tělesně i duševně nadřaděn ženě. Duševně je nadřaděn proto, že žena nemá za dnešních sociálních poměrů tolik příležitosti starati se o svůj duševní vývoj jako muž. Rozdíl mezi muži a ženami, jenž se odráží v menší výkonnosti žen, nevysvětluje mu však celý rozdíl mezi mzdami žen a mužů. „Tak stará tradice menší schopnosti a slabší vůle a ještě více scházající nebo slabší organisace k hájení zájmů dělnických, dále omezenost pracovních možností žen, vyplývající jednak z tradice, jednak ze skutečných poměrů, vytvářejí určitý druh pracovního monopolu pro muže, čímž pak snadno vzniká přemíra nabídky ženské práce“ v oborech, jež ženám zbyly.⁶⁶⁾

Zwiedinek-Südenhorst, jenž se otázce mzdové velmi mnoho věnoval, upozorňuje na to, že v různých kategoriích zaměstnanců

⁶³⁾ Viz str. 77.

⁶⁴⁾ Fr. Wieser: Grundriss der Sozialökonomie, str. 384. John Bates Clark: Zásady národohospodářské teorie, český překlad od dr. J. Hraše, str. 128.

⁶⁵⁾ Josef Macek: Problém ceny socialismu, str. 32.

⁶⁶⁾ A. Wagner: Theoretische Sozialökonomie, str. 313.

tvoří se i mzdy různé, a to tím, že v jednotlivých kategoriích uplatňují se rozličné momenty, způsobující diferenciaci mezd. Za takové okolnosti považuje vedle schopnosti a vůle k práci také pohlaví. „Že ženy za tutéž práci jsou méně odměňovány než muži, bývá často vysvětlováno tím, že ženská práce má charakter vedlejšího zaměstnání; avšak neprávem. Je to úplně samostatný zjev při utváření mezd.“⁶⁷⁾ Vysvětlení tohoto zjevu však nepodává.

F. W. Taussig považuje nižší mzdy žen, podobně jako Wagner, za důsledek menší síly tělesné a menší výkonnosti žen. Domnívá se proto, že rozdíly mezi mzdami žen a mužů jsou něčím nevyhnutelným a že by nebyly odstraněny ani tím, kdyby ženám byl umožněn přístup ke všem povoláním. Dále uvádí Taussig, že dělnice většinou musejí se starati toliko samy o sebe a proto že jejich mzdové požadavky mohou býti nižší.⁶⁸⁾

Manželé Webbovi, výborní znalci anglických sociálních poměrů, zabývají se ženskou prací a mzdami v několika publikacích. Samostatnou kapitolu přesnému stanovení rozdílů mezi mzdami žen a mužů v Anglii koncem minulého století věnují v knize „Problems of Modern Industry“. V závěru této kapitoly uvádějí rovněž heslovitě příčiny nižších ženských mezd. Jsou to: zvyk a veřejné mínění, nižší životní úroveň žen, menší produktivita, menší odolnost a nepohyblivost ženských pracovních sil.

Alice Salomonová ve své práci „Die Ursachen der ungleichen Entlohnung von Männer- und Frauenarbeit“, vydané v r. 1906, zkoumá příčiny rozdílů mezi mzdami žen a mužů pracujících v průmyslu, zemědělství, obchodě a některých úradech a přichází k závěru, že nejdůležitějšími příčinami jsou menší potřeby žen a rozdílná výkonnost žen a mužů. U mužů mluví o potřebách rodiny (Familienbedarf), u žen o potřebách jednotlivce (Individualbedarf). Pokud jde o pracovní výkony, tu konstatuje Salomonová, že ženy vykonávají zpravidla práci méně kvalifikovanou.

Z novější literatury třeba se zmíniti ještě o pracích dr. Agnes Karbeové „Die Frauenlohnfrage und ihre Entwicklung in der Kriegs- und Nachkriegszeit“⁶⁹⁾ a dr. Hanse Sperlinga „Die ökonomischen Gründe für die Minderbezahlung der weiblichen Arbeitskraft“.⁷⁰⁾ Karbeová vidí příčiny nižších ženských mezd zejména v rozdílnosti výkonů a hodnotě práce, v rozdílnosti potřeb, v tradici a horší organizaci. Sperling poukazuje na rozdíly v přípravě pro po-

⁶⁷⁾ O. v. Zwiedinek-Südenhorst: Grundriss der Sozialökonomik, str. 333.

⁶⁸⁾ F. W. Taussig: Principles of Political Economics, svazek II., str. 149.

⁶⁹⁾ Vydáno ve sbírce „Hamburger Wirtschafts- und sozialwissenschaftliche Schriften“, sešit 6, Rostock 1928.

⁷⁰⁾ Berlín 1930.

volání, rozdíly fyziologické, rozdíly ve výkonnosti, sociální ochraně a nabídce na trhu práce. Oběma pracemi budeme se ještě podrobněji zabývat.

Konečně musím poznamenati, že uvedené názory národohospodářských a sociálně politických teoretiků, až na poslední, nejsou než míněnými nepodloženými důkazy. V dalším rozboru příčin nižších ženských mezd zjistíme, zda a do jaké míry jsou uvedená tvrzení správná.

B. Okolnosti způsobující rozdíly mezi mzdami žen a mužů.

Shodně s Eddiem⁷¹⁾ a j. nepovažujeme žádnou ze starších teorií mzdových za dostatečnou, aby vysvětlila skutečnou výši mezd. Na mzdy, stejně jako na ceny, mají vliv četní činitelé hospodářští a sociální, z nichž však žádný nepůsobí zcela samostatně. Nejdůležitější jsou tito: tradice, nabídka a poptávka, mocenské postavení dělnictva i zaměstnavatelů, životní úroveň a produktivita dělnictva. Pokud jde o mocenské postavení dělnictva a zaměstnavatelů, nutno mít na zřeteli jak politické, tak odborové organizace na obou stranách a zákonodárství, vyplývající z mocenského postavení, jež může mít rovněž značný vliv (na př. zákonem o minimálních mzdách).

Pro vysvětlení příčin nižších ženských mezd je důležité, že uvedené okolnosti nemusí býti ve všech kategoriích a oborech dělnictva stejné. Zejména mohou býti různé u mužů a žen. V různých skupinách dělnictva vytváří se pak různá průměrná mzda, jež je gravitačním bodem, okolo něhož se seskupují individuální mzdy jednotlivých skupin.

V dalším rozboru zjistíme, do jaké míry jednotliví činitelé, mající vliv na výši mzdy, jsou skutečnou příčinou nižších ženských mezd. Pro tento rozbor srovnali jsme si faktory uváděné jednotlivými mzdovými teoriemi takto:

1. výkonnost pracujícího,
2. životní úroveň a z ní vyplývající výše požadavků,
3. organizovanost žen a mužů,
4. sociální náklady a zákonná ochrana zaměstnance,
5. nabídka a poptávka,
6. tradice a veřejné mínění.

1. VÝKONNOST.

Srovnání výkonnosti mužů a žen v podnicích je dosti obtížné, neboť zřídka vykonávají tutéž práci, a i tam, kde práce mužů a žen

⁷¹⁾ L. D. Eddie: Principles of the New Economics, str. 116 a další.

není v podstatě rozdílná, bývají muži pověřeni dozorem a spravují si sami stroje, kdežto dělnice při sebe menší poruše stroje jsou bezradné a potřebují cizí pomoci. Jindy opět muži zpracovávají materiál obtížněji zpracovatelný nebo cennější, takže srovnání výkonnosti je opět ztíženo. Nezbyvá proto než zjistiti, které okolnosti mohou mít vliv na výkonnost a zdali a do jaké míry v těchto jednotlivostech se muži od žen liší. Analysou empirického materiálu jsme zjistili, že rozdíly ve výkonnosti mezi muži a ženami mohou býti způsobeny:

- a) rozdíly ve zdatnosti tělesné,
- b) rozdíly duševními,
- c) rozdílností kvalifikace a předběžného vzdělání,
- d) různým zájmem o práci,
- e) rozdíly věkovými,
- f) častějším střídáním zaměstnání,
- g) rozdíly ve způsobu života.

a) Rozdíly ve zdatnosti tělesné.

Nelze popřít, že existují značné rozdíly tělesné mezi mužem a ženou. Každá tělověda nás poučuje, že muž je obvykle větší, že má silnější kosti než žena, méně tuku a pevnější svalstvo a že jeho lebka má větší obsah. Moderní lékařství ovšem říká, že kromě typů vysloveně mužských a ženských jsou tak zvané typy intersexuální, u nichž jsou rozdíly částečně setřeny. Ale přes to mohou mít uvedená fyziologická fakta vliv na tělesné výkony obou pohlaví.

Těhotenství a šestinedělí také nepřispívá k výkonnosti žen. Menstruace pak znamená ztrátu krve, která kromě okamžitých stavů nevolnosti způsobuje u mnoha žen chudokrevnost, jejímž následkem je snadná unavitelnost. O tom, jaký vliv má doba menstruace na výkonnost, není jednotného mínění; bylo však zjištěno, že ženy se sedavým způsobem života trpí menstruacemi mnohem více než ženy pohybující se, na př. sportovkyně. Zajímavý materiál byl sebrán u nás doc. dr. J. Králem a dr. E. Markalousem o vlivu menstruace na sportovní výkony při příležitosti třetích ženských světových her v Praze. Bylo zjištěno, že 103 atletkám ze 112 menstruace vůbec při závodech nevadí. Dále většina atletek (63%) udala, že v době menstruace má stejné měřitelné výkony jako v době intermenstruační. Ze zbylých atletek 8% uvedlo, že má výkony horší, naproti tomu 29% uvedlo, že má měřitelné výkony lepší.⁷²⁾ I když tato fakta nesnesou generalisace, ukazují, že význam menstruace vzhledem k výkonnosti žen je mnohdy přeceňován.

⁷²⁾ Taťana Klímová: Fyziologické vlivy na sportovní výkon u žen., „Výběr“ I./7, str. 564.

Jako důkaz menší tělesné zdatnosti žen bývá uváděno, že ženy jsou méně odolné vůči nemocem a že jsou častěji a déle nemocné, avšak statistiky Ústřední sociální pojišťovny dokazují opak. Na tisíc celoročních pojištěnek připadalo v r. 1930 toliko 406·9 případů onemocnění (bez porodů), proti tomu na 1000 pojištěných mužů připadalo v témže roce 587·6 případů onemocnění. Podobně i počet dní nemoci a neschopnosti byl v r. 1930 tak jako v jiných letech u mužů relativně větší než u žen. Na 1000 celoročních pojištěnců připadalo 11.339·5 dní nemoci a na 1000 celoročních pojištěnek jen 10.101·0 dní nemoci.⁷³⁾ Je pozoruhodné, že celková nižší nemocnost zaměstnaných žen není jen důsledkem jejich podstatně nižšího věkového průměru. I v těchto věkových skupinách vykazují ženy menší nemocnost než muži.

Tato data nemohou býti ovšem považována za dostatečné důkazy a nelze z nich usuzovati na menší tělesnou odolnost mužů, neboť v těchto statistikách vidíme, že muži převyšují ženy v nemocnosti velmi značně na př. v případech poranění (ženy 40, muži 133·6), nebo ve chřipce (ženy 59·5, muži 71·6), což je spíše tím, že muži jsou vystaveni při práci většímu nebezpečí a pracují za horších zdravotních podmínek. Rovněž nesmí býti zapomínáno na to, že průměrný věk zaměstnaných mužů je vyšší než průměrný věk zaměstnaných žen.⁷⁴⁾ A konečně může býti příčinou uvedeného poměru nemocnosti to, že muži častěji vyhledávají lékařské ošetření, i v případech, kdy tak ženy nečinily. Snad proto, že muži jsou nebojácnější, nebo proto, že hůře snášejí nemoci.

Data o nemocnosti žen a mužů musí býti brána s rezervou také proto, že se od sebe dosti liší statistiky z různých dob a zemí. Tak na př. statistika německého Reichsversicherungsanstalt für Angestellte z r. 1913 uvádí o málo větší nemocnost žen, jež se projevovala zvláště při těchto nemocech: při chudokrevnosti (muži 0·62, ženy 8·69), tuberkulóse plic (muži 12·54, ženy 19·14), nervových nemocech (muži 4·72, ženy 5·24) a nemocech pohlavních ústrojů vyjma syfilis a kapavku (muži 0·06, ženy 0·71). Naproti tomu muži převyšovali v nemocnosti ženy, zejména v nemocech pohlavních a cukrovce.

Srovnáme-li německá data z r. 1913 s daty Ústřední sociální pojišťovny z r. 1930, vidíme, že v obou zemích jsou ženy častěji nemocné chudokrevností než muži (ÚSP.: nemoci krve a výživy: muži 2·7, ženy 10·7) a nemocemi ústrojů pohlavních. Tuberkulóza plic je u nás jen málo častější u žen než u mužů, nemoci nervové stejně časté, pokud

⁷³⁾ Statistika invalidního a starobního pojištění a nemocnosti dělníků za léta 1929 a 1930, str. 148 a další, tabulky čís. 58—61.

⁷⁴⁾ Viz str. 47 této práce.

jde o počet případů (u žen však vykazují větší počet dnů nemoci), nemoci pohlavní jsou u mužů o málo častější. Proti tomu vykazují statistiky ÚSP. podstatně větší nemocnost mužů v nemocech zažívacích, kožních, flegmoně, reumatismu, dně atd.

Nelze tedy ze statistik nemocnosti usuzovati, že by ženy byly nemocnější a následkem toho méně výkonné. Kromě toho musíme uvážit, že pijáctví a ponocování mnohých mužů se projevuje v těchto statistikách jen velmi nepatrně (případy otrav alkoholem), ale jistě nemůže mít dobrý vliv na jejich výkonnost.

Dr. Hans Sperling, jenž důkladně zkoumal v Německu nemocnost žen a mužů a srovnával data německých nemocenských pojišťoven s názory lékařů, došel k závěru, že číslíce, dokazující větší nemocnost žen v Německu, souvisí s menší odolností ženského organismu. Zjišťuje však, že větší nemocnost žen a jejich menší odolnost proti nemocem nemusí mít vliv na okamžitou výkonnost. Již proto ne, že každá nemoc nemusí mít za následek vynechávání práce, ani se nemusí projevit ihned menší výkonností, nýbrž že většinou má spíše vliv na utváření celoživotní křivky výkonnosti. Tento svůj názor podporuje pak zjištěními německých psychotechnických ústavů, podle nichž výkonnosti u mužů ubývá až po 32. až 34. roce, zatím co doba největší výkonnosti žen spadá prý mezi 18. až 25. rok. Lipší psychotechnikové se proto domnívají, že ženy se ve výdělečném zaměstnání spíše opotřebují než muži, což však nemusí mít vliv na jejich dočasnou výkonnost.⁷⁵⁾

Německé zkušenosti, byť zajímavé, nemohou být pro nás průkazné vzhledem ke zmíněné již rozdílnosti německých a našich statistik nemocnosti žen a mužů. A konečně i kdyby bylo pravdivé, že ženy dosahují maximální výkonnosti mnohem dříve než muži, stojí proti tomu skutečnost, že u nás je mezi zaměstnanými muži jen polovina mužů mladších 30 let, naproti tomu dvě třetiny žen mladších než třicetiletých.⁷⁶⁾ Je tedy menší výkonnost žen v pozdějším věku vyvážena jejich podstatně nižším věkovým průměrem.

Naproti tomu však správně uvádí Bebel, že mnoho žen se dostatečně o sebe nestará, jak po stránce zdravotní, tak pokud jde o stravu, a následkem toho že pak tělesně trpí. „Žena uskrovnuje se často tak, že na příklad mnohé ženy pokládají za manželskou povinnost předložit lepší sousto muži a samy se odbývají stravou nejnutnější. Často se také dostává chlapcům vydatnější stravy než dívkám. Všeobecně je rozšířen názor, že žena spokojí se nejen s menším

⁷⁵⁾ Dr. Hans Sperling: Die ökonomischen Gründe für die Minderbezahlung der weiblichen Arbeitskraft, str. 59 a 60.

⁷⁶⁾ Statistika invalidního a starobního pojištění a nemocnosti dělníků za léta 1929 až 1930, str. 96, tab. č. 10.

množstvím potravy než muž, ale i s potravou špatnější.⁷⁷⁾ Přes to, že od doby, kdy Bebel napsal tyto věty, uplynulo již téměř půl století, poměry se změnily jen málo. Je zde třeba ještě hodně uvědomování.

Celkem lze říci, že žena je sice tělesně slabší než muž, že však tento rozdíl může mít vliv na výkonnost toliko u oněch zaměstnání, kde skutečně se musí uplatnit tělesná síla (zemědělství, kovoprůmysl). Při zracionalisované strojové výrobě se však tělesná síla uplatňuje čím dále tím méně, a proto je pro podnikatele většinou lhostejno, má-li u stroje dělníka silnějšího nebo slabšího. Často uváděná větší nemocnost žen nebyla v Československu zjištěna. Okolnost, že se žena v povolání dříve opotřebuje než muž, je rovněž bezvýznamná s hlediska výkonnosti ženiny, neboť v našem státě je zaměstnána většina žen mladých. Jedině porody, šestinedělí a menstruace mohou býti ženám občas překážkou v práci nebo mohou snižovati jejich výkonnost proti výkonnosti mužů. Lze tedy pokládati fyziologické rozdíly pohlaví za příčinu rozdílů mezi mzdami žen a mužů jen v některých případech.

b) Duševní rozdíly mezi mužem a ženou.

O rozdílnosti duševních schopností mužů a žen není ve vědeckém světě jednotného názoru. Jednak je pochopitelné, že při značné rozdílnosti povah mohou býti poznatky psychologů různé, jednak také věda, pěstovaná dosud většinou muži, je zatížena jistou tendencí, usilující o udržení mužské nadvlády, jak dokázal Vaerting.⁷⁸⁾ Vaerting upozorňuje také na to, že mužská psyché reaguje zcela jinak na ženu než na muže: „Pozoruje-li muž ženu, vidí jen její sexuálně zbarvenou složku a jiných složek nevidí.“ A stejně je tomu u žen. I když zjištění Vaertingovo nemusí platit pro všechny muže a ženy, přece z něho plyne, že výsledky pozorování žen muži a naopak jsou zatíženy řadou omylů.

Že však duševní rozdíly mezi muži a ženami existují, je pravděpodobné již z rozdílů anatomických a biologických. Tak na př. žena dosahuje pohlavní dospělosti dříve než muž a dříve také zaniká její schopnost pohlavní.

Z tohoto faktu bývá usuzováno, že duševní organizace mužů je vyšší než duševní organizace ženy, ježto prý potřebuje delší doby, nežli se dokonale vytvoří. Podobně se usuzuje z menší váhy mozku ženina a z faktu, že u žen větší část mozkové hmoty zaujímají okrsky

⁷⁷⁾ A. Bebel: Žena a socialismus, str. 159.

⁷⁸⁾ Dr. M. Vaerting: Männerstaat und Frauenstaat, str. 45.

sloužící k úkonům čistě tělesným, že duševně stojí žena níže než muž (Ehrenstein). Naproti tomu však bývá namítáno, že rozdílnosti biologické a anatomické neúčinkují na míru duševních schopností. Nepovažujeme přece kteréhokoliv nádeníka za duševně cennějšího ženy typu Boženy Němcové a Růženy Svobodové jen proto, že by k takovému úsudku vedly rozdíly biologické a anatomické! Přes to však i sociolog Chalupný, který úsudek hodnotný z podobných fakt nepřipouští, mluví o větší biologické sklonnosti žen: „Žena jako bytost více biologická nežli muž blíží se i dobou svého vývoje tělesného více ostatnímu tvorstvu nežli muž; a muž jako bytost více sociologická, právě při sociologickém vývoji méně vázaná postupem tělesného chřadnutí, stojí v rychlosti svého vývoje tělesného uprostřed mezi větší rychlostí vývoje organismu ženského a mezi větší zdlouhavostí, čili delším trváním vývoje sil duševních a sociologických vůbec. Žena je blíže základu, muž vrcholu života lidského.“⁷⁹⁾

Podobně Van de Velde srovnává muže a ženy podle zárodečných buněk otcovské a mateřské. Z toho, že spermatozoon se volně pohybuje, usuzuje na aktivnost mužovu a z nepohyblivosti mateřského vajíčka na pasivnost ženy. Avšak i když připustíme, že aktivnost, projevovaná bojovnými pudy, které se ve vyšších stádiích vývojových mění v iniciativnost, potřebu ovládati lidi, hmotu, zvířata a myšlenky, jsou nepoměrně častější u mužů než u žen, nesmíme pojem tak zvané ženské pasivity přenášeti do oblasti vůle a duševní činnosti vůbec. Šéfové osobních oddělení továren se shodují v tom, že ženy předstihují muže pracovitostí, pilností a horlivostí, připouštějí však, že vynalézavost je častější u mužů.

O duševních rozdílech mezi muži a ženami máme v české literatuře cennou studii Lancové a Trnkovu⁸⁰⁾ a zde jsou rozdíly mezi průměrným typem ženy a průměrným typem muže shrnuty takto:

Muž:	Žena:
1. rozum,	1. cit,
2. diskursivní, vědomé myšlení,	2. intuitivní, podvědomé poznávání a myšlení,
3. abstraktní představy,	3. konkrétní představy,
4. objektivní nastavení,	4. subjektivní nastavení,
5. geometrická prostorová představivost,	5. fantazie myšlenkových, slovních a symbolických obsahů,
6. analytičnost, kritičnost,	6. synetické vnímání, vcitování, prožívání,
7. zájem o věci,	7. zájem o osoby,

⁷⁹⁾ M. Chalupný: Vývoj lidské společnosti, str. 200.

⁸⁰⁾ Juliana Lancová a Tomáš Trnka: Psychologie ženy, str. 83.

8. aktivnost, bojovné pudy,	8. pasivnost, síla odporu,
9. přírodní pud pohlavní,	9. duševní pud pohlavní,
10. pomalá reakce,	10. rychlá reakce,
11. větší nadání pro matematiku,	11. lepší nadání pro řeči a literaturu,
12. technické záliby.	12. estetické záliby.

Rozebereme jednotlivé oddíly, pokud by mohly býti důležité pro výkonnost mužů a žen.

Téměř všeobecně uznávaná větší citovost žen (Heymans, Baerwald, Meyer, Lippmann, Stern) má jistě význam ve vztahu žen k povolání. Heymans⁸¹⁾ shodně s Ehrensteinem na základě svých anket a experimentálního zjišťování dokazuje, že u žen následkem jejich větší citovosti objevuje se častěji tak zvané úzké vědomí. Neboť ženy se celou svou duší věnují tomu, co je citově zajímavé, a přezírají ostatní. Tím často ztrácejí schopnost viděti věci v jejich správném významu a poměru, chybívá jim objektivita. Proto také nedovedou se zpravidla věnovati vědeckým otázkám, až na ony, jež jsou současně pro ně otázkami citovými, jako jsou problémy sociálně politické, etické a filosofické. Ale i zde dávají se strhovat svým citem k nekritičnosti a k zatajování fakt jim známých.

Jak ukazuje též William Stern, city u ženy představují vždy resonanci celé osobnosti a žena má vždy větší sklon reagovati jako nedělitelné já a míjeti vše, co znamená být jen přechodný rozklad jednoty. Z této citovosti pak vyplývá i syntetičnost jejího vnímání, vcitování, prožívání proti analytičnosti a kritičnosti mužů. Vyplývá z ní i podvědomé intuitivní poznávání a myšlení, konkrétní představy a subjektivní nastavení myšlenkových a slovních obsahů, z rozumovosti mužů pak vyplývá myšlení vědomé, diskursivní, objektivnost nastavení a schopnost pohybovat se v abstrakcích.

Citovost ženina vede ji též k většímu zájmu o osoby, zatím co větší rozumovost mužů vede je k zájmu o věci. Tento rozdíl je asi nejdůležitějším přesně zjištěným faktorem, který má význam pro povolání. Dokonce i v Rusku, kde není pohlaví překážkou ve volbě povolání, se ženy věnují převážně výchově a správě, kdežto muži dávají přednost oborům technickým. Podobně výsledky psychotechnických zkoušek v pražské poradně ukazují, že uvedená rozdílnost se skutečně dosti často vyskytuje. Tak na př. fyzika byla označena hochy (58%) za nejoblíbenější předmět a jako příčina oblíbenosti byl uváděn nejčastěji zájem o fyzikální přístroje a pokusy. Pouze 6% hochů uvádí fyziku mezi předměty zvlášť protivnými. Proti tomu u dívek je fyzika uváděna na prvním místě mezi předměty zvlášť

⁸¹⁾ G. Heymans, Psychologie der Frau.

protivnými (32%) a mezi oblíbenými na posledním místě (10%). A právě to, co hoši uváděli jako příčinu obliby, uvádějí dívky jako příčinu neoblíbenosti. Nejoblíbenějším předmětem dívek je čeština (36%) a dějepis (34%), a to proto, že je zajímaví životopisy králů, slavných lidí a spisovatelů. A právě tato čeština je nejméně oblíbeným předmětem hochů. Zajímavé je, že v ručních pracích, které hoši i dívky mají přibližně stejně rádi, zdůrazňují dívky to, že dělaly předmět pro někoho, koho mají rády, kdežto hoši udávají vždy zájem pro předmět sám.⁸²⁾ Z většího zájmu o osoby u žen a o věci u mužů vyplývá také větší zájem žen o cizí řeči a záliby estetické, u mužů pak větší porozumění pro matematiku a záliby technické.

Pasivita žen a aktivita mužů je potvrzována u nás i v cizině v podnicích, kde nejsou ženám kladeny překážky, aby se uplatnily. Bylo zjištěno, že ženy sice píší na stroji rychleji, pečlivěji a spolehlivěji než muži, že však zřídka stylisují a diktují dopisy, že obsluhují svědomitě stroje, ale neopravují je, nezdokonalují, že dobře a vytrvale pracují, ale zřídka řídí práci.⁸³⁾ I u nás lze si stěží představit, že by zaměstnavatelé nebyli ochotni zaměstnat při pracích, vykonávaných většinou muži, levnější ženy. Příčiny, proč se ženy neuplatňují v některých povoláních, musí tkvěti v rozdílných schopnostech žen.

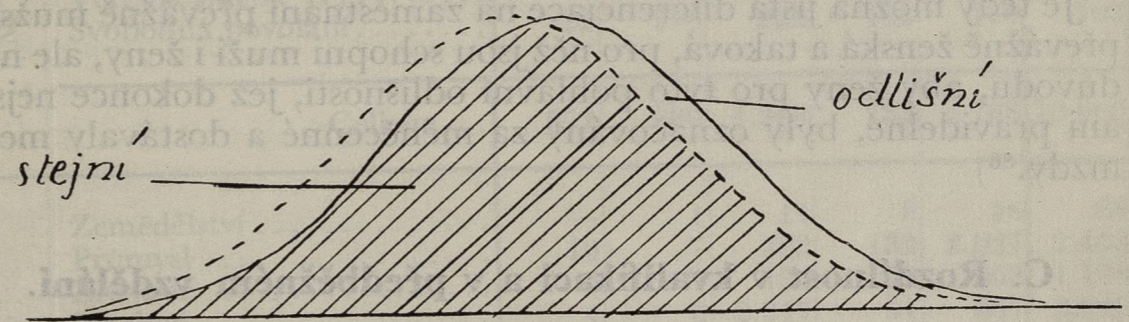
Zajímavé je též, že evropské ženy vykazují pětikrát menší zločinnost než muži. Vyplývá to z rozdílností dříve uvedených, zejména však z menší iniciativnosti a z menší tělesné síly žen a ovšem i z toho, že ženy mají méně příležitosti k zločinům. Právě této okolnosti využili v Baťových závodech, kde ve výplatním oddělení jsou zaměstnány pouze ženy, které se zde výborně osvědčují. Na dotaz po důvodech tohoto zařízení bylo mi řečeno, že muži mají větší sklon k nepoctivosti, snadněji si vymyslí nějaký podvod, jsou lehkomyšlnější a více riskují. Z tohoto příkladu je zřejmé, že vlastnosti, které by mohly být ženám závadou při jednom povolání, jsou při jiném povolání jejich předností.

Mohli bychom pokračovati ve vypočítávání duševních odlišností mezi muži a ženami, avšak nemělo by to praktického významu. Neboť psychologové, kteří se věnovali přesnému srovnávání duševních vlastností mužů a žen (Thorndike, Pearson, Heymans), konstatují, že nejcharakterističtější znakem zjištěných odlišností jest jejich nepatrnost. „Odlišnosti mezi oběma pohlavími v těchto intelektuálních a polointelektuálních

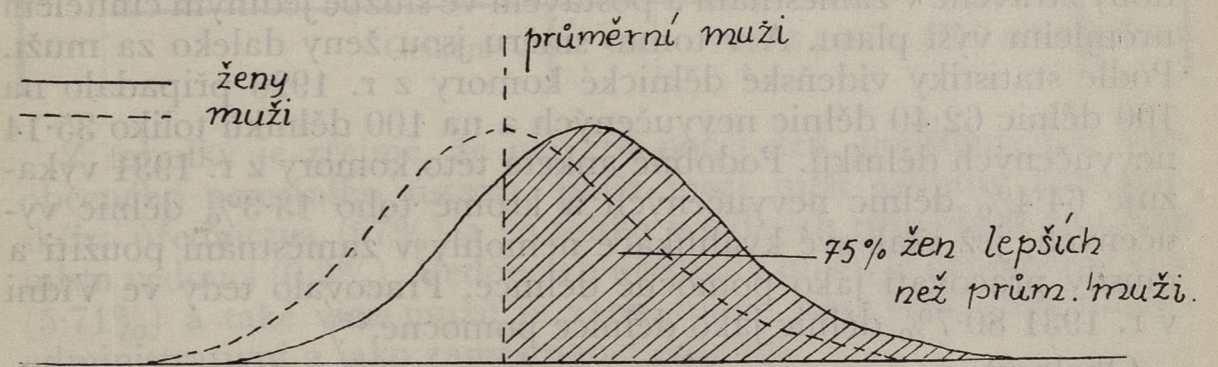
⁸²⁾ Juliana Lancová a Tomáš Trnka: Psychologie ženy, str. 79.
⁸³⁾ Dr. J. Macek: Základy sociální politiky, str. 176. — Cassel: The Theory of Social Economy, str. 337.

rysech jsou vyváženy individuálními odlišnostmi mezi členy každého pohlaví zvláště tak ohromně, že si není pohlavní odlišnosti vůbec potřeba všimati pro praktické účely.“⁸⁴⁾

Grafy znázorňující výsledky Thorndikových zkoušek dokazují, že procento hochů a dívek, jejichž vlastnosti se od sebe neliší, je daleko vyšší než procento s vlastnostmi odlišnými kvalitativně nebo kvantitativně. U největších odlišností, kdy 75% nebo 60% dívek předstihuje průměrné hochy nebo naopak, vypadají grafy takto:

Obr. 1. Stupeň odlišnosti dvou skupin, když procento jedné skupiny, která dosahuje středu skupiny druhé nebo jej přesahuje, jest 60 nebo 40.

Obr. 2. Stupeň odlišnosti mužů a žen, když procento žen, které předstihují průměrné muže, jest 75.

Největší odlišnost byla zjištěna v zájmu o osoby a věci: pouze 15% mužů jeví větší zájem o osoby než o věci, než je tomu u střední ženy. 75% žen dostihuje nebo předstihuje muže příčinností a obratností při ruční práci, 70% v citovosti, 67% v pravopise atd. Naopak 73% mužů dostihuje nebo předstihuje ženy v přesném urovnaném zapamatování čteného obsahu, 70% v samostatnosti, 68% v školních známkách z fyziky a chemie atd. Ve velikém množství zkoumaných

⁸⁴⁾ E. L. Thorndike: Pedagogická psychologie, str. 310.

vlastností nebyly zjištěny vůbec žádné odlišnosti, nebo téměř žádné. Tak na př. není odlišnosti ve snášenlivosti, důvěřivosti, nestálosti v sympatiích, rychlosti chápání, povrchnosti, kreslicí schopnosti, herectví, hudebním sluchu, vlastenectví, přirozenosti chování, pravdomluvnosti, nadutosti, odvážnosti, touze po zábavě atd.⁸⁵⁾

Z uvedených dat vyplývá, že není správné označovat ženy za duševně méněcenné a následkem toho méně výkonné. Duševní rozdíly mezi pohlavími ukazují spíše na to, že část mužů je schopnější pro některé úkoly, pro něž většina žen je méně schopná, a že část žen je schopnější pro řadu úkolů jiných.

Je tedy možná jistá diference na zaměstnání převážně mužská, převážně ženská a taková, pro něž jsou schopni muži i ženy, ale není důvodu, aby ženy pro tyto pohlavní odlišnosti, jež dokonce nejsou ani pravidelné, byly označovány za méněcenné a dostávaly menší mzdy.⁸⁶⁾

C. Rozdílnost v kvalifikaci a v předběžném vzdělání.

Předběžné vzdělání a kvalifikace má vliv nejen na výkonnost, ale v mnohých oborech dokonce přímý vliv na mzdu nebo služné. Ve službě státní a u veřejných korporací je předběžné vzdělání vedle doby ztrávené v zaměstnání a postavení ve službě jediným činitelem určujícím výši platu. A v tomto směru jsou ženy daleko za muži. Podle statistiky vídeňské dělnické komory z r. 1926 připadalo na 100 dělnic 62·40 dělnic nevyučených a na 100 dělníků toliko 35·14 nevyučených dělníků. Podobně anketa této komory z r. 1931 vykazuje 64·4% dělnic nevyučených a kromě toho 13·3% dělnic vyučených, jež však své kvalifikace nemohly v zaměstnání použít a musily pracovat jako pomocné dělnice. Pracovalo tedy ve Vídni v r. 1931 80·7% dělnic jako dělnice pomocné.⁸⁷⁾

Okolnost, že nepoměrně více mužů je zaměstnáno při pracích kvalifikovanějších, dobře ukazuje též tabulka, sestavená na základě statistik Všeobecného pensijního ústavu ke dni 31. prosince 1931.⁸⁸⁾

⁸⁵⁾ E. L. Thorndike: Pedagogická psychologie, str. 310 a další.

⁸⁶⁾ Z Thorndikových výzkumů vyplývá, že je naprosto nesprávné rozlišovat povolání na ryze mužská, na ryze ženská a smíšená, jak činí dr. Sperling (Die ökonomischen Gründe für die Minderbezahlung der weiblichen Arbeitskraft, str. 102). Dr. Sperling tvrdí dokonce, že při ryze mužských zaměstnáních nejsou muži nahraditelní ženami a opačně.

⁸⁷⁾ Käthe Leichterová: So leben wir, str. 14.

⁸⁸⁾ Časopis „Pensijní pojištění“, březen 1936, zvláštní číslo, str. 31.

Pohlaví	Druh podniku	Postavení v povolání	Vedoucí úředníci	Odborní (techničtí) zaměstnanci		Účet., kanc. a jiní adm. zaměstnanci		Celkem
				vyšší	nižší	vyšší	nižší	
Muži	Zemědělství		76	113	488	31	35	743
	Průmysl		252	226	1.991	280	1.195	8.944
	Živnosti		77	98	304	110	393	982
	Obchod		27	84	1.663	70	210	2.054
	Peněžnictví		109	22	152	106	586	975
	Veřejná služba		8	239	148	34	170	599
	Svobodná povolání		22	178	222	102	179	703
	Celkem...		571	960	4.968	733	2.768	10.000
Ženy	Zemědělství		—	1	11	8	48	68
	Průmysl		10	7	282	132	2.027	2.458
	Živnosti		6	7	120	72	903	1.108
	Obchod		4	6	2.317	51	667	3.045
	Peněžnictví		2	4	15	29	555	605
	Veřejná služba		3	511	176	14	357	1.061
	Svobodná povolání		5	166	285	55	1.144	1.655
	Celkem...		30	702	3.206	361	5.701	10.000

Z tabulky je zřejmé, že největší počet žen, pojištěných u Všeobecného pensijního ústavu, patří mezi nižší skupiny kancelářského úřednictva (57%) a že toliko v řídkých případech zastávají místa vedoucí (0·3%). Vedoucích úředníků mužů je nepoměrně více (5·71%) a také více mužů je zaměstnáno jako vyšší zaměstnanci administrativní a jako zaměstnanci odborní.

Hledáme-li příčiny tohoto zjevu, vidíme, že ženy dostaly se hromadně do podniků jako pomocné síly a zejména jako nevyučené dělnice, což umožnila dělba práce při výrobě strojové. Kromě toho zákony, předpisy a zvyklosti v jednotlivých oborech znemožňovaly a mnohde znemožňují dosud ženám studovat a vyučiti se. U nás na př. mají ženy stejnou možnost studia středoškolského a vysokoškolského teprve od převratu.

Avšak kromě těchto vnějších příčin způsobují menší kvalifikaci žen mnohem hlubší důvody psychologické. Muž připravuje se v mládí pro své budoucí povolání a rodiče poskytují hochovi rádi i nákladnější vzdělání neb vyučení, neboť doufají, že se mu bude v životě rentovat. Doba přípravy, byť i dlouhá a nákladná, nezdá se býti

rodičům v nepříznivém poměru k výhodám, jež hoch po celý další život z ní může mít.

U děvčete je tomu jinak. Od ukončení školní povinnosti zbývá mu 6—10 let do doby, kdy se asi vdá a pravděpodobně dále samostatně výdělečně činné nebude. Několikaleté studium nebo doba učení zdá se být proto kalkulujícím rodičům nerentabilní, neboť užitek ze svých schopností má děvče jen po krátkou dobu. Proto, zvláště v chudších rodinách, z nichž se rekrutují dělnice a pomocné síly všech druhů, nejde o to, aby děvče získalo kvalifikaci pro povolání, nýbrž aby co nejdříve a poměrně co nejvíce vydělávalo. A proto i dnes, kdy ženy mají stejnou možnost studia jako muži, jsou na školách jak středních a vysokých, tak odborných zastoupeny ženy poměrně malým procentem.

Tak v r. 1932—33 studovalo na čs. středních školách 117.319 žáků, z nichž bylo 39.227 dívek. Na čs. vysokých školách 33.332 posluchačů, z nichž však bylo jen 4459 dívek. Československé obchodní školství mělo v téže roce celkem 20.399 žáků, z čehož bylo 7920 dívek. Při tom třeba upozorniti na to, že na čtyřletých obchodních akademiích byla jen pětina dívek, naproti tomu na dvouletých veřejných školách obchodních a na jednoročních kursech více než polovina. I kdyby tedy poměr mezi žáky a žákyněmi na obchodních školách nebyl zvláště nepříznivý, nelze zapomínati, že vzdělání většiny dívek je podstatně nižší. Velmi málo dívek studovalo na průmyslových školách. Z 11.277 žáků jen 91 dívek. Podobně na školách zemědělských z 8561 žáků 1219 dívek; dívky ovšem hlavně na školách hospodyňských (1155). Na ostatních školách, na př. ovocnářsko-zahradnických, není skoro vůbec dívek. Na pokračovacích školách bylo v r. 1932—33 ze 127.216 žáků jen 34.530 dívek.⁸⁹⁾

Je sice pravda, že vzrůstající sebevědomí žen působí, že stále větší počet děvčat hledá nejen přechodné zaměstnání a výdělek, ale také povolání, neboť nechtějí čekat trpělivě, až si pro ně někdo přijde, a nechtějí být na holičkách při možném rozbití manželství. Ale dokud nebude všeobecnější výdělečná práce vdaných žen (ať už je žádoucí nebo nežádoucí), bude se stále zdáti jak děvčeti, tak jeho rodičům dlouhá a nákladná příprava pro povolání nerentabilní, když zde bude alespoň malá možnost, že se děvče vdá. Odbornou kvalifikovanost žen zhoršuje také to, že ženy setrvávají ve svém povolání daleko kratší dobu nežli muži, takže se tak dobře nezpracují. Statistika Všeobecného pensijního ústavu, sestavená ke dni 31. prosince 1931, ukazuje, že 66·5% žen, pojištěných u uvedeného ústavu, není pojištěno déle než 6 let. Tentýž počet příspěvkových

⁸⁹⁾ Statistická ročenka republiky Československé z roku 1935, str. 220 a další.

měsíců vykazuje naproti tomu jen 51·4% mužů. Průměrná příspěvková doba činí podle téže statistiky u mužů téměř 7 a půl roku, kdežto u žen toliko 5 a čtvrt roku.

Menší kvalifikace žen snižuje však jejich mzdy nejen tím, že snižuje kvalitu jejich výkonnosti, ale působí na mzdy i v jiném směru. Poněvadž nabídka nekvalifikovaných pomocných sil je zpravidla větší než nabídka sil kvalifikovaných a poněvadž nekvalifikovaný dělník snadno může býti nahrazen jiným, snižuje jeho mzdu nejen jeho nekvalifikovanost, ale i příčiny právě uvedené. Kromě toho dělnictvo nekvalifikované a jen výpomocně zaměstnané se vždy obtížněji odborově organizuje, což opět působí nepříznivě na jeho mzdy.

D. Zájem o výdělečnou práci.

„Celá desetiletí se pracuje na uvědomování žen, a jaké jsou výsledky? Ženy výdělečně činné, nejsou-li ducha samostatného, nenávidí práci, přijímají práci jako nutné zlo, domnívají se, že se sňatkem zbaví nezdravých a nevlídných místností v továrnách, kancelářích, dílnách a jsou toho názoru, že pracují pouze přechodně.“⁹⁰⁾

Tak mluvila paní Votavová na sjezdu odborových organizací a výsledky ankety vídeňské obchodní komory potvrzují její slova. 50·6% vídeňských dělnic věnovalo se výdělečnému zaměstnání z nutnosti.⁹¹⁾ 67·7% žen sdělilo, že je ve výdělečném zaměstnání nic netěší, a z toho mnohé uvedly, že příčinou jejich nezájmu o povolání jest jejich příliš nízká mzda.⁹²⁾ Poněvadž zájem o práci je důležitým momentem při výkonnosti dělníka, a proto i důležitým činitelem, utvářejícím jeho mzdu, je z uvedeného fakta zřejmé, že nízká mzda je nejen následkem, ale i příčinou nezájmu o práci.

I když nám chybějí pro srovnání data o zájmu mužů na jejich výdělečném zaměstnání, možno uvést zkušenosti psychologů, již shodně potvrzují, že ženy mají menší zájem o výdělečnou práci než muži. Tak na př. dr. Sperling⁹³⁾ uvádí, že ze šesti funkcionářů lipské poradny pro volbu povolání a zprostředkovatelnou práce, z nichž byli tři muži a tři ženy, byli všichni až na jednu ženu shodného mínění, že hlavním zájmem ženy je vždy rodina, v níž vědomě nebo neuvědoměle chce splnit své poslání ženy a matky. Činnost ve vý-

⁹⁰⁾ Zpráva k IX. sjezdu Odborového sdružení československého, konanému ve dnech 21.—24. září 1930, str. 144.

⁹¹⁾ Käthe Leichterová: So leben wir, str. 52.

⁹²⁾ Tamtéž, str. 63.

⁹³⁾ Dr. Hans Sperling, Die ökonomischen Gründe für die Minderbezahlung der weiblichen Arbeitskraft, str. 30—31.

dělečném povolání je ženám vždy jen náhražkou za jejich nejvlastnější funkce ženy a matky. V praxi pak prý se toto založení projevuje tak, že se ženy, pokud mají naději na provdání, nepřipravují pro vyšší a odpovědnější místa a nemají dostatečného zájmu o své zaměstnání. Funkcionáři lipské poradny pro volbu povolání a zprostředkovatelny práce se shodovali také v tom, že žena hledá naplnění svého života v rodině, kdežto muž ve svém povolání.

Podobně Shaw: „Muž musí mít úspěch ve svém povolání, nebo ztroskotati naprosto pro celý život, kdežto žena má vždy druhé železíčko v ohni; totiž možnost provdání. Mladá žena považuje své výdělečné zaměstnání pouze za výpomoc, pokud si nenajde vhodného manžela, a nestane se nikdy mistrem v svém oboru, jako se jím musí stát muž.“⁹⁴⁾ Názor Shawův potvrzují výsledky vídeňské ankety. Přes 50% žen mladších než 30letých počítá se svým výdělečným zaměstnáním jako s něčím přechodným. Ženy starší počítají již méně s možnostmi, že by unikly ze svého výdělečného zaměstnání. Ale i 95·3% vdaných žen prohlásilo, že by raději zůstaly doma a staraly se o domácnost, kdyby jejich muž dosti vydělával.⁹⁵⁾

Setkáváme se tedy s rozdvojením zájmů jak u mladých svobodných žen, tak u žen starších provdaných, jež jsou výdělečně zaměstnány. U žen svobodných je to kromě zájmu o práci snaha po provdání, jímž by se práce ve výdělečném zaměstnání mohla ukončit. Zájem vdaných žen o práci ve výdělečném povolání je pak odváděn starostmi o děti a domácnost mnohem více, než je tomu u ženatých mužů.

Radost z práce a zájem o ni ubírá dělnicím také to, že je jejich nadřazení často podceňují a považují za méně cenné než muže.

Dr. Agnes Karbeová připouští, že dělnice se nesnaží o zlepšení svého postavení v továrně, ježto „jenom odchod z výdělečného zaměstnání jim dává naději na zlepšení“. Namítá však, že nezájem o výdělečnou práci mají nejen ženy, ale také muži, kteří vykonávají v továrnách podobné práce jako ženy.⁹⁶⁾ Opravdu není vhodné srovnávat pomocnou dělnici s dělníky mistry; správnější je srovnávat nekvalifikovanou dělnici s nekvalifikovaným dělníkem. Rovněž nutno přiznati, že nezájem dělnic na práci je vyvážen mnohými dobrými vlastnostmi, jako pořádkumilovností, větší přizpůsobivostí k měnícím se potřebám podniku atd. Avšak přes to nejsou tyto argu-

⁹⁴⁾ G. B. Shaw: Průvodce inteligentní ženy, str. 180.

⁹⁵⁾ Käthe Leichterová: So leben wir, str. 58—63. Podobná data o švýcarských dělnicích uvádí Christina Ragazová v knize „Die Frau in der schweizerischen Gewerkschaftsbewegung“, str. 35.

⁹⁶⁾ Dr. Agnes Karbeová: Die Frauenlohnfrage und ihre Entwicklung in der Krieger- und Nachkriegszeit, str. 55.

menty s to plně vyvrátiti uvedené důkazy a lze mít za prokázáno, že zájem většiny dělnic o výdělečnou práci je menší než zájem mužů a že tato okolnost ovlivňuje jejich výkonnost.

U vyšších kategorií výdělečně činných žen nelze tvrditi totéž, přes to, že i zde uvedené psychologické momenty působí. Vyšší kvalifikace a zastávání odpovědnějšího místa zvyšuje jejich zájem o práci.

E. Rozdíly věkové.

Také rozdíly ve věku mužů a žen mají vliv na výkonnost a tím ovšem i na výši mzdy. V řadě kolektivních smluv je výše mzdy závislá na délce doby zaměstnání v podniku. Ve veřejných službách je doba ztrávená v zaměstnání téměř jediným činitelem, který má vliv na stoupání služného. Kromě toho relativně nižší věk pracujících žen má nepříznivý vliv na jejich výkonnost. Mladší dělnice mívají zpravidla nižší kvalifikaci než dělnice starší a také jejich zájem na práci je menší. Dále uvedená tabulka, sestavená ze statistik Ústřední sociální pojišťovny, ukazuje jasně, jak souvisí výše mzdy s věkem zaměstnanců a jak nepříznivý je pro ženy relativně vysoký počet žen mladších než 25letých:

Věk	Počet pojištěnců nemocenských pojišťoven k 31. 12. 1930		Průměrná střední započitatelná mzda ke dni 31. 12. 1930	
	mužů	žen	mužů	žen
do 20 r.	205.810	160.033	11·47	11·05
od 20—25 r.	177.379	170.672	22·21	13·50
od 26—30 r.	191.144	100.709	25·53	14·89
od 31—35 r.	140.217	69.675	26·18	15·64
od 36—40 r.	94.341	51.276	26·36	16·16
od 41—45 r.	75.275	38.921	25·95	16·31
od 46—50 r.	64.861	29.961	25·57	15·98
od 51—55 r.	56.136	22.420	24·73	15·40
od 56—60 r.	47.067	17.085	23·33	14·73
od 61—65 r.	30.608	9.523	22·25	14·15
nad 65 r.	301	225	16·05	13·15
neudáno	699	377	17·40	12·22
Celkem . . .	1,083.838	670.877	22·27	13·93

Mnohem větší rozdíly věkové mezi ženami a muži existují u vyšších kategorií zaměstnanců, pojištěných u Všeobecného pensijního ústavu. Z následující tabulky, sestavené podle statistik VPÚ., je opět zřejmé, jak velký vliv má věk na výši služného a jak nepříznivě působí převaha žen do stáří 25 až 30 let:

Stáří od — do	Relativní počet pojištěnců VPÚ. k 31. 12. 1929		Průměrné roční požitky v roce 1929	
	muži	ženy	muži	ženy
16—20	14	29	5.100	5.300
21—25	16	30	11.200	9.200
26—30	18	18	17.100	12.300
31—35	14	10	22.000	14.400
36—40	11	6	23.000	15.800
41—45	9	3	25.900	15.800
46—50	7	2	25.800	15.200
51—55	6	1	25.000	14.400
56—60	4	1	23.200	12.700
61—65	1	—	22.200	—
66 a více	—	—	16.100	—
	100	100		

Vidíme, že služné žen stoupá sice mnohem pomaleji a nedostupuje nikdy té výše jako služné mužů, avšak neobyčejně silně působí na jejich průměrné požitky poměrně nízký věk zaměstnaných žen. Žen mladších 25 let je 59% ze všech u VPÚ. pojištěných žen, kdežto mužů toliko 30% a v době, kdy muži dosahují nejvyššího služného, t. j. mezi 41. a 45. rokem, jsou toliko 3% žen, kdežto 9% mužů.⁹⁷⁾

Podobné věkové rozdíly mezi ženami a muži existují ve většině států. Na př. v Kanadě bylo v r. 1931 49% žen mladších 25 let, mužů jen 23%,⁹⁸⁾ při čemž průměrné výdělečné ženy 40—44letých byly dvojnásobně až trojnásobně větší než výdělečné ženy mladších 25 let.⁹⁹⁾

Příčiny tohoto zjevu jsou jasné. Jakmile se ženy vdají a mají děti, opouštějí výdělečné zaměstnání a vracejí se do něho teprve tehdy, jsou-li k tomu hospodářskými poměry donuceny.¹⁰⁰⁾ A právě to je důvodem, proč zaměstnavatelé nestaví ženy na vedoucí a odpovědná místa, neboť je vždy možné a pravděpodobné, že žena zaměstnání opustí. Ani v závodech Baťových, kde je ženám popřána stejná možnost uplatnění se jako mužům, nedostávají se tak snadno na vedoucí místa, též z obavy, že žena dříve nebo později v nevhodnou dobu závod opustí.

⁹⁷⁾ Viz též: Jaroslav Bulina: Sociální poměry soukromých zaměstnanců v letech 1929—1934 ve světle statistik VPÚ., str. 9, a časopis Pensijní pojištění, březen 1936, zvláštní číslo, str. 35 a 43.

⁹⁸⁾ Canada Dominion Bureau of Statistics, Seventh Census of Canada, 1931, Bulletin No. XXXIV., str. 3.

⁹⁹⁾ Tamtéž, B. XXXIII., str. 6.

¹⁰⁰⁾ Srovnej: A. Cassel: The Theory of Social Economy, str. 327. „Fakt, že dělnice pravidelně opouštějí své zaměstnání, jakmile se provdají, jest sám o sobě faktorem snižujícím jejich mzdy, dokonce i když dělají tutéž práci jako muži.“

Kromě toho zvyšuje procento mladých žen také to, že mnohem více žen než mužů přichází do zaměstnání ihned po vychození povinné školní doby, snažíc se o okamžité dosažení výděleku, případně zašetření věna.

F. Častější střídání zaměstnání.

Z ankety vídeňské dělnické komory vyplývá také, že téměř polovina výdělečně činných žen změnila jednou nebo vícekrát obor svého povolání. Ačkoliv nemáme podobných dat o mužích, lze věřit tvrzení dr. Käthe Leichterové, jež se opírá o zkušenosti tajemníků odborových organizací, že ženy střídají své zaměstnání mnohem častěji než muži. Většina dělnic pracuje v podnicích jako dělnice pomocné a nevyučené a není proto divu, že se v žádném oboru necítí doma. V zaměstnáních, jimž se ženy vyučily, je naopak střídání velmi řídké. Na př. mezi švadlenami 89,1% zaměstnaných žen v tomto oboru začalo a nikdy jej neopustilo.¹⁰¹⁾

Střídání povolání přirozeně musí mít vliv nejen na kvalitu výkonu, nýbrž zbavuje dělnice i mzdových výhod, jež přináší s sebou delší práce v témže oboru.

Anna Schwarzová upozorňuje také na to, že zejména za války vyskytlo se v Německu mnoho stížností, že ženy velmi často střídají podniky. Anna Schwarzová přiznává, že tento zjev musí nutně mít nepříznivý vliv na výši ženských mezd, neboť dělnice se nemohou řádně zapracovat a získati vedoucí postavení, nesetrvají-li v tomtéž podniku delší dobu. Omlouvá však dělnice tím, že jako matky a hospodyně hledají vždy práci co nejbliže domova, byť i za cenu nižší mzdy.¹⁰²⁾

Kromě toho jsou ženy při konfliktech v závodě mnohem citlivější mužů a opouštějí často závod pro příčiny nepatrné. Mění také místo, kyne-li jim jinde zvýšení mzdy, třeba jen malé. Také zde působí to, že ženy neusilují zpravidla o to, aby získaly trvalé povolání, nýbrž že se snaží dosáhnouti toliko co nejvyššího okamžitého výděleku.

G. Rozdíly ve způsobu života.

Na výkonnost mužů a žen působí také všeobecné životní podmínky, za nichž muži a ženy pracují a které jsou u nich naprosto rozdílné. U mužů se vždy považuje za samozřejmé a správné, věnují-li se toliko svému povolání anebo přípravě na ně. Jejich povinnosti

¹⁰¹⁾ Käthe Leichterová: So leben wir, str. 20.

¹⁰²⁾ Anna Schwarzová: Das Verhältnis zwischen Frauen- und Männerlöhnen in Deutschland vor und nach der Revolution im November 1918, str. 38.

proti rodině jsou více méně splněny, odevzdají-li ženě na domácnost většinu peněz, jež vydělali.

U žen je tomu však jinak. Ani mladé děvče nemůže se věnovati jenom přípravě na své budoucí povolání, neboť má před sebou ještě jiný úkol: úkol ženy, matky, hospodyně. Není proto divu, je-li již příprava děvčete na budoucí povolání horší než příprava hochy. Vdaná, výdělečně činná žena nemá jako muž zaměstnání jedno, nýbrž dvoje: v továrně nebo v kanceláři a doma. Podle uvedené již vídeňské ankety dělají více než tři čtvrtiny výdělečně činných žen v domácnosti vše, čeho je třeba, vaří, uklízejí, nakupují, starají se o děti, perou, šijí atd. a ze zbývajících čtvrtiny všechny, až na 2·4%, vykonávají alespoň některé z uvedených prací. Výdělečně činné ženy musejí proto velmi časně vstávat (31·3% o pěti nebo před pátou hodinou ranní) a pozdě v noci se dostanou na lůžko (26·6% po 11. hodině). Při tom dokonce i ve Vídni mělo jen 17·9% výdělečně činných žen ve své domácnosti vodovod, elektrické světlo a plyn a právě totéž procento nemělo vůbec žádnou z těchto moderních vymožeností, usnadňujících práci v domácnosti.¹⁰³⁾

Správně napsala jedna z účastnic ankety, že „pro ženy je domov jen změna šichty“.¹⁰⁴⁾

Má-li výdělečně činná žena několik dětí, nemůže ovšem zastati sama veškeru domácí práci. Přes to však měla jen polovina vídeňských výdělečně činných žen někoho na výpomoc v domácnosti. Je zajímavé, že manželé pomáhají svým výdělečně činným ženám jen ve 14·2 případech ze sta, kdežto v ostatních případech pomáhají dělnicím jejich matky, děti, sourozenci a sousedé.

Z povahových rozdílů mezi ženami a muži vyplývá, že také starost o děti doléhá zpravidla více na ženu než na muže i při vykonávání práce. A starost ta je nemalá, neboť značné procento dětí dělnických rodin, kde muž i žena jsou výdělečně činní, není pod řádným dozorem (15% dětí je úplně bez dohledu).¹⁰⁵⁾

Avšak i svobodné, výdělečně činné ženy musí se starati mnohem více o svou malou domácnost, jídlo, šatstvo nežli svobodní muži, neboť jejich nízké mzdy jim nedovolují, aby si tyto práce zaplatily. 40·1% svobodných žen vykonává vše, co jejich domácnost vyžaduje, a jen 17% svobodných dělnic je zbaveno všech starostí o domácnost, vaření a šití.

Následkem toho nezbyvá výdělečně činným ženám ani čas na osvěžení. 78·7% všech zaměstnaných vídeňských žen tráví ve-

¹⁰³⁾ Käthe Leichterová: So leben wir, str. 78.

¹⁰⁴⁾ Tamtéž, str. 78.

¹⁰⁵⁾ Käthe Leichterová: So leben wir, str. 93.

čery doma při domácí práci, 75·4% tráví doma při práci sobotní odpoledne a teprve v neděli 51·9% dělnic tráví volný čas v přírodě, na vycházce, na koupališti, účastní se sportu a pod. Zbývajících dělnic musí trávit při domácí práci i neděli, nebo alespoň její část. Podobně je tomu s dovolenými.¹⁰⁶⁾

Není proto divu, že si při vídeňské anketě 43·7% žen stěžovalo na únavu a 41·8% na poruchy nervové.¹⁰⁷⁾ Je tedy pravda, že za dnešních poměrů, kdy opatrování a výchova dětí, péče o stravu, byt a šatstvo, ošetřování nemocných členů rodiny je dosud z velké části předmětem činnosti domácnostní, je vhodnost výdělečné práce všech dospělých členů rodiny velmi problematická.¹⁰⁸⁾ Výsledky vídeňské ankety potvrzují též Mackův odhad, že značné procento výdělečně činných žen je bezdětných. Jedna z vídeňských dělnic na otázku, zda má děti, odpověděla: „Dluhy, vysoké nájemné, malý výdělek, z týdne do týdne strach z nezaměstnanosti — jak toto ničí nervy a jak bezradostnou to činí denní práci! Jedinou útěchou pro mne jest, že nemám děti.“ A podobně odpovídají i jiné.¹⁰⁹⁾

Není třeba dokazovati, že uvedené okolnosti snižují výkonnost výdělečně činných žen a že tyto okolnosti existují u mužů jen v míře nepatrné. Lze sice namítati, že ponocování a pití alkoholických nápojů působí opět u mužů nepříznivě na jejich výkonnost. I když je to pravda, vyčerpává ženu neustálá nervosní péče o domácnost více a je příčinou její menší výkonnosti.

2. MENŠÍ POTŘEBY A POŽADAVKY ŽEN.

Nízké mzdy žen bývají zaměstnavateli ospravedlňovány tvrzením, že ženy si vydělávají jenom „na parádu“, neboť jsou podporovány obvykle rodiči, kdežto muži prý musí ze svých příjmů živiti celou rodinu. Dokonce i většina literatury o ženské práci a ženských mzdách používá tohoto důvodu k vysvětlení nižších ženských mezd¹¹⁰⁾ a na př. i podpory v nezaměstnanosti byly v Německu v letech 1919—21 přiznávány ženám o 17—35% nižší než mužům.¹¹¹⁾ Výsledky vídeňské ankety dokazují však nesprávnost tohoto tvrzení. 82·3% děl-

¹⁰⁶⁾ Tamtéž, str. 108 a další.

¹⁰⁷⁾ Tamtéž, str. 26.

¹⁰⁸⁾ Dr. Josef Macek: Základy sociální politiky, str. 175.

¹⁰⁹⁾ Käthe Leichterová: So leben wir, str. 88. Velký rozdíl je mezi generací předválečnou a poválečnou. Téměř 60% dělnic 41- až 55letých bylo v roce 1931 matkami. Z 26- až 30letých bylo však matkami jen 27·4% a z 30- až 35letých jen 30%. Dvě třetiny matek měly pak jen jedno dítě.

¹¹⁰⁾ Helga Immendorfferová: Die Lohnarbeit der Frau in Österreich, str. 122.

¹¹¹⁾ Anna Schwarzová: Das Verhältnis zwischen Frauen- und Männerlöhnen, str. 105.

nic je odkázáno jen na svůj výdělek a z těchto ještě 47·6% vydrží jednu nebo více osob. Jenom poměrně malá část (15·2% svobodných a 19·2% vdaných dělnic) není odkázána toliko na svůj výdělek.¹¹²⁾

Také ta „paráda“, kterou prý si ženy ze své mzdy opatřují, je velmi pochybná. Neboť z průměrné denní mzdy našich dělnic Kč 11·95 se velká „paráda“ nenadělá. Téměř dvě třetiny vídeňských dělnic dávají celou svou mzdu na potřeby domácnosti, v níž žijí. Toliko 35·1% žen udala, že si ponechává část mzdy pro sebe na ošacení, přilepšení na stravu a zábavu. „Jen na elektriku si něco nechám, jiných potřeb nesmím mít,“ odpovídá jedna z vdaných žen. Tyto poměry jsou ovšem různé u dělnic svobodných a vdaných. Ze svobodných více než polovina ponechává si část mzdy pro sebe; z vdaných však tři čtvrtiny dávají celý svůj výdělek na domácnost.¹¹³⁾

Zde vidíme opět jednu ze vžitých nespravedlností vůči ženám. U mužů považuje se za samozřejmé, že si ponechávají určitou část mzdy na osobní potřeby, naproti tomu však u žen je téměř samozřejmé, že celý svůj příjem dávají na domácnost. Toto potvrzuje nejen výsledek ankety vídeňské, ale i výsledek zkoumání amerického Departement of Labour z r. 1925.

Z vídeňské ankety je zřejmé, že 17·7% dělnic a jistě mnohem značnější procento úřednic se samo nevydrží. Jsou to většinou svobodná děvčata bydlící u rodičů, jež nepočítají, na př. v oboru krejčovském, ani tak s výší mzdy jako spíše s praxí, potřebnou pro případné osamostatnění se.¹¹⁴⁾

Mnohé považují své zaměstnání toliko za provisorní, při němž si po případě ušetří něco na věno. Mnohým, dobře situovaným, jde dokonce jenom o příjemné ztrávení doby, po kterou by se jinak nudily. Ty se pak spokojí dokonce i se služným, jež kryje jim toliko náklady spojené s vykonáváním zaměstnání (jízdne na elektrice, vlaku, pracovní plášť a přesnídávky). Jejich požadavky, jdoucí pod existenční minimum, působí velmi pustošivě na mzdy ostatních žen. „Hladové mzdy“, jimiž si tato děvčata vydělávají toliko na úhradu svých vedlejších potřeb, způsobují, že i tisíce jiných dostávají mzdy podobné, jež však způsobují skutečné hladovění.

Avšak i když existuje určité procento žen, jež se samo nevydrží, nelze toto brát jako důvod, ospravedlňující nižší mzdovou hladinu všech žen. U mužů se neargumentuje tím, že je několik set mužů, výdělečně činných mladíků ze zámožnějších rodin, podporováno ro-

¹¹²⁾ Käthe Leichterová: So leben wir, str. 103. Švýcarské poměry popisuje Nelli Jaussi: Der wirtschaftliche Aufstieg der Frau, str. 66.

¹¹³⁾ Käthe Leichterová: So leben wir, str. 104. — L. Franzen-Hellersbergová, Die jugendliche Arbeiterin, str. 20.

¹¹⁴⁾ Dopis zaslaný mně Svazem krejčích dne 25. května 1934.

diči. Stejně neodůvodněné je ospravedlňování nižších ženských mezd tím, že se řada žen stará jenom sama o sebe. Neboť i mezi muži je značné procento těch, již nepečují o rodinné příslušníky a nemají z tohoto titulu mzdy o nic nižší než otcové rodin s četnými dětmi. Nelze tedy menší potřeby žen považovati za příčinu jejich nižších mezd.

Naproti tomu třeba připustiti, že ženy mají skutečně menší požadavky než muži.¹¹⁵⁾ Pramení to z odvěkého podřízeného postavení žen ve společnosti stejně jako z počátku výdělečné práce žen v podnicích. Neboť po dlouhou dobu neměly nekvalifikované ženy nic jiného, čím by mohly konkurovati mužům, nežli to, že se uměly více uskrovniti a býti lacinější. To proto, že velké procento žen si samo uklízí, vaří, šije a pere. Kromě toho jsou ženy vůbec šetrnější. Nejen neutratí za alkoholické nápoje a tabák, ale i při jiných nákupech se snaží získati více za svoji korunu než muži, jak shodně potvrzují obchodníci. Jsou to často takřka zázraky, co všechno bídne placená dělnice pořídí ze své mzdy. Z menšího předběžného vzdělání žen pak plyne, že mají menší požadavky kulturní (neodbírají novin a časopisů, až na některé levné ženské týdeníky), což však je stejně následkem i příčinou nižších ženských mezd.

Menší požadavky žen a jejich nízké mzdy způsobují, že výdělečně činné ženy si vytvořily jiný životní standard než muži. A životní standard, jež si vytvoří jednotlivé třídy pracujících, působí pak dlouho do budoucna na mzdy, které se v této skupině utvářejí. Neboť pro průměrné příslušníky jednotlivých tříd jsou přijatelné mzdy, jež jim umožňují životní úroveň přiměřenou jejich společenské skupině. Ti pak, kdo mají vyšší materiální a kulturní požadavky, než jaké jim umožňuje mzda v jejich společenské skupině obvyklá, nebouří se zpravidla proti nespravedlivě nízkému odměňování své práce, ale usilují o to, aby se dostali do pracovní skupiny, kde je práce lépe odměňována. Toliko význačné okolnosti politické nebo hospodářské donutí dělníky určité třídy k snížení jejich požadavků a tím i životní úrovně a stejně zase jenom na př. nedostatek pracujících nebo zvýšená moc odborových organizací je s to zvýšiti životní úroveň jednotlivých tříd.

I když tedy nelze říci, že ženy mají menší potřeby než muži, menší požadavky a nižší životní úroveň žen je jistě příčinou nižších ženských mezd a také jednou z okolností, jež silně stlačují mzdy dělnictva vůbec.

¹¹⁵⁾ Franzen Hellersbergová uvádí, že mzdy, za něž by muži normálně vůbec nepracovali, zdají se býti zejména mladým dělnicím královské. Die jugendliche Arbeiterin, str. 19.

3. HORŠÍ ORGANISOVANOST A ORGANISOVATELNOST ŽEN.

„Z hospodářských a sociálních faktorů, které všeobecně mohou býti označeny za příčinu tlaku na mzdy, vystupuje do popředí v pracovních odvětvích, v nichž jsou zaměstnány ženy, zejména tento: nedostatečná odborová jednotnost. Dělnicím chybí soudržnost, která je nutná k tomu, aby výhodné kolektivní smlouvy mohly býti uzavírány a uskutečňovány mezi masami zúčastněných.“¹¹⁶⁾ Toto je závěr, k němuž došel Mezinárodní úřad práce v Ženevě, jenž špatnou organizovanost označil za nejdůležitější příčinu nižších ženských mezd.

A zcela právem! Neboť historie odborových organizací nás poučuje o nesčetných případech, kdy dělníci odborově organizovaní dostávali za stejnou práci podstatně vyšší mzdy než dělníci odborově neorganizovaní. Alice Salomonová na př. uvádí, že za léta 1860—1891 stouply mzdy žen v dobře odborově organizovaných odvětvích textilního průmyslu v Anglii o 42%, zatím co v odvětvích, kde ženy se neorganizovaly odborově, zůstaly mzdy stejné nebo dokonce klesly až o 2%.¹¹⁷⁾ A v dnešní době v demokratických státech vliv odborově a politicky organizovaného dělnictva stále vzrůstá, neboť zaměstnavatelé při snahách státu o usměrňování hospodářského života musejí stále častěji hledati pomoc u svých odborově organizovaných zaměstnanců, a proto jsou stále ochotnější vycházeti odborovým organizacím vstříc.

Jak málo jsou ženy odborově organizovány na celém světě v poměru k organizovanosti mužů, dokazují statistiky Mezinárodního úřadu práce. V odborových organizacích evropských států není více než 6 až 26% žen z celkového počtu odborově organizovaných zaměstnanců. Na př. ve Velké Británii, která je proslulá svými dobrými odborovými organizacemi, bylo v r. 1930 odborově organizováno 4,033.865 mužů a toliko 790.762 žen. Není tedy v Anglii odborově organizováno více než 16% z celkového počtu odborově organizovaných.¹¹⁸⁾

Všimněme si však blíže poměrů v naší republice. V r. 1930 bylo

¹¹⁶⁾ Internationales Arbeitsamt: Die Regelung der Frauenarbeit, str. 214.

¹¹⁷⁾ Alice Salomonová: Die Ursachen der ungleichen Entlohnung von Männer- und Frauenarbeit, str. 55; cituje Report of Royal Comm. Part II., str. 483. — Podobně tajemník Svazu kovodělníků F. Kadlec ve své přednášce o ženské práci v kovoprůmyslu pravil, že v továrnách, kde jsou ženy odborově organizovány, podařilo se Svazu kovodělníků zvýšiti jejich mzdy až o 100%. („Zájmy žen“ z 25. ledna 1936.)

¹¹⁸⁾ Prof. dr. Jar. Janko: Statistika odborových svazů zaměstnaneckých ve Velké Británii v r. 1930, Statistický obzor, roč. XII., str. 688.

v Československu odborově organizováno podle statistiky Státního úřadu statistického 1,420.996 mužů a 309.498 žen. Podle sčítání lidu bylo v tomtéž roce v naší republice 3,098.116 zaměstnanců mužských a 1,148.310 zaměstnanců ženských. Bylo tedy v r. 1930 odborově organizováno 45·9% všech zaměstnaných mužů a toliko 26·9% žen. — Podle sčítání lidu z r. 1921 a podle první statistiky odborově organizovaných žen u nás z r. 1922 bylo tehdy odborově organizováno 50·8% všech mužských a 26·9% ženských zaměstnanců. Můžeme tedy říci, že téměř každý druhý muž je odborově organizován, ale odborově organizována je teprve každá čtvrtá žena.

Je celkem samozřejmé, že Čechy, Morava a Slezsko, jako země kulturně vyspělejší, vykazují podstatně více odborově organizovaných žen nežli Slovensko a Podkarpatská Rus. Podle zkoumání Státního úřadu statistického z r. 1927 bylo procento odborově organizovaných žen z celkového počtu organizovaných zaměstnanců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 20·7%, kdežto na Slovensku a Podk. Rusi toliko 11·0%.¹¹⁹⁾

Avšak je pozoruhodné, že odborové organizace německé vykazují v naší republice nepoměrně vyšší procento odborově organizovaných žen nežli organizace české. V r. 1927 podle uvedené již statistiky bylo v dělnických odborových organizacích českých 23·9% žen z celkového počtu odborově organizovaných zaměstnanců, kdežto v německých 37·5% žen; v úřednických českých bylo 9·5% žen, v německých 11·9% žen. Vykazují tedy zejména německé odborové organizace dělnické abnormálně vysoký počet odborově organizovaných žen.

Pokud jde o odborovou organizovanost žen v jednotlivých skupinách povolání, tu nejméně žen vykazují: hornictví, kovoprůmysl, dřevoprůmysl, živnosti úpravnické, živnosti stavební, živnost hostinská, železnice, pomocné živnosti dopravní a veřejná služba (v roce 1927 méně než 10% všech členů té oné třídy). Slabá odborová organizovanost žen v uvedených skupinách povolání spadá ovšem více na vrub toho, že ženy jsou v těchto oborech méně zastoupeny, nežli na vrub horší organizovatelnosti žen. Nejvíce žen je odborově organizováno v textilu (v r. 1927 — 60% ze všech zaměstnanců; ovšem v textilu tvoří ženy téměř dvě třetiny všech zaměstnanců) a přirozeně u služebnictva.

Celkem nás poučují statistiky o odborové organizovanosti zaměstnanců o tom, že ve všech státech z celkového počtu zaměstnaných

¹¹⁹⁾ Odborové organizace zaměstnanců v letech 1921—1927. Československá statistika, svazek 46, Praha 1931.

je podstatně méně organisovaných žen nežli organisovaných mužů.

Hledáme-li příčiny tohoto zjevu, musíme jíti do minulosti. Po dlouhou dobu nebyly ženy vůbec odborově organisovány, neboť muži je nepovažovali za zaměstnance sobě rovné a nesnažili se proto získati je do svých odborových organisací. Kromě toho převládalo mínění, že žena se nemá vůbec zabývati politickými otázkami, ani odborovými.¹²⁰⁾

Teprve koncem minulého století poznali dělníci a zaměstnanci v obchodech a kancelářích po úporných bojích mezi sebou, že je neúčast žen v odborových organisacích pro ně horší než spolupráce s nimi. Dosud považovali ženu jen za nepříjemného konkurenta, nyní poznávají v ní druha v práci.¹²¹⁾

Ale i když pak byly ženám otevřeny brány do odborových organisací, počet přihlášených nebyl veliký. Ještě v r. 1914 nebylo v našich zemích více než 5268 odborově organisovaných žen a během války, kdy počet zaměstnaných žen stoupl, počet odborově organisovaných žen klesl v r. 1916 na pouhé 3242. — Odborové organisace shodně tvrdí, že bylo a je mnohem obtížnější organisovat ženy než muže. Proč?

Josef Bílý, ústřední tajemník ČOB., uvádí, že dříve se ženy bály dokonce vystoupiti otevřeně za svá práva a skrývaly sociální a hospodářskou bídu, v níž žily. Ještě dnes se bojí mnohé ženy vstoupit do odborové organisace ze strachu před propuštěním a děvčata z rodin lépe situovaných ze studu. Ale i když u uvědomělejších dělnických žen toho není, jsou zde jiné okolnosti, jejichž odstranění je nesnadnější.

V kapitole o rozdílech ve způsobu života žen a mužů jsem uvedl, jak velké procento výdělečně činných žen je po práci v podniku vázáno ještě prací v domácnosti. Tyto ženy nemají prostě času na schůze a práci v odborových organisacích. Dále je veliké procento žen, které jsou toliko dělnicemi výpomocnými, méně kvalifikovanými, a tu platí pravidlo, odpozorované tajemníky odborových organisací, že dělník výpomocný a méně kvalifikovaný je nesnadněji organisovatelný. Nechápe význam odborové organisace a je mu líto několika korun, jež musí platit jako příspěvek. Kromě toho vyučený

¹²⁰⁾ Dr. Josef Kotek: Odborové hnutí zaměstnanců, str. 77.

¹²¹⁾ U nás se velmi energicky postavil za myšlenku organisování ženského obchodního pomocnictva také dr. Alois Rašín. Na schůzi České obchodnické besedy 2. 8. 1893 vystoupil proti těm, kteří označovali odborové organisování žen za myšlenku nešťastnou, která bude odborové organisaci na škodu. Právil, že „právě společného postupu obojího pohlaví je třeba, aby přestalo vykořisťování ženské i mužské práce. Obchodní pomocnictvo nesmí bojovati proti sobě, nýbrž proti velkokapitálu, který vykořisťuje stejně ženy jako muže.“

dělník je úžeji spjat se svým oborem a pro své schopnosti se cítí jistějším vůči zaměstnavateli a nebojí se proto vstoupiti do odborové organisace.

Další příčinou jest, že většina žen nepovažuje své výdělečné zaměstnání za povolání celoživotní, nýbrž jen za nepříjemné stadium přechodné, a nemá proto zájmu na tom, aby si prostřednictvím odborové organisace někdy v budoucnosti zlepšila své hospodářské postavení.¹²²⁾ Bylo by možno poukázati na to, že by měla existovati soudržnost mezi výdělečně činnými ženami a že by dělnice dnešní, byť jen přechodně zaměstnané, měly připravovati lepší příští svým nástupkyním. Ale dosažení tohoto ideálu je velmi těžké. Většina výdělečně činných žen jsou ženy pod 25 let a ty se cítí mnohem méně spjaty s dělnickou třídou než mladší dělníci. Christine Ragazová správně poukazuje na to, že téměř každá z nich doufá, že provdáním by se mohla dostat do vyšší společenské třídy, a mnohé při prvním seznámení s mladým mužem, který je obchodníkem nebo úředníkem, přestanou se vůbec hlásit k dělnické třídě.¹²³⁾ Kromě toho mezi mladými ženami není zájmu o otázky stavovské, organizační, ideové, neboť mládí má vždy spíše smysl pro sport, lásku, dobrodružství než pro praktické stránky budoucího života.¹²⁴⁾ Snad působí i to, co jsem uvedl v kapitole o duševních rozdílech mezi muži a ženami, že totiž u mužů je častější zájem o věci a abstrakta.

Celkově třeba říci, že horší organisovanost žen je vážnou příčinou jejich nižších mezd, a to z příčin nesnadno odstranitelných.

4. VĚTŠÍ OCHRANA VÝDĚLEČNĚ ČINNÝCH ŽEN SOCIÁLNÍMI ZÁKONY.

Sociální zákonodárství naše i cizí vyžaduje od zaměstnavatelů mnohem větší péče o ženy nežli o muže a znemožňuje podnikatelům zaměstnávat ženy k čemukoliv a kdykoliv.

Československé zákonodárství, vycházejíc z poznatku, že námezdní

¹²²⁾ „Zastaralé názory na ženu udržují v nich víru, že sňatkem budou vysvobozeny a zbaveny všech nepříjemností výdělečné práce a že práce, ve které působí, je dočasná. Pojímání práce jako přechodné otupuje smysl pro solidaritu a dobývání příznivějších podmínek.“ (Přínovotná na sjezdu Odborového sdružení československého v r. 1930.)

¹²³⁾ Christine Ragazová: Die Frau in der schweizerischen Gewerkschaftsbewegung, str. 33.

¹²⁴⁾ Franzen-Hellersbergová zjišťuje též, že dělnice od sebe značně odděluje potřeba erotisovati muže „jediné, co jim zůstává k uspokojení“. Tímto způsobem izolované ženy automaticky dostávají se do role ovládaných. (Die jugendliche Arbeiterin, str. 29.)

práce má na ženu hlubší a nepříznivější vliv než na muže, má především snahu chrániti zdraví ženy, zejména zdraví ženy-matky. Tak v Čs. republice nesmí býti žen používáno k pracím podzemním, čítaje v to i odklize (§ 11, odst. 2, zák. o osmihodinné době pracovní). Ženy mladší 16 let nemohou býti zaměstnány při režijních stavbách železničních a v jejich ústavech pomocných. Již před převratem mohly býti ženy nad 16 let zaměstnány jen při pracích lehkých (§ 47 zákona č. 156/1902). Dnes je zákonem stanoveno, že žen mladších než 18letých je dovoleno užívatí jen k pracím lehkým, které neškodí jejich tělesnému vývoji (§ 11 zákona o osmihodinné pracovní době).

Rovněž zásadně zakazuje naše zákonodárství noční práci žen, při čemž se noční dobou rozumí doba od 10 hodin večer do 5 hodin ráno (§ 9 zákona č. 91/1918). Ašak tento zákon má výjimky tak četné, že prakticky je jeho význam jen malý. Na trvalo je povolena noční práce žen, starších 18 let, pro podniky zemědělské, vinařské a ovocnářské, a to pro obsluhu dobytka, práce spojené s přípravou výrobků a s dovozem na trh, pokud tyto práce nemohou býti konány v době denní, dále pro telegrafní a telefonní službu, výpravny novin, divadla, zábavní podniky, mlékárny, hotely a kuchyně v hostinských živnostech, pokladny dopravních podniků, lékárny, nemocnice, porodnice, ústavy pro choromyslné, donucovací pracovny, polepšovny (nařízení ze dne 11. ledna 1919 a 1. prosince 1921). Také v závodech s nepřetržitým provozem nebo tam, kde toho vyžaduje veřejný zájem a kde práce žen není namáhavá, je noční práce žen, starších 18 let, na trvalo povolena. Na dobu přechodnou je dovolena noční práce žen v závodech zpracujících suroviny nebo látky rychle se kazící. Po dobu sezony je povolena noční práce žen pro tovární výrobu konserv, ovocných šťav, sušení zeleniny a ovoce.

Naše zákonodárství vychází vstříc také vdaným ženám, které kromě práce námezdní musí se starati také o svoji domácnost. Nedělní klid musí začínati pro ženy, zaměstnané v továrnách, nejpozději v sobotu ve 2 hodiny odpoledne (§ 5 zákona o osmihodinné době pracovní). Výjimky jsou povoleny ministrem sociální péče po dohodě se zúčastněnými ministry pro prádelny a žehlírny, výrobu smutečních oděvů, výrobu sušené zeleniny, konserv, mlékárny, výrobu sodové vody, cukrovary a rafinerie, tiskárny (čl. III. nařízení ze dne 11. ledna 1919) a v maloživnostech, na př. hostincích, kadeřnictví atd. (výnos min. soc. péče z 21. března 1919).

Dále poskytuje ochranu naše zákonodárství matkám. Šestinedělky mohou býti zaměstnány v podnicích, podléhajících živnostenskému řádu, teprve šest neděl po porodu (§ 94, odst. 4. ž. ř.). Toliko v hornictví při potřebných pracích a při režijních stavbách železničních

může býti tato doba zkrácena na čtyři týdny. Avšak v hornictví jenom v tom případě, potvrdí-li lékař, že žena je schopna práce.

Bohužel, chybí našemu sociálnímu zákonodárství řada ustanovení, jež by ochranu matek učinila skutečně účinnou. O této otázce bylo jednáno na první mezinárodní konferenci práce, konané ve Washingtoně r. 1919, a zde byl též schválen návrh úmluvy o zaměstnávání žen před porodem a po porodu. Srovnáme-li československé zákonodárství s ustanoveními, navrženými ve Washingtoně, vidíme, že nám chybějí zejména tato ustanovení:

a) ochrana matek před porodem v tom směru, že mohou opustiti zaměstnání, prokáží-li lékařským vysvědčením, že očekávají porod pravděpodobně během šesti neděl, bez nebezpečí propuštění;

b) zákaz propuštění námezdně činných žen určitou dobu před porodem a po porodu;

c) ustanovení, že ženám, které se po porodu opět vrátily do práce, musí býti poskytnuty pravidelné přestávky ke kojení, při čemž tato doba má býti započítávána do pravidelné pracovní doby zaměstnankyně a má jí za ni příslušetí mzda;

d) ustanovení, že ženy nesmějí býti zaměstnány šest neděl po porodu, má býti doplněno v tom smyslu, že pracující ženy nemusí nastoupiti práci a nesmějí býti propuštěny po dobu dalších šesti neděl, nastane-li lékařsky prokázané onemocnění.

Řada průmyslových států zavedla již uvedená ustanovení. V Československé republice je třeba pospíšiti si s uzákoněním uvedených ustanovení nejen z důvodů lidskosti, ale i proto, aby mohl býti ratifikován zmíněný již návrh úmluvy o zaměstnávání žen před porodem a po porodu, přijatý na I. mezinárodní konferenci práce ve Washingtoně, mající na zřeteli ochranu klesající porodnosti.¹²⁵⁾

Ochrana výdělečně činných žen sociálními zákony bývá považována za vážný zásah do jejich smluvní svobody. Tvrdí se, že žena může následkem zákonných opatření nabídnouti zaměstnavateli méně než muž, a proto že jí zaměstnavatel dává právem mzdu nižší (Open Door Council). Je toto tvrzení oprávněné? Způsobují uvedená zákonná opatření vážné rozdíly mezi mzdami žen a mužů? A konečně: mají ženy v oborech zákonem nechráněných vyšší mzdy než v oborech ostatních?

Podle sdělení živnostenských inspektorátů je velmi těžké rozlišovati v konkrétních případech práci těžkou a lehkou. Na př. podávání

¹²⁵⁾ Podrobnosti lze nalézt v publikacích: Die Regelung der Frauenarbeit, Übersicht über den gesetzlichen Frauenschutz, Internationales Arbeitsamt; Dr. Jos. Skoch: Mezinárodní organizace práce a Československo, Praha 1928, str. 56 a další.

cihel při stavbě, nošení malty, práce žen při zemědělství nejsou pracemi lehkými, ani lehčími práce mužů. Není takřka případů, kdy by živnostníci inspektoři zakročovali proti používání žen k těžkým pracem.

Nedodržování osmihodinové doby pracovní a nedělního a nočního klidu je zvláště v maloživnosti veřejným tajemstvím jak u žen, tak u mužů. Toliko velké továrny jsou nuceny dodržovati zákonné předpisy, neboť jsou snadněji kontrolovatelné. Ochrana šestinedělek mívá se často s účinkem proto, že zaměstnavatelé propouštějí těhotné ženy delší dobu před porodem. Kromě toho je počet porodů u dělnic poměrně tak malý, že nemůže ohroziti vážně mzdy všech dělnic.

Mzdy žen v oborech nechráněných nejsou o nic vyšší než v oborech chráněných. Tak na př. továrny na konzervy a mlékárny jsou vyňaty ze zákazu noční práce žen, a přece průměrné střední mzdy žen v těchto podnicích nečiní více než 63% a 55% mezd mužů.¹²⁶⁾ Pohybují se tedy mzdy i v těchto oborech okolo československého průměru, v mlékárnách dokonce značně pod ním. Podobně mzdové statistiky ze zemí bez sociální ochrany žen nevykazují ženské mzdy o nic vyšší než země ochranou pokročilou. Pravidlem bývá spíše opak.

Nelze tedy říci, že by ochrana výdělečně činných žen působila u nás nepříznivě na jejich mzdy. Příčiny nižších ženských mezd jsou rázu mnohem vážnějšího. Naopak třeba říci, že sociální zákony, i když hned plně nepůsobí, vychovávají veřejné mínění k novému chápání mravnosti a sociální spravedlnosti.

5. POMĚR MEZI NABÍDKOU MUŽSKÝCH A ŽENSKÝCH PRACOVNÍCH SIL.

Poměr mezi nabídkou ženských a mužských pracovních sil na trhu práce nelze statisticky prokázati, neboť značné množství žen, schopných a ochotných výdělečně pracovat, neuchází se o práci právě v okamžiku, jež bychom zvolili pro srovnání, kdežto muži schopní výděleku se ucházejí o práci téměř všichni. Mnoho žen totiž, jež se starají o svou domácnost, neuchází se o místo kdekoliv, nýbrž čeká, až se jim naskytne vhodná práce v blízkosti jejich domova, jež by jim umožňovala starati se zároveň aspoň částečně o domácnost. Mnoho z nich se uchází o místo dokonce jen v obdobích, kdy jsou k tomu finančně nuceny nebo mají-li výhodnou možnost si přivydělati. Statistika dokazuje, že mezi těmito ženami vzrůstá stále počet odborně vzdělaných, kvalifikovaných žen s několikaletou praxí, jež se sice

¹²⁶⁾ Statistika invalidního a starobního pojištění a nemocnosti dělníků za léta 1929—30, str. 110.

v manželství svého povolání vzdaly, ale které chtějí znovu ve svém povolání pracovati, budou-li toho potřebovati.

Můžeme proto právem mluvit o latentní nabídce ženských pracovních sil, jež vystupuje na trhu práce jen za určitých okolností a kterou nelze statisticky zachytiti. A tento fakt působí velmi nepříznivě na výši ženských mezd, neboť dnes zaměstnané ženy nikdy nevědí, kdy a kde vystoupí proti nim konkurentky s ještě menšími mzdovými nároky. Nepříznivě na mzdy žen působí také to, že nelze tuto skrytou rezervní armádu ženských pracovních sil organisovati.

Kromě toho je důležité, že většina výdělečně činných žen jsou dělnice pomocné, nekvalifikované nebo neúplně kvalifikované. Proto se nabídka žen soustředí toliko na určité práce, kdežto nabídka mužů je rozložena rovnoměrněji na všechna zaměstnání. Zde působí i to, že ženy jsou i dnes z mnohých povolání prakticky vyloučeny (sazečství, námořnictví, havířství, kněžský úřad atd.), takže se jich ve zbývajících povoláních nabízí relativně více než mužů.

Správně poukazuje Bebel také na to, že „žena je připoutána k místu, kde pracuje, a k jeho nejbližšímu okolí a nemůže měniti místo svého pobytu jako muž v mnoha případech“.¹²⁷⁾ Tato nepohyblivost ženských pracovních sil souvisí s okolnostmi uvedenými na počátku této kapitoly. Manžel nebo otec je pravidelně hlavním živitelem rodiny a stěhuje se tam, kde je pro něho zaměstnání nejvýhodnější. Na dceru nebo na ženu se při tom málo ohlíží. To nemusí sice, ale může způsobiti na některých místech koncentraci nabídky žen, k níž přispívá ještě uvedená menší pohyblivost vdaných žen, která jim zabraňuje přijmouti místo ve vzdáleném závodě od jejich domova. Ve Spojených státech bývá uváděno o tom sice neprokazatelné, ale dobré srovnání: muži hledají místo nejmenší nabídky a nejvýhodnějšího zaměstnání, ženy jsou vyhledávány zaměstnavateli tam, kde je jejich nabídka největší a kde je možné zaměstnati je za podmínek pro ně nejméně výhodných.

Koncentrace nabídky žen jak místní, tak v určitých zaměstnáních stlačuje buď jen mzdy žen, nebo i mzdy mužů. První případ nastává, vykonávají-li muži a ženy práce rozdílné. To je pravidlem u nás. Jiný případ jest, že muži a ženy vykonávají tytéž práce, a pak ovšem zvýšená nabídka žen stlačuje i mzdy mužů.¹²⁸⁾ Poslední okolnost nemusí tedy býti vždy jen příčinou nižších ženských mezd, neboť může působiti i na mzdy mužů.

¹²⁷⁾ A. Bebel: Žena a socialismus, str. 219.

¹²⁸⁾ Srovnej dr. Josef Macek: Základy sociální politiky, str. 164: „Velká nabídka pracovních sil stlačila cenu práce všude tam, kde se ženská práce dostala.“

6. VLIV TRADICE A VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ.

Hned na prvních stránkách této studie jsem uvedl, že před 500 lety existovaly rozdíly mezi mzdami žen a mužů, podobné celkem rozdílům dnešním. Životní standard, jež si vytvoří jednotlivé třídy dělnictva, působí daleko do budoucnosti na mzdy příslušníků jednotlivých kategorií, a to nejen proto, že průměrní příslušníci jednotlivých tříd se s ním spokojí, ale též proto, že pro nemysliví lidi, jichž je vždy velké procento, je dostatečným důvodem pro to, co jest, to, co bylo. A tak velmi mnohým zdají se býti nižší mzdy žen přiměřené proto, že ženy vždy dostávaly nižší mzdy než muži. Toto veřejné mínění je pak ovšem rovněž důležitým regulátorem výše mezd.

Avšak mzdy žen jsou snižovány i jinými psychickými vlivy, plynoucími z mužsky orientované evropské kultury. Předně zde působí přesvědčení velké části veřejného mínění o inferioritě ženy. Všeobecně se má za to, že se ženy nehodí pro soudcovství, pro stav kněžský nebo pro vedoucí místa v podnicích, ačkoliv nikdy nebylo vědecky prokázáno, že by postrádaly pro to duševních vlastností a schopností. I o kvalitě lékařek, které se osvědčily, jsou mezi lidmi pochybnosti a chyby jednotlivých žen, byť nebyly o nic častější chyb mužů, se zevšeobecňují na všechny ženy. Dokonce i ženy mají předpoklad, že mnohé práce, které ženy dělají dobře, dělají muži lépe. Tak na př. se domnívají, že krejčí propracují lépe kostym než krejčové, o švadlenách ani nemluvě. Přirozeně, že tohoto soudu veřejného mínění dobře využijí zaměstnavatelé.

Tradice působí však na mzdy žen i jinak. Veřejné mínění, ať právem či neprávem, se stále ještě nevzdalo these, že žena patří do rodiny, do domácnosti. I mnohé odborové organizace budují na této ideologii. Proto je veřejným míněním považována výdělečně činná žena toliko za sílu pomocnou a mnohdy je v podnicích a úřadech pouze trpěna. Pro mnohé zdají se pak býti tyto okolnosti dostatečným důvodem pro to, aby ženy dostávaly mzdy nižší.

Tradice působí dále na rodiče mnohých dívek tak, že neposkytují svým dcerám náležitě odborné průpravy do života. Musejí-li se pak takové ženy přece chopiti výdělečné práce, rozšiřují řady dělnic nekvalifikovaných s nejnižšími mzdami.

A stejně působí tradice i na odborovou organizovanost žen, která by byla s to ženské mzdy zvednout. Ženské organizace, politická a lidská práva žen vůbec jsou něčím relativně novým, co bylo ženám dáno, ale čeho si samy a vědomě nevydobyly, a proto jen menšina jich chápe význam těchto práv.

¹²⁹⁾ Viz dr. Josef Macek: Zápas s omylem a chudobou.

Tradice je velkým nepřítelem pokroku a zlepšení poměrů společenských nejen v tomto případě, ale i v řadě jiných problémů. Uvědomme si, jak působí tradice na př. na naše pojetí měny (musí býti podložena zlatem!), obchodní bilance, soběstačnosti, nadvýroby, přelidněnosti atd.¹²⁹⁾ Důležitým úkolem sociálních reformátorů je proto boj s tradicí, která často znamená předsudek.

7. SOUHRN.

Uvážíme-li všechny tyto vzájemně se prolínající vlivy, jež způsobují nižší odměňování ženské námezdní práce, vidíme, že tento zjev může býti jen částečně odůvodněn menší výkonností žen, ať už je tato výsledkem menší síly tělesné, těhotenstvím a menstruací, menší kvalifikovanosti, menším zájmem o výdělečnou práci, nižším věkem, častějším střídáním zaměstnání, nebo následkem únavy, způsobené prací v domácnosti. Rozdíly ve vlastnostech duševních a povahových mohou býti v jednotlivých povoláních právě tak příčinou větší výkonnosti žen jako větší výkonnosti mužů.

Avšak přes to, že je třeba přiznati v dnešní době částečnou oprávněnost nižších ženských mezd, nelze považovati za vysvětlení celou dnešní diferenci mezi mzdami žen a mužů toliko rozdíly ve výkonnosti. Rozdíl mezi mzdami žen a mužů je dále způsoben:

- a) menšími požadavky a nižší životní úrovní žen;
- b) menší politickou a hospodářskou mocí žen, která pramení ze slabší odborové organizovanosti a organizovatelnosti;
- c) větší latentní nabídkou žen na trhu práce a mnohdy větší místní koncentrací nabídky;
- d) a konečně nejsilněji snad působí tradice, konservatismus myšlení a hodnocení.

Větší zákonnou ochranu výdělečně činných žen lze jen velmi zřídka označiti za příčinu, spolupůsobící nepříznivě na výši ženských mezd. Sociální zákony chrání ve skutečnosti jen velmi malé procento výdělečně činných žen.

Poněvadž nižší mzdy žen jsou způsobovány i jinými okolnostmi než menší výkonností žen, můžeme říci, že výše ženských mezd je ve většině případů neodůvodněně nízká proti mzdám mužů.

IV. ZÁSADY, PODLE NICHŽ BY MZDY ŽEN MĚLY BÝTI STANOVENY.

1. NUTNOST ZÁSAD.

Nižší mzdy žen bývají mnohdy považovány za spravedlivé, i když nejsou odůvodněny menší výkonností, a to proto, že názory na spravedlnost mzdy jsou velmi různé. Je proto třeba dokazovat nejen neodůvodněnost, ale i nespravedlnost nižších ženských mezd, což je možné jen kritikou zásad, jimiž se dnes řídí mzdy žen, a zjištěním zásad, podle nichž by mzdy měly být stanoveny. Při tom třeba konstatovat, že otázka spravedlivých mezd žen není jen otázkou ryze ženskou, ale otázkou všech námezdních pracovníků. Zmatek v zásadách, podle nichž by měly být mzdy žen stanoveny, nemůže přispět k veřejnému ujasnění pojmu spravedlivé mzdy vůbec. Výdělečně činné ženy pak měly by si uvědomiti, že se jejich mzdy podstatně nezlepší, dokud si veřejné mínění neujasní, co je v hospodářském životě spravedlivé a co nikoliv, a dokud si neuvědomí zásady, jimiž by se vůbec všechny mzdy měly řídit.

2. ZÁSADY SPRAVEDLIVÉ MZDY V MINULOSTI.

„Zásady se v nás tvoří a přetvářejí životní zkušeností,“¹³⁰⁾ a proto tak, jak se během staletí vyvíjel a měnil hospodářský život národů, měnily a přetvářely se hospodářské zásady a názory současných generací. Dokonce i v témž časovém období se hospodářský život jednotlivých zemí od sebe liší a nelze se proto diviti, že rovněž hospodářské zásady různých zemí vykazují značné rozdíly.

Avšak zásady hospodářské nejsou jen odrazem svého hospodářského prostředí, ale uplatňují se v nich také ideje mravní, politické a náboženské. A poněvadž různé doby a země stavějí do popředí různé nejvyšší hodnoty, je pochopitelné, že i tady je pramen rozdílnosti hospodářských zásad.¹³¹⁾

Tak středověk s feudálním zřízením a neobyčejnou mocí církve katolické uznával hierarchii stavů a na ní vybudovanou universalistickou „justitiam distributivam“ (spravedlivé rozdělení důchodů). Podle tehdejších názorů, hájených filosofy a náboženskými mysliteli,

¹³⁰⁾ Dr. Josef Macek: Základy sociální politiky, str. 206.

¹³¹⁾ Podrobněji v mé práci „Hospodářské systémy dneška“, Olomouc 1935.

zvláště Tomášem Aquinským, byl považován za spravedlivý takový důchod, který umožňoval každému žiti svému stavu přiměřeně. Každému stavu náleželo určité „suum“ (to, co mu patří); jiné „suum“ měl kněz, jiné šlechtic, jiné obchodník a jiné dělník. Ženy jsou universalismem podceňovány. Sám Aristoteles, původce filosofie universalistické, praví, že příroda tvoří ženy jen tehdy, když se jí nezdaří stvořiti muže. Žena je odkazována do kuchyně a považuje se za samozřejmé, že pracuje-li náhodou výdělečně, dostává nižší mzdu.

Století XVII. a první polovina století XVIII. postavila do popředí ideu státu a sjednoceného národa. Moc a blaho státu nebo národa stává se nejvyšším cílem. Tento systém, zvaný zprvu merkantilismem, později nacionalismem, vysvětluje hierarchii důchodů hierarchií účelů, k jejímuž uskutečnění jednotlivé pracovní úkony slouží. Nacionalisté považují za spravedlivé, jestliže je přiznávána vyšší mzda té práci, jež v hierarchii účelů národního hospodářství uskutečňuje účel vyšší. I v tomto systému je úkolem ženy především mateřství (početné vojsko); je-li zaměstnána, jest jen silou pomocnou.

Jako reakce proti těmto systémům přichází v druhé polovině XVIII. století liberalismus, který vládne svrchovaně téměř po celé století XIX. Vůdčí ideou jeho jest princip svobody, bohatnutí, autonomisace hospodářských činností. Vzrůstající průmysl potřebuje levné dělnictvo, a tu jsou ženy všeobecně přijímány do továren. Liberalismus vybudoval řadu mzdových teorií, které všechny vykazují určitý společný rys: hájí názor, že dělník dostává za svou práci odměnu, která je přiměřená jeho vlohám, námaze nebo užitečnosti, případně že výše jeho odměny je dána přirozeným rozdělením mzdového fondu.¹³²⁾ Dělník nemůže býti předmětem vykořisťování, jelikož jeho mzda vzniká svobodnou pracovní smlouvou, která je uzavírána v souhlase s všeobecnými zákony cenovými. Nelze mluvit o spravedlnosti tam, kde jde o zjevy přirozené, jako je bouře, jarní vánek nebo povodeň. Je možné řídit se jenom zjištěnými zákonitostmi. A proto právem píše paní Webbová, že jedinou zásadou pro určování mezd jak žen, tak mužů bylo v první polovici XIX. století „nemítí žádných zásad“.¹³³⁾

Není pochyby o tom, že liberalistický řád zprvu fungoval poměrně dobře. Svoboda hospodářská a politická vnesla nebývalý spád do společenského dění a způsobila netušený rozvoj nejen výroby průmyslové, obchodu, dopravy a bankovníctví, nýbrž i rozvoj věd a umění. Avšak brzy se objevují stíny a ty houstnou čím dál, tím víc.

¹³²⁾ Teorie produktivity, teorie mzdového fondu, Smithova teorie tržní, Walrasova teorie rovnováhy sil hospodářských, teorie hraničního užitku.

¹³³⁾ Mrs. Sidney Webb: The Wages of Men and Women: Should they be equal?, str. 8.

Vzrůstá třída proletariátu, hospodářské krise se dostávají vždy častěji a působí stále větší škody v hospodářském životě. Kritiků současného řádu přibývá. Objevují se mezi nimi takoví, kteří žádají jiné, hospodárnější a spravedlivější uspořádání hospodářského života, odstranění všech dnešních bezpracných důchodů, křivd a náhod, zavedení plánu a řádu do hospodářského života a podrobení jeho principům mravním. Jsou to socialisté. Nejsou jednotni ve svých názorech a představách o tom, co je žádoucím, spíše jsou jednotni v kritice trvajících společenského řádu.

Pokud jde o mzdu, shodují se v tom, že to, co dnes dělník nebo dělnice dostává, je existenční minimum, stačící právě, aby početně udrželo proletariát v tom stavu, jaký podnikatelé pro výrobu potřebují. Dělník dnes nedostane celý výsledek své práce, nýbrž jen nepatrný podíl. Zbytek si ponechá kapitalista. Socialisté považují porůznu za spravedlivé tři zásady, podle nichž by mzdy měly být upraveny:

Od každého podle jeho sil a každému podle jeho potřeb.

Všem stejně.

Každému podle jeho zásluh.

Poněvadž jedním ze základních principů socialismu je zásada rovnosti, přiznávají socialisté ženám rovné právo na práci a rovnou odplatu za ni tak jako mužům.

3. DNEŠNÍ ZÁSADY SPRAVEDLIVÉ MZDY ŽEN.

Zásady pro stanovení mezd, hlášané jednotlivými systémy hospodářskými, si jednotlivé skupiny společenské podržely podnes.

Stoupenci katolicismu, kněží a šlechta, uznávají principy universalismu, třeba poněkud pozměněné. Dokonce celý stát (Rakousko) snažil se nedávno zavést katolické stavovství úředně. Papežské encykliky přejímají sice již některé ze socialistických myšlenek, ale v principu setrvávají na původních neurčitých zásadách pro spravedlivé rozdělení výnosu. Jsou odsuzovány snahy těch, kteří „šíří zásadu, že práce má být odměněna mzdou právě takovou, jakou hodnotu mají plody prací získané“.¹³⁴) Také nesmí prý být nevhodně a neprávem uváděn výrok apoštolův: „Nepracuje-li kdo, ať nejí,“ neboť „neučí apoštol nikterak, že práce jest jediným důvodem, aby člověk dostal výživu a důchod“.¹³⁵) Krátce: „Každému ať se tedy přírůže ten podíl na statcích, který mu přináleží.“ Jaký podíl mu však přináleží, encyklika neříká.

¹³⁴) Encyklika Pia XI. o znovuvybudování společenského řádu v duchu evangelia. (Quadragesimo anno expleto), str. 29.

¹³⁵) Tamtéž, str. 26.

Ženy podle encykliky mají sice pracovat, ale především ve své domácnosti, nebo mají pomáhat mužům. Pracují-li matky mimo domov, pak ať je to blízko domova a ať jsou to práce hospodyňské. „Je však nejhorším zlořádem a všemi prostředky se musí pracovat o jeho odstranění, když pro nedostatečnost mzdy otcovy jsou matky nuceny k výdělečné činnosti mimo domov a musejí zanedbávat své zvláštní starosti a povinnosti, především výchovu dětí.“¹³⁶) Jest proto usilovati o to, aby otec rodiny měl mzdu dostatečnou, která by slušně stačila ke krytí společenských potřeb rodiny. Z uvedeného plyne, že dnešní katolicismus činí rozdíl mezi mzdami žen a mužů, jednak žádaje toliko pro muže mzdy rodinné, jednak tím, že považuje ženskou výdělečnou práci za všeobecně nesprávnou a v nutných případech za práci pomocnou.

Byrokracie, válečný průmysl, vojáci a všechny složky hospodářského života, které nedorostly k internacionalismu a liberalismu silného kapitálu, hlásají principy nacionalismu. Podnikatelé exportéři tvrdí, že by nemohli vyvážet, kdyby neměli levných ženských pracovních sil a aktivní bilance obchodní byla již důležitým bodem kreda merkantilismu. Kromě toho dokazují, že pro ženy je lépe, pracují-li za mizerné mzdy, než kdyby nepracovaly vůbec. Itálie a Německo uskutečňují tyto principy ve velkém.

Velkokapitalisté, velkopřemyslníci, velkoobchodníci a finančníci, které přivedlo uplatnění liberalistických zásad k slávě a moci, jsou nadšenými stoupenci liberalistických zásad přes to, že v době rozvratu světového hospodářství snaží se získati co nejvíce z hospodářské autarkie, hlášané nacionalismem.

A konečně socialismus je stále vírou sociálně nejslabších a pokrokové inteligence. Je dnes jediným směrem, který práva žen opravdu hájí.

Kromě uvedených hlavních principů spravedlivé mzdy jsou však porůznu přijímány jednotlivými skupinami hospodářskými zvláštní zásady pro stanovení ženských mezd, jež namnoze naprosto nesouhlasí se všeobecnými mravními zásadami svých hlasatelů.

Tak mnozí podnikatelé, kteří jsou především zastánci zásady, že ve věcech dělnických mezd jsou jakékoliv mravní zásady škodlivé, zdůrazňují, že ženská námezdní práce jest jen prací mimořádnou, pomocnou, a proto jest prý spravedlivé, je-li pracujícím ženám poskytován za jejich práci jen jakýsi příspěvek k částečnému hrazení jejich potřeb. Nedostatečnou odměnu žen ospravedlňují také tím, že ženy většinou bydlí se svými příbuznými a nenesou náklad na

¹³⁶) Encyklika Pia XI. o znovuvybudování společenského řádu v duchu evangelia (Quadragesimo anno expleto), str. 30.

vydržování samostatné domácnosti. Také bývá tvrzeno, že ženy mají menší osobní potřeby než muži a že jest proto správné, mají-li zásadně mzdy nižší. Jedním z argumentů podnikatelů jest též, že uchazeči pro jakékoliv povolání mají býti řádně kvalifikováni. Poněvadž ženy jsou většinou kvalifikovány huře než muži, musí prý jejich odměna všeobecně být nižší.

Dělníci smýšlení socialistického teoreticky přijímají sice zásadu rovnosti pohlaví, ale nevidí dosud v ženě spolupracovnici, nýbrž konkurentku, která jim ubírá práce a kazí mzdy. Proto se jejich názory na spravedlnost ženských mezd neliší vlastně od názorů podnikatelů. Opět bývá zdůrazňována různost potřeb, rodinné závazky mužů, různost kvalifikace a výpomocný charakter ženské práce a dokazována tak spravedlnost nižších ženských mezd. Také bývá hájena zásada nezadatelnosti mužských práv na určitá výnosnější povolání nebo vedoucí místa v závodech. (Sazeči, vedoucí v dílnách a úřadech.) Muži vůbec nevidí rádi, pracuje-li žena jinak než necvičená dělnice. Je to také jeden z důvodů, proč v málo podnicích pracují ženy s muži dohromady a proč se vytvořily pojmy tak zv. „mužské práce“ a „ženské práce“ (přirozeně méněcenné), z nichž vplynuly rozdílné „mužské mzdy“ a „ženské mzdy“.

Avšak čím dále početnější jsou dělníci, kteří se stavějí na stanovisko žen a žádají pro obě pohlaví „za stejnou práci stejný plat“. Tato zásada souhlasí sice s moderními názory mravními, ale je dosti nejasná, neboť umožňuje různý výklad. Podle ní jest možno tvrditi, jednak že různost výše mzdy se má řídit velikostí námahy, kterou práce vyžaduje, jednak že mzda má býti měřena podle množství a jakosti dělníkova výrobku. Protože však velikost námahy jest těžko měřitelná, kdežto množství a jakost výrobku jsou snadno měřitelné, bývá zásada „za stejnou práci stejný plat“ vysvětlována tak, že sazby od kusu mají být pro obě pohlaví stejné, ale mzdy časové jsou ponechávány dohodě mezi zaměstnanci a zaměstnavateli.

Rovněž odborové organizace přijímají za svou zásadu, že „práce má býti odměňována podle výkonu a nikoli podle pohlaví“¹³⁷⁾, avšak s tím omezením, že příkládají mzdám též „význam sociální“, čili snaží se dosáhnouti pro muže takových mezd, aby z nich mohli uživiti své rodiny, u žen pak se spokojují se mzdami nižšími. Tuto svou politiku odůvodňují tím, že pro dělnické ženy jest výdělečná práce při vedení domácnosti vyčerpávající, nevhodná, a proto že jest jim usilovati především o to, aby mzdy mužů byly takové, aby tito „manželkám výdělečnou práci nevnucovali“¹³⁸⁾.

¹³⁷⁾ Tajemnice Odborového sdružení čs. pí Novotná při sjezdu Odborového sdružení čs. 23. září 1930. Zápis str. 139.

¹³⁸⁾ Dopis zasláný mi Odborovým sdružením čs. dne 9. IV. 1934.

4. ROZBOR UVEDENÝCH ZÁSAD A VOLBA ZÁSAD SPRÁVNÝCH.

Sociální politika států, jimž jde skutečně o spravedlnost, nemůže se řídit zájmy jednotlivců nebo společenských skupin, nýbrž musí míti na zřeteli největší štěstí co největšího počtu občanů svého státu, šíře vzato, co největšího počtu lidí vůbec. Kriteriem spravedlnosti je trvalý intenzivní a šťastný život lidstva.¹³⁹⁾ Toto kriterium je v naprosté shodě s dnešní vědeckou etikou, jež jako nejvyšší objektivně dokazatelný princip stanoví udržování, šíření a všemožné stupňování života co největšího počtu lidí.¹⁴⁰⁾

Tato základní zásada mravní znamená také uznání práva na život, které by ovšem bylo ilusorní bez uznání práva na prostředky k životu. A poněvadž prostředky k životu si může opatřiti dnes většina lidí toliko prací (vyjma dětí, starce a ty, kteří v tomto hospodářském řádu mají důchody bezpracné), znamená právo na život také právo na práci a právo na důchod, který by stačil k úhradě potřeb. Existenční minimum není ovšem mravním ideálem, neboť by neumožňovalo všemožné stupňování života. Uvedený základní princip mravní musí se projevovati jako snaha o vyšší životní úroveň, a to zvláště těch vrstev obyvatelstva, jež dnes mají životní úroveň nízkou, a zde nutno jmenovati většinu výdělečně činných žen na prvním místě.

Pokud jde o poměr mezi mužem a ženou vůbec, tu není třeba se zmiňovati o tom, že dnešní mravouka považuje ženy zásadně za rovny mužům. Zásada rovnosti pohlaví byla vložena i do naší ústavy¹⁴¹⁾ a zásada rovné mzdy jest stanovena článkem 247. mírové smlouvy versailleské a opětně ji připomínají elaboráty Společnosti národů, na př. „doporučení, týkající se minimálních mezd“, usnesené 11. konferencí Mezinárodní organizace práce, konanou v Ženevě v květnu 1928.

V této práci nelze rozebírati celou ideologii jednotlivých skupin společenských a jednotlivých systémů hospodářských. Pokusím se toliko nalézt z uvedených a dnes hláсанých zásad ony zásady, jež odpovídají vytčeným požadavkům spravedlnosti a podle nichž by měly býti mzdy žen stanoveny. Vzhledem k tomu, že se zásady jednotlivých skupin společenských navzájem prolínají, proberu různé názory v tomto pořadí:

1. zásada „nemíti zásad“;
2. zásada, posuzující ženskou práci jako mimořádnou a pomocnou,

¹³⁹⁾ Dr. Josef Macek, Základy sociální politiky, str. 207.

¹⁴⁰⁾ F. Čada, Etika individuální, str. 101 a další.

¹⁴¹⁾ Ústava republiky Československé, § 106.

3. zásada nezadatelnosti mužských práv,
4. zásada samostatných „ženských mezd“ a „mužských mezd“,
5. zásada udržování konkurenční schopnosti s cizinou za cenu nižších ženských mezd,
6. zásada určování mzdy podle potřeb rodinných,
7. zásada „za stejnou práci stejný plat“.

Zásada „nemíti zásad v životě hospodářském“ nemůže obstát, neboť kdybychom ponechali mzdy nabídce a poptávce a délku doby pracovní dohody mezi podnikateli a dělníky, odsoudili bychom znovu část dělníků k věčné dřině při nejnižších možných mzdách a nezaměstnané dělnictvo k smrti hladem. Tím bychom připravili pole pro vzrůst revolučního komunismu mezi dělnictvem.

I v dnešním našem státě, který svou ústavou přijal základní principy mravní a v němž jest uplatňován jistý politický tlak na mzdy, jsou mzdy žen, jak jsme poznali, velmi nízké. Jest proto žádoucí, aby politicky všeobecně byly přijaty základní zásady mravní i pro život hospodářský a na nich aby se budovala dále právní ochrana dělnictva a zaměstnanců vůbec. Pak bude pomůženo i ženám, a to zvláště jim, pokud jde o mzdy.

Rovněž musí býti odmítnuta zásada, pokládající ženskou práci za něco mimořádného a pomocného. Je fakt, že v naší republice jest trvale v povolání činno 1,843.674 žen¹⁴²⁾, t. j. 24·3% ze všech žen a 35·9% z žen mezi 15 až 65 lety. Podobně jest tomu i v jiných státech. Kromě toho počet podniků trvale zaměstnávajících ženy stále vzrůstá. I když část veřejného mínění je proti výdělečné práci žen, zejména vdaných, nelze očekávat, že by počet výdělečně činných žen se podstatně zmenšil. Nelze proto výdělečné práci žen přikládati charakter práce mimořádné nebo pomocné a tím odůvodňovati jejich nižší mzdy.

Principem nezadatelnosti mužských práv na určitá povolání nebo vedoucí místa v závodě nemusíme se vůbec podrobně zabývat, neboť naše ústava, vybudovaná na moderních principech mravních, jasně praví v § 106, že „výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají“. Kromě toho zjistili jsme v kapitole o duševních a povahových rozdílech mezi ženami a muži, že tyto rozdíly nejsou nijak podstatné, a proto není možno předem a zásadně vylučovati z tohoto důvodu ženy z určitých povolání nebo vedoucích míst.

Zásada samostatných mezd mužských a ženských bývá ospravedlňována téměř všemi důvody, které jsme uvedli při rozboru výkonnosti žen. Dokonce bývají hájeny nižší ženské sazby při práci od kusu, a to tím, že mzdy při práci kusové musí býti stanoveny také

¹⁴²⁾ Statistická ročenka republiky Československé 1935, str. 16.

podle toho, jak dlouho dělá dělník určitou práci, neboť při delší době pracovní na jednotlivém výrobku zvyšuje se režie s osvětlením, otopením, udržováním strojů atd. Vzhledem pak k tomu, že ženy na práci kusové déle pracují než muži (jak tvrdí někteří zaměstnavatelé), jest možné i při práci placené od kusu zaměstnávat ženy jen při nižších mzdách. I když je třeba odmítnouti zevšeobecnování, nelze upříti tomuto důvodu oprávněnosti. Lze však namítnouti, že pomalí a málo výkonní muži jsou právě tak placeni při práci od kusu jako jejich zdatní druhové. — Systém mezd časových a úkolových nevyhovuje plně požadavkům moderních podnikatelů, ani zásadě spravedlnosti. Máme však již řadu vyzkoušených systémů prémiových, kterými by bylo možno výkonnost různých zaměstnanců diferencovaně a mnohem spravedlivěji odměniti.

Kromě toho bývá však namítáno, že pro podnikatele jsou ženy méně cenné, i když konají svou normální práci stejně dobře jako muži, neboť při různých výjimečných okolnostech nedovedou se uplatnit tak dobře jako muži. Tak na př. Cassel uvádí, že pokladník bude při přepadení duchapřítomnější než žena.¹⁴³⁾ Uvedl jsem již, že ženy při poruchách strojů bývají prý bezradné, zatím co muži dovedou si leccos rychle opravit sami. Také z těchto důvodů mají prý býti i při jinak stejné výkonnosti stanoveny pro muže jiné sazby mzdové než pro ženy.

Nelze pochybovati o vážnosti těchto důvodů, ale naproti tomu musí se poukázati na to, že muži také nedostávají nižší mzdy než ženy, i když je všeobecně uznáváno, že ženy určité práce vykonávají lépe (na př. kde jde o vytrvalost při jednotvárné práci, hbitost prstů,¹⁴⁴⁾ měření, cejchování,¹⁴⁵⁾ sekretářky v kancelářích, ošetřovatelky v nemocnicích, prodavačky v krámech atd.). Kromě toho, je-li skutečně důležité nebo žádoucí, aby dělník, obsluhující určitý stroj, si jej dovedl opravit, pak lze se tázati, proč pro tyto práce nejsou přijímáni toliko dělníci pro toto vše kvalifikovaní? Jestliže však to nutné není a jestliže nejen ženám, nýbrž i mužům opravují poruchy na strojích dělníci zvláště k tomu určení, pak také není důvodu, aby pro tento nedostatek žen byly ženám stanoveny zvláštní sazby. Pokud jde o službu pokladní, tu proti duchapřítomnosti mužů lze postavit všeobecně uznávaný menší sklon žen k defraudacím, což dnes pro podnikatele znamená mnohem více nežli nedostatek duchapřítomnosti při přepadení. Uvedli jsme již, že dnes na př. jsou u Baťů pokladními toliko ženy.

Zásada udržování konkurenční schopnosti s cizinou za

¹⁴³⁾ Gustav Cassel: The Theory of Social Economy, str. 337.

¹⁴⁴⁾ Podle informací osobního oddělení firmy Baťa.

¹⁴⁵⁾ B. Webbová: Wages of Men and Women: Should they be equal?, str. 37.

cenu nižších mezd týká se jak žen, tak mužů, zaměstnaných v exportním průmyslu. Tohoto principu bývá však používáno zejména proti ženám, jelikož prý levnou práci, umožňující export, lze dostatí toliko od žen. (Jablonecký průmysl, pletená kožená obuv atd.)

Na námitku, že exportem za nízké ceny se vlastně ochuzujeme, bývá odpovídáno takto: „Buď budeme vyrábět za dnešní ceny při dnešních nízkých mzdách, nebo nebudeme vyvážet vůbec a pak musíme propustit všechny dělnice.“ Lze těžko kontrolovat, do jaké míry je tato pohružka pravdivá a o kolik by se daly zvýšit v jednotlivých případech mzdy žen lepší organizací výroby a obchodu a průměřeným zmenšením zisku. Nelze však pochybovati o tom, že export za každou cenu je škodlivý jak pro postižené dělnictvo, tak pro národ a že by bylo vhodnější zanechatí produkce v oboru poskytujícím nespravedlivě nízké mzdy a zaměstnati dělnictvo v oboru jiném. Zda ovšem tento požadavek může splniti současný hospodářský řád, jest jiná otázka.

Stejně třeba odmítnouti tvrzení podnikatelů, pracujících pro domácí trh, že mnohé výrobky nebylo by možné prodávat, kdyby je nevyráběly ženy, vydělávající si při domácí práci denně Kč 1.— až Kč 5.— (krajky, nitěné knoflíky, výrobky ručně pletené atd.). Konsumenti si zvykli na řadu přesunů v hodnocení různých druhů lidské práce, na řadu přesunů cenových a zvyknou si i na vyšší ceny zboží, jež je dnes označováno za předmět neprodejný za vyšších cen. Konečně i rozbor kalkulace prodejní ceny výrobků, jež jsem uvedl, ukazuje, že více než dvě třetiny prodejní ceny detailu pohlcují zisky obchodu a režie a že tedy jen nepatrný díl z prodejní ceny připadá na odměnu domácí dělnice a surovinu.

Zásada určování mzdy podle závazků rodinných souhlasila by sice částečně s požadavky spravedlivého rozdělení důchodů, ale ve své dnešní formulaci je nepřijatelná. Neboť nyní této zásady užívají odborové organizace při všech mužských mzdách, ať již výhody z ní plynoucí mají muži svobodní či ženatí s pŕluctem dětí. Na ženy pak, třeba mají několik rodinných příslušníků, o něž se musejí starati, nikdy není vztahována. Musíme tedy odmítnouti zásadu rodinných mezd potud, pokud nepřiznává vyšší mzdy všem, kdož se musejí starati o rodinné příslušníky, a pokud favorisuje neprávem část mužů, kteří rodinné příslušníky nemají a mít nechtějí.

Zásadu rodinných mezd, aplikovanou toliko na mzdy mužů, nepovažujeme za výhodnou ani pro muže, neboť jsou-li opravdu muži odměňováni při stejných výkonech vyššími mzdami než ženy, dochází a musí docházeti k postupnému nahrazování mužů ženami.¹⁴⁶⁾

¹⁴⁶⁾ Viz str. 4 této práce.

Dosažení vyšších mezd pro zaměstnance s rodinnými příslušníky (jak muže, tak ženy) považujeme pak za dnešního stavu zákonodárství za nemožné, neboť kdyby byly stanoveny vyšší mzdové sazby pro dělníky a dělnice s rodinnými příslušníky, znamenalo by to pro mnohé okamžité propuštění. Tato zásada mohla by se uplatniti buď při velkém nedostatku dělnictva, nebo po předchozím zákonném omezení práv zaměstnavatelů, pokud jde o propuštění a výběr zaměstnanců.

Z předchozího rozboru vyplývá, že jediná možná zásada pro určování výše ženských mezd proti mzdám mužů je v tomto hospodářském řádu princip: Za stejnou práci stejný plat. Jedině tato zásada odpovídá požadavku rovnosti pohlaví, uznanému psychology i mezinárodními smlouvami a naší ústavou, a je též v zájmu mužů, aby skutečně byla uplatněna.

Viděli jsme však, že zásada „za stejnou práci stejný plat“ není zcela jasná. Někteří si totiž představují, že odměna se má řídití podle námahy vynaložené dělníkem, jiní tvrdí, že odměna se má řídití podle kvality a množství výrobku a někteří dokonce přikládají význam i délce doby, za jakou je zhotoven výrobek, a tomu, jak bylo šetřeno materiálem, stroji a pod. A konečně jsou i takoví, kteří považují za nejměrodatnější dobu ztrávenou při práci.

Není pochybnosti o tom, že subjektivní námaha dělníkova nemůže býti měřítkem odměny. Znamenalo by to, že na př. židle, zhotovená stolářem neobratným, byla by dražší než stejná židle, dokonce snad lépe opracovaná, zhotovená stolářem zručným. Mzdy časové mají pak při různých druzích práce, kde výkon dělníkův je těžko zjistitelný nebo dokonce závislý na jiných faktorech než činnosti dělníkově, právě takovou oprávněnost, jako mzdy úkolové, které jsou vhodné opět tam, kde výkon dělníkův lze přesně zjistiti a kde výkon je závislý na dělníku samém. Nelze také podceňovati význam rychlosti práce při sazbách časových a úkolových, stejně jako kvalitu výrobku, využití materiálu dělníkem, poškození strojů a pod. K těmto okolnostem je přihlíženo při různých metodách mezd prémiových (způsob Halseyův, Stromayerův, Gantův způsob bonusový, Emersonův způsob atd.).¹⁴⁷⁾ Volba vhodné mzdové formy je však již otázka jiná.

Dnešní stav, kdy ženy jsou při stejné práci a stejných výkonech placeny ještě hůře než muži, je naprosto nespravedlivý; musejí si proto sociální politikové vzítí za úkol hledati cesty k nápravě. Které cesty mohou býti voleny, ukážeme v další kapitole.

¹⁴⁷⁾ Dr. Václav Verunáč: Dělnická otázka a náš průmysl, str. 29 a další.

V. CESTY K NÁPRAVĚ.

1. VYLOUČENÍ ŽEN Z VÝDĚLEČNÉ PRÁCE NENÍ CESTOU K NÁPRAVĚ.

Při veřejných debatách o možnostech zlepšení mzdových poměrů výdělečně činných žen bylo mi několikrát namítnuto, že dnes nejde o otázku nižších nebo vyšších ženských mezd, nýbrž o to, zda ženy vůbec mají být výdělečně činné. Ženská práce bývá totiž mnohdy považována za jednu z nejdůležitějších příčin dnešní nezaměstnanosti, a proto se požaduje, aby za dnešních těžkých hospodářských poměrů výdělečná práce byla ponechána jen mužům, živitelům rodin a případně ženám svobodným, vdané ženy však aby práva na výdělečnou práci byly zbaveny. Kromě toho je odedávna tvrzeno, že žena patří do domácnosti a že její práce v podnicích, školách a úřadech ohrožuje zdravý vývoj rodiny, zejména výchovu dětí.

Uvedený problém je velmi širokou otázkou samostatnou a nespadá do rámce této práce. Poněvadž však jde o otázku apriorní, naznačím stručně, zda snahy o omezení ženské práce jsou oprávněny.

Shlediska mravního, stejně jako shlediska naší ústavy, je věc jasná. Žena je muži rovná, má téměř stejná práva a povinnosti. Omezování svobody žen ve volbě povolání nebo dokonce zákaz výdělečné práce žen odporoval by mravním názorům kulturního evropského člověka, naší ústavě a byl by krokem zpět.

Výdělečná činnost žen je však bezpochybně nutná ve velkém rozsahu již z důvodů populačních. V celé Evropě, až na Bulharsko, Lucembursko a Irsko, jest již po dlouhou dobu více žen než mužů. Světovou válkou a zdecimováním mužského obyvatelstva nadpočet žen ještě vzrostl a tím se přirozeně zhoršily sňatkové vyhlídky žen.¹⁴⁸⁾ A tak ihned po světové válce předpovídá prof. dr. Josef Gruber nutnost zesíleného vstupování žen do výdělečných zaměstnání, přesto že shlediska populačního tyto přesuny na pracovních trzích nevíť.¹⁴⁹⁾

¹⁴⁸⁾ Prof. dr. E. Schoenbaum uvádí ve své práci „Nezaměstnanost a populační problém“, že v Čechách připadalo v r. 1910 ve stáří obvyklém pro ženění 25—39 let na 1000 mužů 1030 žen, ale v roce 1921 již 1166 žen.

¹⁴⁹⁾ Prof. dr. Josef Gruber: Populační otázka, Praha 1923, str. 153.

Podle posledního sčítání lidu z r. 1930 žije v Československé republice 7,586.420 žen a pouze 7,143.116 mužů. Je tedy v naší republice o 443.304 žen více než mužů.

Ve věku od 25 do 65 let, kdy lidé pravidelně jsou odkázáni na výnos své vlastní práce nebo práce svého manžela, je v naší republice o 385.070 žen více než mužů. To jsou ženy, které nemají vůbec žádnou naději na to, že o ně bude pečovat nějaký muž, až ovšem na ty případy, kdy se jedná o ženu ovdovělou, mající pensi. Většina těchto žen je bezpodmínečně nucena býti výdělečně činná.

K těmto ženám přistupují ony, jež se nemohou provdati proto, že všichni věkem jim odpovídající muži se nežení, a dále ony rozloučené a rozvedené, jimž bývalí manželé neposkytují dostatečné alimenty.

Kromě toho z celkového počtu 1,414.705 děvčat 15- až 25letých je značné procento těch, jež rovněž musí býti výdělečně činny, aby uhájily svou existenci, pokud se nevdatí.

Je tedy zřejmé, že již z důvodů populačních musí býti v naší republice výdělečně činná značné procento žen prostě proto, že není dosti mužů, kteří by jim mohli zabezpečiti existenci. V nejbližší době lze však očekávati zmenšený tlak žen na pracovní trh, neboť mezi obyvatelstvem naší republiky do 25 let vykazují vesměs převahu muži, takže sňatkové vyhlídky dnešních děvčat jsou podstatně lepší nežli jejich předchůdkyň. Zdá se, že neviditelný genius národa pečuje o zachování správného poměru mezi počtem žen a mužů.

K důvodům populačním přistupují však důvody hospodářské. Při těchto rozborech bývá zdůrazňováno, že ženy zabírají postupně místa, zastávaná dříve muži. Jak ukáží, také tento názor není odůvodněn.

Sledujeme-li vývoj hospodářského života, vidíme sice pozvolný, ale ustavičný odklon od uspokojování potřeb v domácnosti a přechod k uspokojování potřeb podniky. Pokud jde o poměr ženské práce k práci mužské, můžeme si tento vývoj rozdělit na tři stadia.

V prvním stadiu pracují v domácnosti muž i žena společně, byť každý na jiném místě, a sami si obstarávají vše, čeho potřebují. V druhém stadiu přesunuje se těžiště výroby částečně z domácnosti do podniků, v nichž začínají pracovati muži. Žena s dětmi nebo pomocnicemi sice obstarávají stále ještě značnou část statků, sloužících k uspokojování potřeb rodinných doma, ale část jich přichází již z podniků výměnou za peníze nebo zboží, jež získal prací muž ať v podniku svém nebo cizím. Předmětů, dodávaných domácnosti podniky, stále přibývá a práce v domácnosti ubývá (pečení chleba, pletení punčoch, šití prádla a šatů, nošení vody, topiva, starost o světlo, zavařování ovoce, péče o nemocné atd.). Není proto ne-

přirozené, nýbrž souhlasí s hospodářským vývojem, že žena, zbavená podniky většiny svých dřívějších prací v domácnosti, přichází do podniků, aby mohla sobě a své rodině alespoň částečně získávat životní úroveň doby, v níž žije.

Jestliže tedy během posledního století přicházely ženy hromadně do podniků a konkurovaly mužům, nelze říci, že by zabíraly jejich místa, nýbrž že znovu získávaly místa, která zastávaly od pradávna a která byla po určité období zabrána v podnicích muži. Problémem stalo se to jen proto, že oběma pohlavím vyvstal mnohem vážnější konkurent — stroj a lidskými vynálezy spoutaná a využitá energie přírodní.

Lze sice namítati, že dnes jsou kladeny zvýšené požadavky nejen na muže v podniku, nýbrž i na ženy v domácnosti, neboť se žádá od nich sice menší kvantum práce, ale zato práce kvalitnější a oduševnělejší jak ve výchově dětí, tak v udržování domova.¹⁵⁰⁾ Nelze však zapomínati na postupující racionalisaci ve vedení domácnosti a na to, že výchova dětí přechází stále více z rodiny do školky, školy a výchovných organizací a že i péče o nemocné přesunuje se na nemocnice. Musí se proto s postupným uvolňováním ženy od práce v domácnosti počítati s její vzrůstající touhou uplatniti se intenzivněji při práci v podnicích za odměnu, jež by jí umožňovala vyšší životní úroveň.

Lze tedy shrnouti: Ženy uplatňovaly se za všech dob při výrobě statků, potřebných k udržování života. Dnešní jejich zařazení do podniků částečně již souhlasí a stále více bude vyhovovati změněným hospodářským a společenským poměrům.

Šetření v celé řadě států ukázalo též, že vyloučení určitých kategorií žen z námezdné práce bylo téměř bezvýznamným při řešení dnešní nezaměstnanosti. Tak Internationale Rundschau der Arbeit poukazuje na to,¹⁵¹⁾ že vyloučení žen z výdělečné práce bylo by skutečně možné jen ve velmi malém počtu případů, takže by nebylo radikální odpomocí nezaměstnanosti. Podle dat tohoto úřadu z roku 1925 bylo na př. v Německu ze všech zaměstnaných žen 59·3% žen svobodných a 9·9% žen ovdovělých, jež stěží lze zbaviti výdělečné práce. Jen 31·7% bylo žen vdaných. Z těchto pak 75% byly ženy, jež toliko pomáhaly ve svých rodinách (v řemeslech, zemědělství, obchodech a při domácí práci), takže na ně by se zákonný zásah vztahovati nemohl. 9% vdaných žen bylo samostatnými podnikatelkami a 5% bylo jich pomocnicemi v domácnosti, jež by bylo

¹⁵⁰⁾ Agnes Karbeová: Die Frauenlohnfrage, str. 5.

¹⁵¹⁾ Marguerite Thibertová: Wirtschaftskrise und Frauenarbeit v čas. Internationale Rundschau der Arbeit, 1933, str. 543.

velmi těžko nahraditi nezaměstnanými zedníky, natěrači, zámečníky a pod.

Stejně těžko nahrazovali bychom vdané modistky nezaměstnanými kloboučníky, švadleny krejčími atd. Zbývá tedy velmi malé procento žen, jež by skutečně mohly být nahrazeny muži.

V Německu bylo dále zjištěno, že 80% vdaných žen pracovalo z hospodářské nutnosti (v USA. 90%, v Rakousku 95·4%). Jako důvod bylo uváděno na př. to, že rodina jest zatížena dluhy za operace, léčení, nábytek, že vdaná žena musí podporovati rodiče nebo nemocné příbuzné, nebo že mzda muže nestačí na výživu rodiny.¹⁵²⁾ Vyloučení těchto žen z výdělečné práce znamenalo by finanční katastrofu mnoha rodin. A kdyby měly býti výdělečně činné ženy propouštěny podle rodinných finančních poměrů, který soud složený z lidí omylných a přístupných různým vlivům by mohl rozhodovat, která z vdaných žen výdělečnou práci skutečně potřebuje?

Pokud jde o omezení výdělečné činnosti vdaných žen, pracujících ve vyšších povoláních, nesmí býti zapomínáno na to, že kdyby tyto ženy byly zbaveny svého dnešního výdělku, musily by mnohé propustiti své služebné a dělati doma to, co dříve nakupovaly v podniku. Možno proto souditi, že vzrůst zaměstnanosti mužů nesouhlasil by s počtem žen zbavených výdělečného zaměstnání.

A konečně: nebyla by to ztráta pro národ a stát, kdyby výborné vdané ženy (profesorky, učitelky, vedoucí kanceláří a obchodů, ošetřovatelky a sociální pracovnice) musily opustit svou dnešní kvalifikovanou práci a věnovat se zaměstnání, ve kterém je mohou nahradit méně kvalifikované pomocnice?

V poslední době mluví se u nás opět o propouštění vdaných žen z veřejné služby. Poukazuje se na „dvojí plat“ manželských dvojic, kde muž i žena jsou veřejnými zaměstnanci, a v nahrazení několika tisíc vdaných žen mladými muži vidí se cesta z nezaměstnanosti. Všechny tyto návrhy nesvědčí o ničem jiném než o bezradnosti našich vedoucích kruhů, ať vládních či hospodářských, s dnešními nesnázemi hospodářskými.

Termín „dvojí plat“ je vyslovován s takovým přízvukem, jako by služné obou výdělečně činných manželů nebylo spravedlivou od-

¹⁵²⁾ Uvedl jsem již, že podle vídeňské ankety z r. 1931 41% výdělečně činných vdaných žen mělo nezaměstnané muže a že tedy ženy byly v těchto případech důležitými životkami svých rodin. Podobně bylo u nás zjištěno zkoumáním o důchodových pramenech v rodinách nezaměstnaných dělníků, že v rodinách nezaměstnaných bez jakékoliv podpory činí výdělek žen 23·86% a v rodinách s podporou jinou nežli podle gentského systému 18·24%. (Dr. Robert Kollar, dr. Stan. Režný, dr. M. Nečasová-Poubová: „Vliv krise na rodiny nezaměstnaných dělníků“, Praha 1933, str. 24.)

měnou za práci, ale nějakým darem přesycenému, utrženým od úst hladovým. Zasloužené dvojí služné rodin veřejných zaměstnanců chce se řešit zákonem, kdežto několikanásobné bezpracné důchody mnohem zámožnějších jednotlivců zůstávají nepovšimnuty. Dr. Macek praví: „Uvádí-li se jako křiklavé případy takové rodiny, kde výdělek muže a ženy přesahuje řekněme Kč 50.000.—, pak nesmíme zavírat oči před ještě křiklavějšími případy, kdy výdělek jediného muže přesahuje třeba dvakrát tolik.“¹⁵³⁾

Dr. Macek poukazuje právem také na to, že ti, kteří v odstranění žen z veřejných a po případě i soukromých zaměstnání vidí cestu z krise, považují práci za něco nerozmnožitelného, třeba jako pitnou vodu na lodním vraku. To však je velký omyl! „Práce neudělané a potřebné je všude nesmírně mnoho a úkol hospodářské politiky není brát práci z rukou jednoho a dávat ji druhému, nýbrž zaměstnávat oba — všechny lidi, kteří jsou k práci schopni a ochotni. Není žádným řešením nezaměstnanosti, když místo muže bude nezaměstnanou žena. Úkolem hospodářské politiky není dělit „spravedlivě“ nezaviněnou bídu, nýbrž dělit spravedlivě zasloužený blahobyť.“¹⁵⁴⁾

Tento problém bylo by možno osvětliti i s jiných hledisk. Uvedená data však stačí na vyvrácení zmatených návrhů, vyvolaných dnešními hospodářskými těžkostmi, a dokazují jasně, že vyloučení žen z výdělečné práce není možno považovati za řešení otázky nižších ženských mezd.

2. ZPŮSOBY ZÁMĚRNÉHO ZVÝŠENÍ ŽENSKÝCH MEZD.

Zvýšení ženských mezd alespoň na dnešní úroveň mezd mužských lze dosáhnouti trojím způsobem: především mohou zvýšení svých mezd dosáhnouti ženy tím, že se samy pokusí odstraniti příčiny, které způsobují dnešní nízký stav jejich mezd. Dále mohou dosáhnouti stejných mezd mužů a žen za stejné výkony odborové organizace při uzavírání kolektivních smluv a konečně může působiti na zvýšení ženských mezd i stát svými zákony.

Avšak dříve než budeme uvažovati o jednotlivých způsobech záměrného zvýšení ženských mezd, odpovězme na otázku, zda zvýšení nízkých ženských mezd jest možné, aniž by vážně ohrozilo chod podniků a aniž by se plně projevilo ve zvýšené ceně zboží.

Jak dokázaly četné studie zahraniční a náš sociální politik dr.

¹⁵³⁾ Dr. Josef Macek: „Strašení výdělečně činných žen“, Naše doba, červen 1936, str. 576.

¹⁵⁴⁾ Tamtéž.

E. Štern¹⁵⁵⁾, mzdy dělnictva nejsou již dávno rozhodující složkou výrobních nákladů. Právě naopak: se vzrůstající racionalisací a stále hojnějším používáním strojů ustavičně zmenšuje se podíl mezd ve výrobních nákladech, zatím co náklady za amortisace investic, úroky z kapitálu, výdaje za suroviny a režie obchodní a správní relativně stále stoupají. Na př. v československé automobilce „Praga“ činila v r. 1914 položka mezd 20% výrobních nákladů, v roce 1930 jen 13%. Podle německé statistiky, sestavené průmyslovými řediteli a závodními inženýry, kleslo mezi rokem 1914 až 1926 procento, vyjadřující podíl mzdy ve výrobních nákladech,

v prádelně	s 6·6% na 3·8%,
v pivovaru	s 12·6% na 6·8%,
v továrně na nábytek	s 24·6% na 20·0%,
ve výrobě uhlí	s 51·5% na 46·0% ¹⁵⁶⁾ .

Podobných příkladů bylo by možno uvésti více.

Naproti tomu používání moderních metod pracovních a strojů značně zvýšilo výrobnost dělnictva na hlavu, při čemž nebyly úměrně zvýšeny mzdy, ani sníženy ceny. Dr. Štern uvádí, že podle úředního německého zkoumání v 28 hlavních průmyslových odvětvích v letech 1925 až 1929 zvětšil se rozsah výroby o 28%, zatím co reálné mzdy zvýšily se pouze o 11·5%. Při tom ještě počet zaměstnaných snížil se za tutéž dobu o 4%.¹⁵⁷⁾

Podobné doklady uvádí Štern i o státech jiných. V Československu podle Zprávy živnostenských inspektorů na př. „v továrně na prádlo se výrobnost na hlavu zešestnásobnila a mzdy stouply pouze asi o 10%“. „V továrně na štetky výrobnost dělníků stoupla o 25%, jejich mzdy však byly zvýšeny jen o 5 až 8%.“¹⁵⁸⁾

Z předcházejícího stručného rozboru vyplývá:

a) že zvýšení mezd projevuje se toliko částečně v ceně zboží, a to se vzrůstající racionalisací procentem stále nižším. Tak na př. ve výrobním odvětví, v němž mzdy tvoří 10% výrobních nákladů, znamená 50% zvýšení mzdy toliko 5% zvýšení výrobních nákladů.

b) Zvýšená produktivita na jednotlivého dělníka činí zvýšení mezd nejen spravedlivým, ale i nutným, nemá-li docházeti k odbytovým krisím stále ostřejším.

¹⁵⁵⁾ Dr. Evžen Štern: „Technický pokrok, pracovní doba a mzdy“, Praha 1934, dr. Emil Schoenbaum: „Mzdy a statistika“. Publikace Sociálního ústavu „Mzdy a ceny“, Praha 1931.

¹⁵⁶⁾ Z publikace „Die Wirtschaftskurve der Frankfurter Zeitung“, citované dr. E. Schoenbaumem v uvedené studii „Mzdy a statistika“, str. 129.

¹⁵⁷⁾ Dr. Evžen Štern: „Technický pokrok, pracovní doba a mzdy“, str. 82.

¹⁵⁸⁾ Tamtéž, str. 84.

Viděli jsme, jak neúměrně nízké jsou mzdy žen ve většině výrobních odvětví a jak důležitými spotřebiteli jsou ženy vzhledem k své početnosti jako zaměstnanci a důchodci. Nelze se proto vyhnouti závěru, že dnešní odbytová krize stěží bude moci býti překonána, nebudou-li zvýšeny mzdy dělnic a služné úřednic.

Avšak zlepšení hospodářské konjunktury není jen zájmem zaměstnanců, ale i životním zájmem podnikatelů. Proto velí i jim dobře pochopený zájem vlastní, aby uvažovali o dnešním neúměrně nízkém stavu ženských mezd v souvislosti s jejich kupní silou a prosperitou svých podniků. Obávám se však, že krátkozraká mentalita většiny podnikatelů svůj vlastní zájem nepochopí a setrvá při dosavadní politice stlačování mezd. Nezbývá proto ženám, než voliti cesty, jež jsem naznačil na počátku této kapitoly.

a) Autonomní odstranění příčin nižších ženských mezd.

Skutečné nápravy dnešního nespravedlivého stavu lze dosáhnouti jenom tehdy, budou-li se o nápravu starati především postižené ženy samy. Musejí si uvědomiti, proč se s nimi zachází jinak než s muži, proč jest jejich práce hodnocena níže a proč jim mohou dnes zaměstnavatelé beze všeho platit mzdy, které nezajišťují ani existenční minimum. Neboť jak může býti ženská práce veřejným míněním plně oceněna, když ženy samy si jí necení? Proč by dnes měli zaměstnavatelé zvyšovati mzdy ženám, když tisíce žen je spokojeno s tím, co dostávají, a další tisíce jsou ochotny pracovati ještě levněji? A proč by se odborové organizace měly stavěti za zásadu „za stejnou práci stejný plat“ nejen slovy, ale i skutky, když poměrně málo žen je v nich organizováno? A proč by kterákoli strana politická si měla vynucovati jakýkoli zákon ve prospěch žen, když jejich uvědomělých a s ní pevně spjatých členek je tak málo? Jen ženy uvědomělé a organizované mohou vykonávati značný tlak na veřejné mínění, zaměstnavatele, odborové organizace a zákonodárství!

Jsou zajisté i příčiny, jež nelze odstraniti, nebo takové, na něž ženy stěží mohou míti vliv. Za takové dlužno považovati tělesné rozdíly mezi pohlavími, rozdíly duševní a povahové, rozdíly ve věku a v celkových poměrech životních. Ovšem, ani tyto rozdíly nemusí býti povahy absolutní, nýbrž mohou se vyvíjeti. Na př. duševní a povahové rozdíly mezi pohlavími jsou jistě do značné míry důsledkem jednostranně působící, mužsky orientované evropské civilizace a jen zčásti jsou povahy absolutní.¹⁵²⁾ To dokazují již zkušenosti ze Sovět-

¹⁵⁹⁾ T. G. Masaryk praví: „Nevidím žádné superiority mužů nad ženami, ani rozumové, ani mravní a ani fysické — alespoň ne nervové, když připouštím vyvinutější svaly. Vidím hlavní a přirozený rozdíl mezi ženou a mužem v tom, že

ského svazu. Ženy zastávají zde výborně řadu povolání, jež jsou u nás dosud považována za doménu mužů. Jak uvádí dr. Evžen Štern ve svých poznatkách z cesty po SSSR., jsou ruské ženy již i pilotkami v armádě, komandérkami (důstojnicemi), ředitelkami továren, konduktérkami ve vlacích, řídí v Moskvě motorové vozy pouliční elektrické dráhy, při čemž však „na rozdíl od konduktérek elektrických drah u nás za války u motoru sedí“. Dětské divadlo v Moskvě vede žena, ředitelka Saazová, a komisařkou financí největší federativní republiky ruské byla opět žena — Jakovleva.¹⁶⁰⁾ Stejně i ostatní okolnosti, způsobující dnešní značnou diferenci mezi mzdami žen a mužů (horší organizovanost, kvalifikovanost, menší zájem o práci, častější střídání zaměstnání atd.), mohou býti odstraněny a mohou je odstraniti především ženy.

Nelze ovšem popříti, že za dnešních hospodářských a společenských poměrů, kdy ženy obyčejně přestávají býti výdělečně činné, jakmile se vdají, a kdy ani nemohou býti výdělečně činné, nemají-li zanedbávati rodinu a domácnost, stěží lze očekávati všeobecné zvýšení zájmu žen o povolání, o důkladnou přípravu k němu a o řádnou odborovou organizovanost. Jediné tehdy, až dojde k takové organizaci hospodářského života, že zkrácením pracovní doby bude umožněno ženě, aby spolu s mužem pečovala o zracionalisovanou domácnost, lze očekávati, že ženy rády a se zájmem budou vykonávati svá zaměstnání, že je budou považovati za svá celoživotní povolání a že se na ně řádně připraví. Proto snahy o rozumné a spravedlivé uspořádání hospodářského života týkají se žen ještě více než mužů a ideová a politická hnutí tohoto směru měla by míti v ženách své nejupřímnější stoupence.

Ale i za dnešních poměrů je možná částečná náprava. Především lepší odborovou organizovaností dělnic. Mezinárodní úřad práce označuje špatnou organizovanost dělnic za kořen zla, a právem, neboť lépe odborově organizované dělnice budou moci solidárněji a důrazněji uplatňovati své požadavky, ať už jde o výši mzdy nebo způsob jejího vyměrování. I usměrnění nabídky ženských pracovních sil a snížení pracovní doby bylo by možno dosáhnouti při lepší organizovanosti. Dělnice však nebudou se houfně organizovati samy, neboť si samy nerozumějí. Je třeba, aby předáci odborových organizací a jejich tajemníci si uvědomili, proč je dnes těžko organizovati

žena, stávajíc se matkou, musí se poměrně delší dobu věnovat výlučněji funkcím a povinnostem mateřským. Tím mužové od samého počátku osvěty okupovali všechna zaměstnání, že se jim právě mohli věnovat nepřetržitě, a vtiskli tím celé osvětě do jisté míry mužský ráz.“ „O ženě“, str. 17.

¹⁶⁰⁾ Dr. Evžen Štern: „Kam spěje SSSR.“? Poznátka a úsudky z cesty Sovětským svazem, Praha 1935, str. 50. Viz též str. 27.

dělnice, a aby se intensivněji snažili o získání dělnic za uvědomělé členy.¹⁶¹⁾

Dále se musí ženské veřejné pracovnice snažiti o to, aby vyvrátily ve veřejnosti předsudky o méněcennosti ženské práce a menších potřebách žen a opravily běžné názory o ženských schopnostech; aby usilovaly o to, aby více žen bylo řádně kvalifikováno a aby se děvčatům dostávalo podobného vzdělání jako hochům. Není to práce, kterou lze vykonati v krátké době, ani práce snadná, neboť tradice působí vždy velmi silně. Bude proto třeba hodně trpělivosti a také více seriosnosti a objektivity při propagaci těchto myšlenek. Neobjektivní propagace mnohých feministek více ženskému hnutí škodí nežli prospívá.

b) Zvýšení ženských mezd kolektivními smlouvami.

Avšak i při malé organisovanosti žen mohou odborové organisace přispěti ke zvýšení mezd dělnic aspoň částečně důsledným požadováním jednotných sazeb za práci jak mužskou, tak ženskou a upuštěním od sazeb mužských a ženských. Zjistili jsme již, že jen zřídka kdy dostávají ženy podle kolektivních smluv za stejnou práci stejnou mzdu, přestože odborové organisace toto heslo přijaly. Ženy jsou zařaděny prostě do zvláštní kategorie mzdové a jsou postaveny na roveň výrostkům. Třeba říci, že se funkcionáři odborových organisací za tento fakt stydí a velmi neradi odpovídají na dotaz, kde a proč dostávají ženy za stejnou práci nižší mzdy než muži, i když je to zřejmé z kolektivních smluv. Pravděpodobně tlak zaměstnavatelů a odborově organisovaných mužů je silnější než dobrá vůle mnohých funkcionářů.

Avšak domníváme se, že nyní, když během posledních let krise bylo značné procento mužů nahrazeno levnějšími silami ženskými, pochopí muži, že nižší sazby žen jsou pro ně stejně nevýhodné jako pro ženy, že houževnatěji budou uplatňovati v odborových organisacích požadavek „za stejnou práci stejný plat“ a že v kolektivních smlouvách odstraní t. zv. ženské sazby. Je ovšem žádoucí, aby tato fakta byla dělníkům objasněna, neboť bez náležitého vysvětlení vede okolnost, že muži jsou nahrazováni ženami, většinu mužů spíše k požadavku omezení ženské práce než k požadavku odstranění nižších ženských mezd.

Závada je rovněž ve způsobu odměňování mužské a ženské práce. Ženy totiž jsou mnohem řídkěji odměňovány mzdami úkolovými než

¹⁶¹⁾ Pozoruhodným způsobem rozebírá tuto otázku Christina Ragazová v knize „Die Frau in der schweizerischen Gewerkschaftsbewegung“.

muži. Jest jisto, že tato různost mzdové metody je úmyslná¹⁶²⁾, neboť kdyby dnes byli muži a ženy odměňováni stejnou metodou mzdovou, byla by diference příliš nápadná a pro odborové organisace ještě trapnější. Ženy by si měly uvědomiti tento trik, jímž byly dosud obelstívány, a prostřednictvím odborových organisací by měly uplatňovati požadavek, aby byly odměňovány při všech pracích, kde muži jsou odměňováni sazbami úkolovými, týmiž sazbami.

c) Zvýšení ženských mezd státními zásahy.

Autonomní odstranění příčin ženských nižších mezd bude narážeti na četné překážky a bude asi procesem velmi pomalým. Proto lze doporučiti, aby zde zasáhl stát a odstranil aspoň nejkřiklavější příklady nespravedlivého odměňování ženské práce, resp. práce vůbec, tam, kde mzda nezajišťuje ani existenčního minima, kde dělníci a dělnice jsou vykořisťováni a kde se vytvořily celé parazitní průmysly, vybudované na kruté bídě dělníků a dělnic v nich zaměstnaných.

Zákonná regulace výše mezd není ničím novým.¹⁶³⁾ Již v r. 1563 byli smírčí soudcové angličtí zákonem zmocněni, aby určovali výši dělnických mezd podle měnicích se cen potravin. Tento zákon výslovně měl chrániti dělnictvo proti zaměstnavatelům, kdežto dříve byly stanoveny toliko mzdy maximální, aby si zaměstnavatelé dobré dělníky nepřepláceli. Teprve liberalismus a průmyslová revoluce v XVIII. století smetly anglický zákon o minimálních mzdách, jehož nebylo prý sice používáno vždy, kdy to bylo vhodné, ale který přinesl přece jistý vzestup mezd. Avšak v r. 1896 byly opět uzákoněny ve Velké Británii minimální mzdy, jimiž byla jak pro ženy, tak pro muže stanovena dolní hranice, pod niž nesměly mzdy klesnouti. V témže roce byly v australském státě Viktoria zřízeny komitety, které byly zmocněny stanoviti v průmyslových oborech s neorganizovaným domácím dělnictvem minimální mzdy a zabráňovati tak vykořisťování domácího dělnictva.

Úspěch, který toto zákonné ustanovení minimálních mezd mělo, podnítil nejen stát Viktoria, aby rozšířil zákonné stanovení mezd na všechna odvětví průmyslová, ale přesvědčil i jiné státy o účelnosti a vhodnosti tohoto zařízení. A tak v r. 1909 zavádí komitety pro

¹⁶²⁾ Zjistil jsem dokonce případy, že tatáž práce, dokud byla vykonávána muži, byla odměňována sazbami úkolovými, jakmile však muže nahradily ženy, byly zavedeny sazby hodinové, při nichž ovšem ženy dostávají méně.

¹⁶³⁾ Historii a dnešní stav mzdového zákonodárství viz v publikacích: Prof. Rud. Broda: Minimum Wage Legislation in Various Countries, Washington 1928. — Internationales Arbeitsamt. Die Regelung der Frauenarbeit, Genf 1932.

stanovení minimálních mezd v domáckém průmyslu Velká Británie, která rozšířila později platnost tohoto zákona i na všechny průmyslové obory s dělnictvem nedostatečně organisovaným. Během let 1912—17 byly zavedeny minimální mzdy pro ženy téměř v polovině států severoamerických a postupně i jinde. Tyto zákony nefungovaly však ve Spojených státech dlouho, neboť byly celé nebo zčásti prohlášeny za protiústavní. Roosevelt zavedl opět minimální mzdy jak pro muže, tak pro ženy v rámci zákona o národní obnově (NRA.), jež však oficiálně, bohužel, potkal stejný osud jako minimální mzdy dřívější.¹⁶⁴⁾

Dnes jsou zavedeny zákony o minimálních mzdách v různých modifikacích ve velmi mnoha státech. Nejčastěji se vztahují na průmysl domácký (v Československu, Francii, Irsku, Německu, Rakousku a v Argentině), neboť v tomto odvětví je dělnictvo nejvíce vydáno libovůli zaměstnavatelů, jsouc většinou velmi chudé a špatně organisované. Přes to, že se tyto zákony vztahují na obě pohlaví, mají velký význam zvláště pro ženy, neboť ženy tvoří největší díl domáckého dělnictva. V některých státech (v Australii, Anglii, na Novém Zélandě, v Jižní Africe) vztahují se zákony o minimálních mzdách na všechna průmyslová odvětví.

Následkem různého mocenského postavení dělnictva v jednotlivých státech nejsou ovšem tyto zákony prováděny všude stejně důsledně, a proto ani výsledky nejsou všude stejné. Nejlépe fungují v Australii, na Novém Zélandě a v Anglii, kde prý bylo vykořisťování domáckého dělnictva úplně odstraněno. Dobré výsledky jsou také v domáckém průmyslu v Norsku a Argentině. Nedostatečně fungují ve Francii, Německu, Rakousku, Maďarsku a u nás. J. Sirotek, zabývaje se touto otázkou u nás,¹⁶⁵⁾ pokládá za příčinu neúspěchu minimálních mezd v ČSR. nedostatečný zájem dělnictva a odborových organizací a potíže administrativní. Dnešní referent pro domáckou práci v ministerstvu sociální péče, dr. Otakar Sulík, vyslovil názor, že závadou je také to, že minimální mzdy jsou stanoveny pouze pro domáckou práci, takže se stává, že dělník, pracující v zaměstnavatelově dílně, konkuruje nižší mzdou dělníku domáckému. Podle jeho mínění měly u nás minimální mzdy určitý význam v době konjunktury, neboť tehdy bylo možno činiti na zaměstnavatele určitý nátlak. V době krise prý se stávají minimální mzdy vlastně mzdami maximálními a dělníci rádi pracují často za nižší mzdy, jen když mají práci. Stát vykonává u nás nátlak malý a spokojuje se s posicí smířčího soudce při místních sporech.

¹⁶⁴⁾ Viz též str. 25 této práce.

¹⁶⁵⁾ Sociální revue, červenec 1925.

Avšak země, v nichž se stát lépe staral o provádění zákona o minimálních mzdách než úřady naše, vykazují výsledky velmi dobré. Američtí národohospodáři Ely, Adams, Lorenz a Young konstatují, že zákonná minima skutečně zvedla mzdy, zejména mzdy žen, aniž vážně porušila cenovou hladinu; že neohrozila prosperitu průmyslu a nezabila podnikavost a vynalézavost dělnictva; nepodlomila ani sílu odborových organizací, neboť zavedení komitétů pro stanovení minimálních mezd donucuje dělníky, aby do nich volili své zástupce, a kromě toho lépe situovaný dělník a dělnice spíše se stane členem odborové organizace. Konečně podnítila zákonná minima vlády k důkladnějšímu studiu sociálních poměrů dělnictva. Naproti tomu připouštějí tíž autoři, že zavedením minimálních mezd jsou zbavováni zaměstnání méněcenní dělníci a dělnice, kteří za svou práci nezaslouží ani tolik, kolik činí minimální mzda.¹⁶⁶⁾ Avšak i tato nevýhoda má své dobré stránky. Neboť tam, kde příčinou méněcennosti byla lenost a nedbalost, nebezpečí propuštění poučí zaměstnance o tom, jak si má počínat, aby si zasloužil aspoň minimální mzdu. A tam, kde příčinou nižších pracovních výkonů je neduživost, bude alespoň stát donucen o řádnější péči o sociálně slabé a choré.

Se zřením k tomu, že zákony o minimálních mzdách se téměř ve všech zemích velmi osvědčily, zabýval se touto otázkou r. 1927 velmi důkladně Mezinárodní úřad práce při Společnosti národů v Ženevě a po zjištění zkušeností a názorů jednotlivých členských států byla otázka minimálních mezd dána na pořad XI. mezinárodní konference práce, konané ve dnech 30. května až 16. června 1928. Na této konferenci, již se zúčastnilo 46 států, zastoupených 148 delegáty a 190 poradci vlád, zaměstnavatelů a zaměstnanců, byl přijat velkou většinou přítomných delegátů „Návrh úmluvy týkající se zavedení metod pro stanovení minimálních mezd“ a „Doporučení týkající se užití metod pro stanovení minimálních mezd“. Úmluva tato byla pak četnými členskými státy ratifikována (Anglií, Francií, Španělskem, Německem, Australií atd).¹⁶⁷⁾

Podle této úmluvy mají býti minimální mzdové sazby stanoveny ve výrobních odvětvích nebo jejich částech (zvláště v domácké výrobě), kde neexistuje účinná úprava pro stanovení mezd pomocí kolektivních smluv nebo jinak a kde jsou mzdy výjimečně nízké.¹⁶⁸⁾ Slovy „výrobní odvětví“ rozumí se i obchod. „Zejména se mají vzítí v úvahu výrobní odvětví nebo jejich části, ve kterých jsou obvykle

¹⁶⁶⁾ Richard T. Ely a j.: Outlines of Economics, str. 676.

¹⁶⁷⁾ Pravidelné zprávy o stavu ratifikací této úmluvy jsou uveřejňovány v časopise Internationale Rundschau der Arbeit, vydávaném Mezinárodním úřadem práce v Ženevě.

¹⁶⁸⁾ Čl. I. Návrhu.

zaměstnány ženy¹⁶⁹⁾ se zřením k tomu, že ženy jsou většinou organisovány hůře a jejich mzdy jsou nižší.

Také pokud jde o výši minimálních mezd, jsou stanoveny přibližné směrnice. Minimálními mzdami má být zaměstnancům zajištěna slušná životní úroveň. „V tomto směru jest přihlížeti především ke mzdovým sazbám, vypláceným za podobné práce ve výrobních odvětvích, kde jsou zaměstnanci dostatečně organisováni a uzavřeli kolektivní smlouvy, anebo v případě, že by taková možnost srovnání se nevyskytovala, mělo by se přihlížeti k obecné úrovni mzdové v zemi nebo v obvodě minimálních mzdových sazeb.“¹⁷⁰⁾ Pokud jde o poměr mezi mzdami žen a mužů, připomíná doporučení „zásadu rovné mzdy bez zřetele na pohlaví pro práci stejné hodnoty, jak je stanovena v článku 427 mírové smlouvy.“¹⁷¹⁾

Metody pro stanovení minimálních mezd nejsou přesně určeny. Doporučuje se však utvoření zvláštních rad pro jednotlivá výrobní odvětví a ústředních rad pro jednotlivé výrobní skupiny nebo rozhodčí soudy. Minimální mzdy mají být výsledkem šetření o podmínkách toho kterého výrobního odvětví, jehož by se zúčastnili zaměstnanci, zaměstnavatelé a osoby nestranné, a zúčastnění zaměstnavatelé a zaměstnanci mají mít „pasivní účast při všech jednáních a rozhodnutích orgánů pro stanovení těchto mezd, a to prostřednictvím svých zástupců, rovných počtem nebo disponujících rovným počtem hlasů.“¹⁷²⁾ Jestliže v některém odvětví výrobním nebo jeho části je zaměstnáno značné procento žen, mají pak ony v mezích možnosti být připuštěny k účasti v orgánech pověřených stanovením minimálních mezd, a to jak zástupkyně zaměstnanců, tak jako osoby nezávislé.

V kapitole A. IV. Doporučení jsou navrženy kontrolní prostředky, jimiž má být zaměstnancům zabezpečena skutečná výplata mezd, alespoň minimálních, a jimiž zaměstnavatelé mají být uchráněni před nebezpečím nekalé soutěže. Za takové prostředky je považována především řádná informovanost zaměstnavatelů a zaměstnanců o výši sazeb. Péče o ni má být uložena zaměstnavatelům, kteří by na přístupných vhodných místech vyvěšovali tabulky o výši platných mzdových sazeb. Dále řádný úřední dozor a sankce, platné v případě porušení platných mzdových sazeb.

Třeba upozorniti na to, že nestačí zavést minimální mzdy toliko pro ženy, neboť nechtěným následkem takové instituce mohlo by být postupné vylučování žen z práce a nahrazování jich

¹⁶⁹⁾ Odst. I. Doporučení.

¹⁷⁰⁾ Odst. III. Doporučení.

¹⁷¹⁾ Kapitola B.

¹⁷²⁾ Kap. A. II/2., a, Doporučení.

muži, kteří by byli ochotni pracovat za nižší mzdu, nežli je mzda minimální, resp. za takovou mzdu, jež by se zdála podnikateli výhodnější než minimální mzda placená ženám. Rovněž musí být zákon o minimálních mzdách dodržován ve všech podnicích určitého odboru ve státě, a to proto, aby jeden kraj nebo podnik nemohl nekale soutěžit s jinými tím, že by platil svým dělníkům méně.

Připomínka zásady rovné mzdy za stejnou práci bez zřetele na pohlaví, jež je uvedena v Doporučení XI. Mezinárodní konference, je sice důležitou směrnicí pro stanovení poměru mezi mzdami žen a mužů vůbec, avšak nestanoví jasně, jaký má být poměr mezi minimálními mzdami žen a mužů, neboť při minimálních mzdách nemusí jít vždy o stejné potřeby a o stejnou hodnotu práce. Pokud se zákony o minimálních mzdách vztahují toliko na domácí práci, nečiní tento problém potíží, neboť domácí práce je odměňována většinou mzdami od kusu a kromě toho na přidělené práci obyčejně pracuje celá rodina, takže osoba pracujícího ustupuje do pozadí.

Jde-li však o zavedení minimálních mezd v jiných odvětvích, není otázka tak jednoduchá. Minimální mzdy mají zajistit pracujícím existenční minimum, a to je ovšem různé podle toho, má-li kdo na starosti celou rodinu, nebo stará-li se jenom o sebe. Veřejné mínění má vždy tendenci zařadovat muže do kategorie první a ženy do kategorie druhé. Tak v Anglii jsou zavedeny pro ženy minimální mzdy o 30—40% nižší než pro muže.

Proti tomuto způsobu řešení mohou být ovšem námitky, jež jsme probrali v kapitole IV. této práce. Mnozí muži nejsou ženatí a dostávají rodinnou mzdu jen pro sebe a proti tomu mnoho žen jest vdovami s několika dětmi, a přece dostávají mzdu myšlenou jen pro jednu osobu. Jako odpomoc proti nesprávnosti tohoto řešení bývá navrhováno zavedení vyšších mezd pro dělníky a dělnice s rodinnými příslušníky a mezd nižších pro dělníky a dělnice bez rodinných příslušníků. Avšak toto řešení, teoreticky dobré, je utopistické. Kdyby totiž práce ženatého muže stála podnikatele více než práce muže svobodného, znamenalo by to nutně vytlačování ženatých dělníků z práce dělníky svobodnými. A stejně by tomu bylo u žen.

Ale i zavedení stejných minimálních mezd pro muže a ženy naráží na odpor, a to především u žen. Ani výborní znalci sociálních poměrů dělnictva, manželé Webbovi, nedoporučují toto řešení.¹⁷³⁾ Poznalo se totiž, že při úplně stejných základních mzdách pro muže i ženy jest dávana přednost mužům, protože se, ať už právem nebo neprávem, považuje mužská práce za lepší. Paní Webbová praví, že požadavek stejných mezd pro muže a ženy uplatňovali angličtí

¹⁷³⁾ Mrs. Sidney Webb a jiní: „Socialism and National Minimum“, str. 76.

odboráři vždy, když chtěli ženy vyloučiti z práce v mužských oborech. Doporučuje proto, aby při stanovení minimálních mezd bylo dbáno těchto tří základních pravidel, pokud jde o poměr mezi mzdami žen a mužů;

a) musí býti vyšší pro muže a nižší pro ženy;

b) všichni muži musejí míti stejnou minimální mzdu a stejně všechny ženy;

c) mzda muže musí postačovati k vydržování rodiny, mzda ženy musí postačovati k uspokojení nutných potřeb samostatně žijícího dospělého člověka.¹⁷⁴⁾

Zbývá zde ovšem otázka, jak řešiti problém svobodných mužů a ovdovělých žen s rodinnými příslušníky. Paní Webbová nepovažuje za zlo, nýbrž toliko za zanedbanou nerovnost, jestliže svobodní muži budou míti trochu více, než potřebují. Horší jest však případ ovdovělých žen s dětmi, neboť nic není žalostnějšího než situace ženy, která, ačkoliv jest zaměstnána, musí býti matkou i otcem rodiny a při tom vydělává jen tolik, že to stačí stěží jí samotné na uhájení života. V takovém případě navrhuje paní Webbová pomoc z veřejných fondů.

Nepovažujeme problém poměru minimálních mezd mužů a žen za rozřešený, nemůžeme jej ani úplně rozřešiti, nýbrž toliko ukázati na různé těžkosti, jimiž bude nutno se zabývati. Řešení samo bude u nás záležeti jednak na stavu ostatního sociálního zákonodárství a jeho provádění (na př. na výši pensijních a invalidních důchodů žen, pečujících o osiřelé děti nebo staré a invalidní příbuzné) a neméně na mocenském postavení žen v naší politice.

Zatím máme v Československu, pokud jde o oficiální stanovení minimálních mezd, jen velmi nedokonalou ochranu domácího dělnictva. Bylo jistě nesnadné pro vládu usilovati o zvedání mezd v době, kdy průmysl byl v těžkých hospodářských nesnázích a kdy i udržení dosavadní mzdové hladiny bylo velmi obtížné. Jest však nutno, aby byla při první vhodné příležitosti této otázce věnována řádná pozornost jak vládou a zákonodárskými sbory, tak dělníky a ženskými organizacemi. I s hlediska národní cti musíme si s řešením otázky pospíšiti, neboť dnešní stav mzdového zákonodárství u nás jest kritisován velmi nepříznivě cizinou.¹⁷⁵⁾

Oficiální stanovení minimálních mezd není však jediným možným zákonným řešením problému nízkých ženských mezd. Daleko hlubším zásahem se strany veřejné moci může býti povinná organizace všeho dělnictva a zaměstnanectva v odborových

¹⁷⁴⁾ Tamtéž, str. 77.

¹⁷⁵⁾ Prof. Rud. Broda: Minimum Wage Legislation in Various Countries, str. 3. a 95.

organizacích, obdobná zamýšlené a mnohde již zavedené povinné syndikalizaci průmyslu (v Itálii, Německu). Při takové nucené organizaci dělnictva mohly by kolektivní smlouvy sjednáváné se syndikáty podnikatelů podléhati schválení státnímu a jejich dodržování mohlo by býti úředně kontrolováno. Poněvadž kolektivní smlouvy samy obsahují vždy ustanovení o minimálních mzdách, byl by pak zákon o minimálních mzdách ve smyslu návrhu XI. Mezinárodní konference práce z r. 1928 bezpředmětný.

Přes to, že nemůžeme očekávati v nejbližší budoucnosti podobné řešení, musíme si uvědomiti, že naše doba zraje pro dalekosáhlé zásahy se strany státu do poměrů hospodářských. Povinností vůdců dělnictva a ženských organizací proto je připraviti se na podobné zásahy a pokud možno je uskáliti.

Tato práce narázela na všech stranách na nedostatek statistického materiálu, na nedostatek průkazných anket a monografického zpracování jednotlivých problémů. A tu nutno připomenouti, že zvláště státní zásahy mají se opíratí o věrohodná fakta a nestranné úsudky odborníků, mají-li míti očekávaný účinek.

*

Zaměstnané ženy nesmějí ovšem očekávati od státních zásahů na-prosté vyřešení problému nižších ženských mezd. Za všech okolností musí usilovati o odstranění veškerých odstranitelných příčin nižších ženských mezd, neboť tato cesta k nápravě, byť pomalá, zaručuje úspěchy největší a nejtrvalejší.

Platnost státních zásahů závisí vždy na politické konstelaci a nemůže napravití vše. Řádná kvalifikovanost, výchova k zájmu o práci, soudržnost a organizovanost dělnic jsou skutečnostmi mnohem důležitějšími a proti politickým vlivům odolnějšími.

A konečně: žádná z uvedených cest k nápravě nevyklučuje ostatních, ba naopak, podporuje je. Možno tedy výdělečně činným ženám a sociálním politikům doporučiti, aby usilovali zároveň:

1. o odstranění příčin nižších ženských mezd uvedených v kap. III., pokud je vůbec odstraniti lze;

2. o zavedení jednotných sazeb pro muže a ženy v kolektivních smlouvách a jednotné metody mzdové, t. j. zejména o zavedení úkolových mezd pro ženy tam, kde byly zavedeny již pro muže;

3. o zavedení minimálních mezd v největším počtu výrobních odvětví podle návrhu XI. Mezinárodní konference práce konané v roce 1928, nebo o povinné organizování všeho dělnictva v odborových organizacích a o povinnou platnost kolektivních smluv pro všechno dělnictvo.

4. Kromě toho musí ženy přesvědčovati muže o tom, že nižší mzdy žen nejsou ani pro ně výhodné, neboť ženy s nižšími mzdami nutně musí vytlačovati ze zaměstnání muže.

5. Podnikatelé pak musí býti přesvědčováni, že nízké mzdy žen, právě tak jako nízké mzdy mužů, zeslabují kupní sílu nejširších vrstev a tím přivádějí hospodářství do odbytové krise, kterou trpí podnikatelé právě tak jako dělníci.

Zvýšení ženských mezd není tedy toliko zájmem žen, ale právě tak zájmem výdělečně činných mužů, podnikatelů a celé veřejnosti. Věc je jistě tak důležitá, že by se o ni měli pokusiti nejen výdělečně činné ženy a ženské organizace, ale i všichni lidé dobré vůle.

VI. LITERATURA.

- Bebel A., Žena a socialismus, přel. Josef Skalák, Praha 1909.
Bonnichon Louis, Des aspects sociaux de la „Réforme Roosevelt“, Paris 1934.
Braeutigam H., Wirtschaftssystem des Nationalsozialismus, Berlín 1932.
Broda R., Minimum Wage Legislation in Various Countries, Washington 1928.
Brüschweiler C., Einkommenverhältnisse kaufmännischer Angestellter in der Schweiz 1928, Zürich 1930.
Bulina J., Sociální poměry soukromých zaměstnanců v letech 1929—1934 ve světle statistik Všeobecného pensijního ústavu, Praha 1935.
Cassel G., The Theory of Social Economy, translated by S. L. Barron, London 1932.
Clark John Bates, Základy národohospodářské teorie, český překlad od JUDr. J. Hraše, Praha 1932.
The Development of Minimum-Wage Laws in the United States, 1912 to 1927, Bulletin of the Women's Bureau, No. 61, Washington 1928.
Dickinson R., Wages and Wealth, Princeton 1931.
Düntzer E., Die gesundheitliche und soziale Lage der erwerbstätigen weiblichen Jugend, Berlin 1933.
Eddie L. D., Principles of the New Economics, London 1923.
Ely R. T. a jiní, Outlines of Economics, New York 1930.
Encyklika Pia XI. o znovuvybudování společenského řádu v duchu evangelia (Quadragesimo anno expleto), přel. dr. Bedřich Vašek, Olomouc 1931.
Franzen-Hellersbergová L., Die jugendliche Arbeiterin, ihre Arbeitsweise und Lebensform, Tübingen 1932.
Gide Ch. a Rist Ch., Dějiny nauk národohospodářských od doby fysiokratů až po naše dny. Přel. Jan a M. Koudelovi, Praha 1928.
Glos B., Hospodářské systémy dneška, Olomouc, 1935.
Glos J., Chudoba. Naše zákonodárství u řešení otázky chudobinské s úvahami a s návrhem zákona ke konečnému rozřešení. Kroměříž 1904.
Gröben S., Frauennot und Frauenarbeit. Düsseldorf 1926.
Gröber R., Nominallohn und Reallohn. Die Löhne in der erzgebirgischen Strumpfindustrie von 1889 bis 1928, Leipzig 1932.
Gruber Josef, Populační otázka, Praha 1923.
Heymans G., Psychologie der Frauen, Heidelberg 1924.
Hicks J. R., The Theory of Wages, London 1932.
Horáček C., Nauka o mezdním fondu, Praha 1897.
Hospodářské poměry, sociální politika a odborové hnutí v letech 1926—1929 (Zpráva k XI. sjezdu Odborového sdružení čs. ve dnech 21.—24. září 1930), Praha 1930.
Chalupný E., Vývoj lidské společnosti. Praha 1935.
Immendorfferová H., Die Lohnarbeit der Frau in Österreich, die Ursachen ihrer Unterentlohnung, Darstellung und Kritik der Gesetzgebung zum Schutze der Lohnarbeiterin, Wien 1930.
Jaussiová N., Der wirtschaftliche Aufstieg der Frau. Zürich und Leipzig.
Karbová A., Die Frauenlohnfrage und ihre Entwicklung in der Kriegs- und Nachkriegszeit, Rostock 1928.
Korál A., Domácká práce v čs. sklářství, Hradec Králové 19?.

Kotek J., Odborové hnutí zaměstnanců. Praha 1930.
 Kraheřsková H., Praca kobiet w przemyśle Współczesnym. Warszawa 1932.
 Kuczynski J. and Steinfeldová M., Wages in Manufacturing Industries 1899—1927, Washington 1928. Wages and Labor's Share, Washington 1927.
 Lancová J. a Trnka T., Psychologie ženy. Praha 1929.
 Langeová Helena, Die Frauenbewegung, Leipzig 1924.
 Leichterová K., So leben wir. 1320 Industriearbeiterinnen berichten über ihr Leben. Wien 1932.
 Frauenarbeit u. Arbeiterinnenschutz in Österreich. Wien 1927.
 Macek J., Problém ceny v socialismu. Praha 1921.
 Základy sociální politiky. Praha 1925.
 Zápas s omylem a chudobou. Praha 1933.
 Masaryk T. G., O ženě. Praha 1929.
 Mill J. S., Grundsätzen der politischen Ökonomie, Hamburg 1834.
 Mzdy a ceny, publikace Sociálního ústavu ČSR. č. 52, Praha 1931.
 Oppenheimer F., Der Arbeitslohn. Jena 1926.
 Pidgeon M. E., Wages of Women in 13 States, Washington, 1931.
 Plamínková F., La situation économique et sociale de la femme dans la République Tchecoslovaque. Praha 1920.
 O právu vdaných žen na výdělečnou práci. Praha 1934.
 Přehled průměrných mezd dělnictva a obchodního zaměstnanectva v Československé republice v období 1921—1923. Praha 1924.
 Ragazová Ch., Die Frau in der schweizerischen Gewerkschaftsbewegung, Stuttgart und Leipzig 1933.
 La reconstruction économique et sociale aux États-Unis, Bureau international du travail, Genève 1935.
 Die Regelung der Frauenarbeit, Übersicht über den gesetzlichen Frauenschutz, Internationales Arbeitsamt. Genf 1932.
 Reif G., O metodě a programu statistiky mzdové u nás. Praha 1929.
 Ricardo David, Zásady politické ekonomie a zdaňování. Český překlad od inž. A. Patočky a prof. V. Smetánky. Praha 1934.
 Salomonová A., Die Ursachen der ungleichen Entlohnung von Männer- und Frauenarbeit. Leipzig 1906.
 Schmoller G., Die soziale Frage, Klassenbildung, Arbeitsfrage, Klassenkampf. Leipzig 1918.
 Schoenbaum Emil, Nezaměstnanost a populační problém. Praha 1932.
 Schwarz A., Das Verhältnis zwischen Frauen- und Männerlöhnen in Deutschland vor und nach der Revolution im November 1918. Basilej 1924. Rukopis.
 Shaw G. B., Průvodce inteligentní ženy po socialismu a kapitalismu. Přel. V. Procházka. Praha 1929.
 Skoch Josef, Mezinárodní organizace práce a Československo, publikace Sociálního ústavu čís. 35. Praha 1928.
 Smith A., Blahobyt národů. Vybrané kapitoly. Přel. A. Patočka. Překlad přehlédl dr. Jos. Macek. Praha 1928.
 XI. sjezd Odborového sdružení čs. Zápis o jeho zasedání ve dnech 21.—24. září 1930 v Obecním domě v Praze. Praha 1930.
 Sommer E., Domácká práce v obvodu obchodní komory olomucké. Rukopis z r. 1933.
 Sperling H., Die ökonomischen Gründe für die Minderbezahlung der weiblichen Arbeitskraft. Berlin 1930.
 SSSR., monografie redigovaná Zd. Nejedlým, V. Procházkou, B. Šmeralem, K. Teige. Praha 1935.

Statistika invalidního a starobního pojištění a nemocnosti dělníků za léta 1929 a 1930. Praha 1934.
 Statistika invalidního a starobního pojištění a nemocnosti dělnictva za léta 1931 a 1932, Praha 1936.
 Statistika nemocenského pojištění za rok 1932, Praha 1935.
 Statistika nemocenského pojištění za léta 1933 a 1934. Praha 1936.
 Statistika nemocenského pojištění za r. 1931. Praha 1934.
 Statistická ročenka republiky Československé. Praha 1935.
 Statistické ročenky Anglie, Irska, Kanady, Maďarska, Norska, Polska, USA. atd.
 Štern Evžen, Technický pokrok, pracovní doba a mzdy. Sociální řešení hospodářské krise. Praha 1934.
 Kam spěje SSSR.? Poznatky a úsudky z cesty Sovětským svazem. Praha 1935.
 Taussig F. W., Principles of Political Economics. New York 1921. — Wages and Capital. London 1896.
 Thorndike E. L., Osobitost. Přeložil V. Příhoda. Brno 1926. — Pedagogická psychologie. Přeložil L. Urban a V. Příhoda. Praha a Brno 1929.
 Vaerting M., Männerstaat und Frauenstaat. Karlsruhe 1921.
 Verunáč V., Dělnická otázka a náš průmysl. Praha 1923.
 Wages and Hours of Labour in Canada 1929, 1932 and 1933, Department of Labour. Ottava 1934.
 Wagner A., Theoretische Sozialökonomie oder allgemeine und theoretische Volkswirtschaftslehre. Leipzig 1909.
 Webbová B., The Wages of Men and Women: Should they be equal? London 1919.
 Webbovi S. a B., Industrial Democracy. London 1919.
 Problems of Modern Industry. London 1920.
 Webb, Mrs. S., B. L. Hutchins and the Fabian Society: Socialism and National Minimum. London 1909.
 Wells H. G., Práce, blahobyt a štěstí lidstva. Přel. M. Kříž. Praha 1933.
 Wieser Fr. v., Grundriss der Sozialökonomik. Tübingen 1924.
 Zpráva o činnosti Svazu textilního dělnictva k VI. řádnému sjezdu za období od 1. ledna 1928 do 31. prosince 1931. Brno 1932.
 Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1930. Praha 1931.
 Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1931. Praha 1932.
 Zwiedinek-Südenhorst, O. v., Grundriss der Sozialökonomik. Tübingen 1925.

ČASOPISY:

Gleichheit, Internationale Rundschau der Arbeit, Naše doba, The Ministry of Labour Gazette, Odborové sdružení čs., Pensijní pojištění, Revue internationale du travail, Věstník ústřední sociální pojišťovny, Sociální revue, La Vie Economique, Výběr, Zájmy žen, Ženská rada, Zprávy státního úřadu statistického atd.

PŮVODNÍ PRAMENY:

Dopisy a referáty zasláné mi odborovými organizacemi, ženskými sdruženími, Mezinárodním úřadem práce, ministerstvy různých států, universitami atd.
 Kolektivní smlouvy čs. odborových organizací.
 Návrh úmluvy, týkající se zavedení metod pro stanovení minimálních mezd, přijatý XI. mezinárodní konferencí práce.
 Původní mzdové listiny.

OBSAH:

I. Úvod.

1. Důležitost problému	3
2. Úkol práce	5
3. Metoda práce	7
4. Literatura	8

II. Diference mezi mzdami žen a mužů.

1. Mzdy žen v dějinné perspektivě	9
2. Mzdové poměry žen v ČSR.	10
3. Mzdové poměry žen v zahraničí	22

III. Příčiny nižších ženských mezd.

A) Přehled literárně historický	29
B) Okolnosti způsobující rozdíly mezi mzdami žen a mužů	33

1. Výkonnost:

a) Rozdíly ve zdatnosti tělesné	34
b) Duševní rozdíly mezi mužem a ženou	37
c) Rozdílnost v kvalifikaci a předběžném vzdělání	42
d) Zájem o výdělečnou práci	45
e) Rozdíly věkové	47
f) Častější střídání zaměstnání	49
g) Rozdíly ve způsobu života	49

2. Menší potřeby a požadavky žen	51
3. Horší organizovanost a organizovatelnost žen	54
4. Větší ochrana výdělečně činných žen sociálními zákony	57
5. Poměr mezi nabídkou mužských a ženských pracovních síly	60
6. Vliv tradice a veřejného mínění	62
7. Souhrn	63

IV. Zásady, podle nichž by mzdy žen měly být stanoveny.

1. Nutnost zásad	64
2. Zásady spravedlivé mzdy v minulosti	64
3. Dnešní zásady spravedlivé mzdy žen	66
4. Rozbor uvedených zásad a volba zásad správných	69

V. Cesty k nápravě.

1. Vyloučení žen z výdělečné práce není cestou k nápravě 74
2. Způsoby záměrného zvýšení ženských mezd 78
 - a) Autonomní odstranění příčin nižších ženských mezd 80
 - b) Zvýšení ženských mezd kolektivními smlouvami 82
 - c) Zvýšení ženských mezd státními zásahy 83

VI. Literatura 91
 Jiné prameny 93

SOCIÁLNÍ REVUE

Věstník min. sociální péče. Spolu list Sociálního ústavu Čs. republiky.

Přináší studie a zprávy z oboru sociologie, zejména ze sociální politiky (s pilným zřením k otázce vystěhovalectví), ze sociální péče a sociální statistiky, jimiž snaží se informovati o aktuálních otázkách sociálně politických, o projednávaných a připravovaných osnovách zákonů sem patřících a o činnosti ministerstva sociální péče.

Stálé rubriky: Dělnické a sociálně politické zákonodárství v cizině. — Judikatura. (Nálezy nejv. správního soudu, zejm. z oboru péče o válečné poškozence, z oboru sociálního pojištění a nálezy o poměrech pracovních.) — Zprávy o činnosti ministerstva soc. péče. — Zprávy z Nár. shromáždění. — Zprávy ze Soc. ústavu. — Zprávy ze Sociologické společnosti. — Kniho-pisecké noticky. — Zprávy různé.

V úřední části podává v časovém pořadu všechny zákony a nařízení Československé republiky z oboru sociální politiky (věcně řazené v rubriky: Péče o mládež a osoby odkázané na veřejnou pomoc. — Péče bytová. — Ochrana dělnická. — Prostředkování práce a podpory nezaměstnaných. — Živnostenská inspekce. — Sociální pojištění. — Péče o válečné poškozence. — Péče o přistěhovalce a vystěhovalce). — Věstník je jediným naším souborem všech sociálně politických zákonů a nařízeních, a proto je nepostradatelnou příručkou pro všechny, kdož potřebují stále informace o československém sociálně politickém zákonodárství.

Sociální revue vychází 12krát do roka v sešitech o 5—6 arších (na 700 stran ročně). Předplatné Kč 55.—.

Příhlášky přijímá: Administrace Soc. revue, Praha II., Palackého nám. 4.

Publikace Sociálního ústavu od r. 1924

- Čís. 27. Základní problémy sociálního pojištění. Přeloženo se svolením Mezinárodního úřadu práce. Stran 128. Cena Kč 16.—.
- Čís. 28. Osnova zákona o přímých daních. Rozhovor na schůzích Sociálního ústavu ČSR. dne 2., 10. a 29. listopadu 1926. Str. 59. Cena Kč 8.—.
- Čís. 29. Dr. Hynek Kubišta. O státní podpoře stavebního ruchu u nás a v cizině. Zprávy pro Mezinárodní sjezd pro péči bytovou a výstavbu měst, ve Vídni v září 1926. Stran 20. Cena Kč 3.—.
- Čís. 30. O provádění sociálního pojištění u nás. Rozhovor ve schůzích Sociálního ústavu ČSR. 3. a 24. února a 3. a 10. března 1927. Stran 106. Kč 20.—.
- Čís. 31. Přehled rozhodnutí Nejvyššího správního soudu a Nejvyššího soudu ve věcech závodních výborů. Sestavil a úvodem opatřil odb. r. dr. Kotek. Sv. II., str. 250. Cena Kč 32.—.
- Čís. 32. Politique et prévoyance sociales en Tchécoslovaquie du 1er Janvier au 31 Décembre 1926. Str. 30. Cena Kč 6.—.
- Čís. 33. Univ. prof. dr. E. Schoenbaum, Finanční a organizační zásady sociálního pojištění. Stran 187 (+ 5). Kč 36.—.
- Čís. 34. Sociální ústav ČSR. Zpráva o činnosti v druhém období 1925—1926. Stran 78 (+ 2). Kč 15.—.
- Čís. 35. Mezinárodní organizace práce a Československo. Genese mezinárodní organizace práce, její působení a účast Československa na jejím díle. Napsal dr. Josef Skoch. Stran 185. Cena Kč 36.—.
- Čís. 36. O pozemkové, stavební a bytové politice Čs. republiky. Stran 125. Cena Kč 15.—.
- Čís. 37. O ochraně domácího trhu práce. Rozhovor na schůzi Soc. ústavu ČSR. 1. prosince 1927. Stran 29. Cena Kč 6.—.

- Čís. 38. **Politique et prévoyance sociales en Tchécoslovaquie du 1er Janvier au 31 Décembre 1927.** Stran 30. Cena Kč 6.—.
- Čís. 39. **Československé vystěhovalectví, jeho příčiny, důsledky a vyhlídky.** Stran 134. Cena Kč 18.—.
- Čís. 40. Dr. E. Štern, **10 let naší sociální politiky.** Stran 21. Cena Kč 4.—.
- Čís. 41. Dr. R. Mudroch, **Poměry říšnických učňů v Praze.** Stran 128. Cena Kč 20.—.
- Čís. 42. Dr. E. Beneš, **O problému omezení zbrojení s hlediska politického, sociálního a hospodářského.** Stran 32. Cena Kč 5.—.
- Čís. 43. **O léčebné a zdravotní péči sociálního pojištění.** Str. 118. Cena 20 Kč.
- Čís. 44. **O otázce populační a reformě trestního práva.** Stran 40. Cena 5 Kč.
- Čís. 45. **Školní prospěch a sociální poměry dítěte.** Stran 49. Cena 5 Kč.
- Čís. 46. **Politique et prévoyance sociales en Tchécoslovaquie du 1er Janvier au 31 Décembre 1928.** Str. 42, cena Kč 8.—.
- Čís. 47. **Společnost národů a Mezin. úřad práce.** Jejich důležitost a poslání na poli hospodářském, sociálním, finančním, zdravotním a kulturním a jejich vztahy k našemu státu. Str. 62. Cena Kč 6.—.
- Čís. 48. **Racionalisace — vědecká organizace a otázka sociální.** — Zpracoval za pomoci odborníků doc. dr. Verunáč. Cena Kč 18.—.
- Čís. 49. MUDr. F. Kafka: **O duševně chorých v lidské společnosti.** Str. 90. Cena Kč 8.—.
- Čís. 50. Dr. Josef Kotek, **Odborové hnutí zaměstnanců.** Str. 335. Cena 20 Kč.
- Čís. 51. **Politique et prévoyance sociales en Tchécoslovaquie du 1er Janvier au 31 Décembre 1929.** Str. 40. Cena Kč 10.—.
- Čís. 52. **Mzdy a ceny.** (O mzdách a koupěschopnosti zaměstnanců u nás.) Soubor přednášek, pořádaných Soc. ústavem na jaře 1930. Str. 143. Cena Kč 14.—.
- Čís. 53. **Družstevnictví a jeho hospodářské a sociální poslání v Čs. republice.** Cyklus deseti přednášek, uspořádaných Sociálním ústavem ČSR. v říjnu 1930 až v únoru 1931, o teoretické podstatě, historickém vývoji, síle, výkonnosti a cílech družstevního hnutí. Str. 161. Cena Kč 25.—.
- Čís. 54. **Politique et prévoyance sociales en Tchécoslovaquie du 1er Janvier au 31 Décembre 1930.** Str. 41. Cena Kč 10.—.
- Čís. 55. **„Sociální pojištění v Československu“.** Soubor odborných článků o vývoji a nynějším stavu všech odvětví soc. pojištění u nás. Str. 158. Cena Kč 20.—. Vyšlo též německy a francouzsky.
- Čís. 56. **Světová hospodářská krise a nezaměstnanost.** Str. 186. Cena 15 Kč.
- Čís. 57. **Politique et prévoyance sociales en Tchécoslovaquie du 1er Janvier au 31 Décembre 1931.** Str. 33. Cena Kč 10.—.
- Čís. 58. **Politique et prévoyance sociales en Tchécoslovaquie du 1er Janvier au 31 Décembre 1932.** Str. 33. Cena Kč 10.—.
- Čís. 59. MUDr. František Kafka, **O psychologickém výzkumu v kriminologii.** Str. 40. Cena Kč 6.—.
- Čís. 60. **Zdravotnictví a sociální politika.** Soubor přednášek pořádaných Soc. ústavem na jaře 1933. Str. 170. Cena Kč 8.—.
- Čís. 61. Prof. dr. E. Schoenbaum: **Současný stav sociálního pojištění v Československu.** Str. 28. Cena Kč 5.—.
- Čís. 62. PhDr. a JUDr. Kazimír Dobiáš: **Účast zaměstnanců v zisku a kapitále podniku.** Str. 173. Cena Kč 10.—.
- Čís. 63. Jiří Hejda: **Krise a spotřeba.** Str. 79. Cena Kč 6.—.
- Čís. 64. **Na cestě k plánovitému hospodářství.** Rozšířený cyklus přednášek Soc. ústavu ČSR., pořádaný v lednu a únoru 1935. Str. 193 a 4 mapky. Cena Kč 10.—.
- Čís. 65. **Sociální ústav památce svého zakladatele a předsedy dr. Lva Wintra.** Str. 68. Cena Kč 5.—.
- Čís. 66. **Dějepisectví dělnického hnutí na evropském kontinentě.** Práci členů historické komise Soc. ústavu. Redigoval dr. M. Volf. Str. 118. Cena Kč 5.—.
- Čís. 67. Iva Šmakalová: **Integrálma dedina.** Študia slovenskej zemianskej dediny v Turci. Str. 111. Cena Kč 15.—.
- Čís. 68. **La prévoyance sociale en Tchécoslovaquie du 1er janvier 1933 au 31 décembre 1935 par le Dr. Jean Ripa.** Str. 57. Cena Kč 10.—.

Obdržeti lze u gen. komisionáře Sociálního ústavu v knihkupectví „Orbis“,
Praha XII., Fochova 62.